

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

Gorzów Wielkopolski, dnia 14 lipca 2022 r.

Poz. 1509

UCHWAŁA NR XLVII/292/22 RADY GMINY ŻAGAŃ

z dnia 15 czerwca 2022 r.

w sprawie przyjęcia Programu Ochrony nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022 – 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022r., poz. 559 i 583), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022r., poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Żagań uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żagań na lata 2022 – 2025, stanowiący załącznik do uchwały.

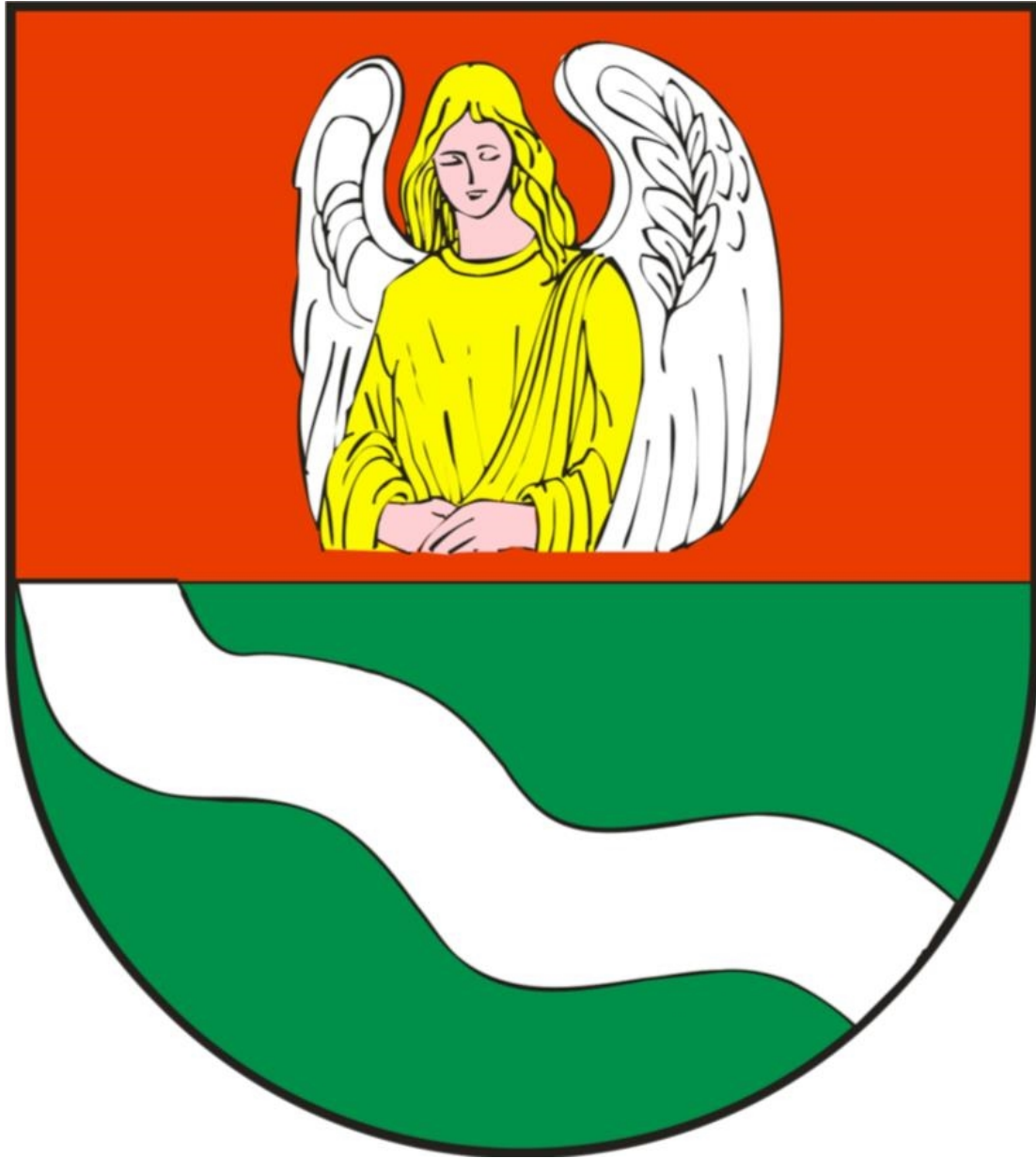
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Żagań.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy Żagań
Elżbieta Kłoniecka

**Załącznik
do uchwały Nr XLVII/292/22
Rady Gminy Żagań
z dnia 15 czerwca 2022r.**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2022 – 2025

SPIS TREŚCI

WSTĘP.

AKTY PRAWNE REGULUJĄCE OCHRONĘ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE.

PODSTAWA PRAWNA ORAZ CELE SPORZĄDZENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

STRATEGICZNE ZARZĄDZANIE OCHRONĄ I OPIEKĄ NAD ZABYTKAMI W POLSCE:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 – 2022,

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020,

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”.

RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2022 – 2025 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA ORAZ POWIATU:

Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024,
Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego,
Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego,
Strategia zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2015 – 2023,
Program opieki nad Zabytkami Powiatu Żagańskiego na lata 2021 – 2024.

KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2022-2025 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY ŻAGAŃ:

Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021 – 2027,
Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań.

UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE GMINY ŻAGAŃ.

Lokalizacja Gminy Żagań,
Historia Gminy Żagań,
Historia sołectw.

ZASÓB DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ŻAGAŃ ORAZ STAN JEGO ZACHOWANIA

Zabytki architektury sakralnej,
Cmentarze,
Krzyże pokutne,
Architektura rezydencjonalna, folwarki,
Zabudowania wiejskie,
Parki,
Zabytki kolejnictwa, przemysłowe.

PRAWNE FORMY OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWO – PRZYRODNICZEGO.

Wojewódzki Rejestr Zabytków,
Gminna Ewidencja Zabytków,
Pomniki Przyrody,
Obszary chronionego krajobrazu,
MPZP – zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, obszary ochrony konserwatorskiej.

OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT).**ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE. PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ, ZADANIA ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2022 – 2025.**

Założenia programowe,
Monitoring i weryfikacja wyznaczonych kierunków działań jak i zadań.

INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2022 – 2025.**FINANSOWANIE PROJEKTÓW ZWIĄZANYCH Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY ŻAGAŃ.**

Dotacje budżetu Gminy Żagań,

Środki Samorządu Województwa Lubuskiego oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – budżet państwa,
Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny,
Fundusze Unii Europejskiej - związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.

1. WSTĘP.

Gmina Żagań wyróżnia się wyjątkowym i bogatym potencjałem historyczno-kulturowym. Jej zasób tworzą zabytki o charakterze sakralnym, rezydencjonalnym oraz przyrodniczym. Właściwie wykorzystane i ekspozycjonowane mogą dynamizować sferę społeczną, budując przyjazną przestrzeń dla życia mieszkańców jak i przyczynić się do rozwoju turystyki kulturowej, wpływając tym samym na sferę ekonomiczną. Świadomość wartości powierzonego dziedzictwa powinna motywować wszystkich, którzy pragną by przyszłe pokolenia mogły czerpać inspirację i wiedzę z zachowanych dóbr. Z drugiej strony ignorancja, brak szacunku oraz niejednokrotnie brak środków finansowych doprowadzają do degradacji i niszczenia niepowtarzalnych zabytkowych zasobów.

Należy zatem podjąć wszelkie działania zmierzające do zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego. W tym aspekcie jednostki samorządu terytorialnego pełnią nieocenioną rolę w formułowaniu terytorialnej polityki obejmującej ochronę zasobów zabytkowych.

Niniejszy Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022 – 2025 jest dokumentem strategicznym, wyznaczającym priorytety i zadania bezpośrednio związane z aktywną ochroną zabytków, rozwojem turystyki kulturowej, oraz edukacją i promocją dziedzictwa kulturowo – przyrodniczego.

Jelenin Dolny - Dwór

2. AKTY PRAWNE REGULUJĄCE OCHRONĘ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE

Jednym z najważniejszych aktów prawnych obowiązujących na terenie Rzeczypospolitej jest Konstytucja Rzeczypospolitej, która określa podstawowe założenia funkcjonowania państwa polskiego oraz wskazuje m.in. na potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego.

Konstytucja Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Kolejnym aktem prawnym odnoszącym się do ochrony dziedzictwa kulturowego jest: ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 1372):

Art. 7. 1 Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy dotyczące m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych¹.

Fundamentalną ustawą porządkującą zakres merytoryczny oraz prawny dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 710).

Ustawa definiuje przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także określa organizację organów ochrony zabytków².

Art. 3 ustawy zawiera definicje związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

- zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,

- zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych,

- zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,

- instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,

- prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,

- prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań,

- roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,

- badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,

- badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,

¹ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001372/T/D20211372L.pdf>.

² <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210000710/T/D20210710L.pdf>.

- badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze,
- otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. ustawy określa podstawowe działania z zakresu ochrony zabytków organów administracji publicznych, które mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art.5. ustawy określa czynności związane z opieką nad zabytkiem przez jego właściciela lub posiadacza polegające w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art 6. wskazuje na trzy kategorie zabytków podlegających ochronie, bez względu na ich stan zachowania:

- zabytki nieruchome: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki – zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty, pamiątki historyczne, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej, rękodzieła i inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- zabytki archeologiczne, w szczególności te, które są pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

- nazwy – ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Istotnym ze względu na prawną ochronę zabytku przez jednostkę samorządu terytorialnego są ustalone w art. 7 jej cztery formy:

1. Wpis do rejestru zabytków;
2. Uznanie za pomnik historii;
3. Utworzenie parku kulturowego;

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie danego województwa. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Ponadto starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znak informujący o tym, iż zabytek podlega ochronie. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru.

Uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

Utworzenie parku kulturowego.

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,

- zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości,
- umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego,
- składowania lub magazynowania odpadów.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie oraz w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Procedura zarządzania ochroną zabytków w Polsce.

Ustawa reguluje funkcjonowanie i zadania organów bezpośrednio związanych w państwie z ochroną zabytków. Zgodnie z art. 89 ustawy należą do nich: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków; wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Ponadto art. 90 ustawy precyzuje, iż Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,

- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Natomiast do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie, wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniotawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska, jako organ opiniotawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach. Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniotawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 741)

Art 1 ustawy definiuje zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, walory architektoniczne i krajobrazowe, wymagania ochrony środowiska, wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Art. 9 ustawy wskazuje na potrzebę sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w celu określenia polityki przestrzennej gminy. Art. 10 ustawy obliuguje jednostkę samorządu terytorialnego do zawarcia w studium uwarunkowań wynikających m.in.: ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej oraz zawarcia w dokumencie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Rada gminy podejmuje uchwałę o przystąpieniu do studium³.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane. (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 2351)

Kolejnym aktem prawnym odnoszącym się do rozważanej problematyki jest ustawa Prawo budowlane, która określa m.in. sposób i procedurę prawną prowadzonych prac przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru oraz Gminnej Ewidencji Zabytków.

³ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210000741/T/D20210741L.pdf>.

Art.30. ust. 2 ustawy wskazuje, iż w zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie (art. 32 ust. 4 pkt 2) oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada na zgłaszającego, w drodze postanowienia, obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art.39. określa regulacje związane z otrzymaniem pozwolenia na prace przy obiektach zabytkowych:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki Konserwator Zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 39a. precyzuje: Budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r. poz. 2120) wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody⁴.

3. PODSTAWA PRAWNA ORAZ CELE SPORZĄDZENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W myśl art. 87 ustawy zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy – po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa,

⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210002351/T/D20212351L.pdf>.

powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

USTAWY:

- ustawa z 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 710),
- ustawa z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020r., poz. 902),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (tekst jednolity: Dz. U. z 2019r., poz. 1479),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020r., poz. 164),
- ustawa z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity: Dz. U. z 2020r., poz. 194),
- ustawa z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 741),
- ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 2351),
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 1973),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 1098),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 1899),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity: Dz. U. z 2020r., poz. 1057),
- ustawa z dnia 3 października 2008r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 2373),
- ustawa z dnia 28 lipca 2005r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych (tekst jednolity: Dz. U. z 2021r., poz. 1301).

ROZPORZĄDZENIA:

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity Dz. U. z 2021r., poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 września 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674 ze zmianami).
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity Dz. U. z 2021r., poz. 56),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017r., poz. 928),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie pozwoleń na czasowy wywóz za granicę muzealiów, które nie stanowią zabytków oraz są wpisane do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury (Dz. U. z 2017r., poz. 1693),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014r., poz. 110),

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011r. Nr 89, poz. 510),
- rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 kwietnia 2005r. w sprawie uznania za Pomnik Historii (Dz. U. z 2005r. Nr 64, poz. 568, 569, 570),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004r. Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004r. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006r. Nr 24, poz. 181),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004r. Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004r. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 28 kwietnia 2004r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy (Dz. U. z 2004r. Nr 118, poz. 1233),
- rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003r. Nr 164, poz. 1587),
- rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 listopada 2019r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne”, operacje typu „Kształtowanie przestrzeni publicznej” oraz operacje typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 (Dz. U. z 2019r., poz. 2282).⁵

KONWENCJE, KARTY:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954r. (Dz. U. z 1957r. Nr 46, poz. 212),
- Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999r. (Dz. U. z 2012r., poz. 248),
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976r. Nr 32, poz. 190),
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (UNESCO, Paryż 1970r. Dz. U z 1974 r. Nr 20, poz. 106),
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992r. (Dz. U. z 1996r. Nr 120, poz. 564),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003r. (UNESCO, 2003r. Dz. U. z 2011r. Nr 172, poz. 1018),
- Europejska konwencja krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000r. (Dz. U. z 2006r. Nr 14, poz. 98),
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985r. (Dz. U. z 2012r., poz. 210).

⁵ Należy monitorować stronę isap.sejm.gov.pl celem ewentualnej zmiany rozporządzenia zgodnej z nowym okresem czasowym funkcjonowania PROW 2021-2027.

UCHWAŁY GMINY:**Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy:**

- uchwała nr XIX/142/20 Rady Gminy Żagań z dnia 17 czerwca 2020r. w sprawie przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna,
- uchwała nr XXXII/210/21 Rady Gminy Żagań z dnia 15 czerwca 2021r. w sprawie zmiany uchwały przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna,
- uchwała nr XXIX/203/17 Rady Gminy Żagań z dnia 30 listopada 2017r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – obręb Gryżyce, gmina Żagań,
- uchwała nr XXII/155/17 Rady Gminy Żagań z dnia 13 lutego 2017r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Stary Żagań i Pożarów, gmina Żagań,
- uchwała nr XVIII/127/16 Rady Gminy Żagań z dnia 13 września 2016r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo,
- uchwała nr XXXI/215/09 Rady Gminy Żagań z dnia 28 września 2009r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo,
- uchwała nr X/62/07 Rady Gminy Żagań z dnia 26 listopada 2007r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, obręb Gryżyce gmina Żagań,
- uchwała nr XLII/202/06 Rady Gminy Żagań z dnia 26 października 2006r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi Gryżyce.

AKTUALNE DOKUMENTY STRATEGICZNE:

- uchwała nr XIX/117/2000 Rady Gminy Żagań z dnia 8 września 2000r. w sprawie przyjęcia Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań.
- uchwała nr XXXVII/240/21 Rady Gminy Żagań z dnia 22 listopada 2021r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021 – 2027
- uchwała nr XIX/141/20 Rady Gminy Żagań z dnia 17 czerwca 2020r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań; Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań zainicjowana uchwałą nr XXXV/256/14 Rady Gminy Żagań z dnia 23 kwietnia 2014r. i uchwalona uchwałą nr X/49/15 Rady Gminy Żagań z dnia 18 września 2015r.
- uchwała nr XXIX/142/05 Rady Gminy Żagań z dnia 30 czerwca 2005r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań niestanowiących własności Gminy,
- uchwała nr XXVI/183/20 Rady Gminy Żagań z dnia 30 grudnia 2020r. w sprawie Wieloletniej Prognozy Finansowej Gminy na lata 2021 – 2024 (ze zmianami).

PLANY ODNOWIENIA MIEJSCOWOŚCI:

- uchwała nr XXVII/197/09 Rady Gminy Żagań z dnia 4 czerwca 2009r. w sprawie zatwierdzenia „Planu odnowy miejscowości Gorzupia”;
- uchwała nr XXIX/194/21 Rady Gminy Żagań z dnia 30 marca 2021r. w sprawie zatwierdzenia aktualizacji „Planu odnowy miejscowości Gorzupia”.

4. STRATEGICZNE ZARZĄDZANIE OCHRONĄ I OPIEKĄ NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

- 4.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019 – 2022.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019r. (M. P. z dnia 11 września 2019r., poz. 808).⁶ Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jego głównym celem jest: „stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego”.

W ramach programu będą realizowane m.in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m.in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczanie wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom i rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami,
- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy),
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami jak Policja,
- kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Podmiotem wiodącym realizującym program jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Ponadto program realizować będą wojewódzcy konserwatorzy zabytków, dyrektorzy urzędów morskich, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku oraz inne podmioty – w zależności od potrzeb.

4.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020.

Rada Ministrów przyjęła Narodową Strategię Rozwoju Kultury oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020. Na obecnym etapie pozostaje już nieaktualna, jednakże jej główne założenia pozostają niezmiennie. Za wizję w dokumencie uznano: zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przynoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów. W dokumencie określono system realizacji Narodowej Strategii Kultury za pomocą 5 Narodowych Programów Kultury oraz 11 Programów Operacyjnych. Programy obejmują okres 2004 – 2020. Alokacja finansowa ze środków Ministra Kultury ogłaszana jest na każdy rok budżetowy.

1. Program Operacyjny „Promocja twórczości”
2. Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”
3. Program Operacyjny „Promocja czytelnictwa”
4. Program Operacyjny „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”
5. Program Operacyjny „Obserwatorium kultury”
6. Program Operacyjny „Promocja kultury polskiej za granicą”
7. Program Operacyjny „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą”
8. Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury”
9. Program Operacyjny „Media z kulturą”
10. Program Operacyjny „Rozwój inicjatyw lokalnych”
11. Program Operacyjny „Znaki Czasu”.

⁶ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>.

Projekty związane z ochroną dziedzictwa kulturowego realizowane są w ramach Programów: Programu Operacyjnego Dziedzictwo Kulturowe oraz Programu Operacyjnego Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Programy co roku są uaktualniane.

PROGRAMY MKiDN NA ROK 2022⁷

Badanie polskich strat wojennych.

Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie do strat wojennych poniesionych w związku z II wojną światową w zakresie zbiorów artystycznych należących do kolekcji publicznych, prywatnych i związków wyznaniowych. Wyniki realizowanych w ramach programu badań będą wzbogacać prowadzoną przez ministerstwo bazę strat wojennych. Celem programu jest wykształcenie dobrych praktyk i wysokich standardów prowadzenia badań proveniencyjnych poświęconych zagadnieniom wojennych losów kolekcji strat poniesionych przez instytucje w wyniku II wojny światowej. Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych.

Groby i cmentarze wojenne w kraju.

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań ministra kultury i dziedzictwa narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na: prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich; zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie; prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych; prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego, dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych; popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy. Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego.

Infrastruktura Domów Kultury.

Strategicznym celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szeroki katalog działań, obejmujący prace budowlane, opracowywanie dokumentacji technicznej czy zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, daje możliwość finansowania zadań w obszarze sprawności efektywności funkcjonowania zaplecza materiałowo-technicznego podmiotów objętych zakresem programu. Instytucja zarządzająca: Narodowe Centrum Kultury.

Kultura ludowa i tradycyjna.

W ramach programu wspierane będą zjawiska związane z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim (oraz narodowym), występujące zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego. W roku 2022 zakres programu pozostaje nadal rozszerzony o zadania, związane w sposób bezpośredni z między-pokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. Instytucja zarządzająca: Departament Narodowych Instytucji Kultury.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju.

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych

⁷ Wszystkie aktualne Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego wraz ze szczegółowymi informacjami oraz dokumentami operacyjnymi wymieniono na stronie: <https://www.gov.pl/web/kulturaimport/programy-mkidn-2022>. Należy monitorować kolejne edycje programów na ww. stronie.

zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań ministra kultury i dziedzictwa narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką, polegającą w szczególności na:

- naukowemu badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego.

Miejsca Pamięci Narodowej za granicą.

Strategicznym celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju. Program przede wszystkim dotyczy polskich cmentarzy wojennych, a także polskich miejsc pamięci związanych z ofiarami zbrodni reżimów totalitarnych oraz innych zbrodni wojennych o znamionach ludobójstwa i czystek etnicznych. Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych.

Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.

Strategicznym celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Założeniem programu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej, obejmującej zarówno dziedzictwo materialne I jak i II Rzeczypospolitej oraz dorobku kulturowego polskiej emigracji, wytworzonego do 1945 roku. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania zmierzające do zachowania, zabezpieczenia lub przywrócenia stanu właściwego obiektom z polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Instytucja zarządzająca: Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA.

Ochrona zabytków.

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego realizowanym poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak i lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Instytucja zarządzająca: Departament Dziedzictwa Ochrony Zabytków.

Ochrona zabytków archeologicznych.

Strategicznym celem programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego in situ, zgodna z normami międzynarodowymi, wskazanymi w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Program ma dwa cele szczegółowe. Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych, z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych. Drugim celem szczegółowym programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego. Upowszechnienie i wprowadzenie do obiegu naukowego pozyskanych w wyniku badań informacji o naszym dziedzictwie

kulturowym jest warunkiem wykorzystania tych danych do jego ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Instytucja zarządzająca: Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Promesa dla Kultury.

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych, związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi, ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności. Preferowane będą zadania, których realizacja wpływa w sposób znaczący na dostępność do kultury na danym obszarze, jak również angażujące różnorodne grupy społeczne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury. Instytucja zarządzająca: Departament Funduszy i Spraw Europejskich.

Wspieranie działań muzealnych.

Program ma na uwadze wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także – prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Instytucja zarządzająca: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.

Infrastruktura Domów Kultury.

Strategicznym celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szeroki katalog działań, obejmujący prace budowlane, opracowywanie dokumentacji technicznej czy zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, daje możliwość finansowania zadań w obszarze sprawności efektywności funkcjonowania zaplecza materiałowo-technicznego podmiotów objętych zakresem programu. Instytucja zarządzająca: Narodowe Centrum Kultury.

4.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030⁸, przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011r. W przedstawionej wizji Polska w 2030 to kraj o ugruntowanych warunkach trwałego i zrównoważonego rozwoju, dobrze zagospodarowany, sprawnie zarządzany i bezpieczny, w którym poziom dochodów Polaków osiąga średni pułap europejski, a PKB na mieszkańca jest zbliżony do średniej UE. Cechą Polski w 2030 roku jest spójność społeczno-gospodarcza i terytorialna.

Wizja ta będzie realizowana m.in. za pomocą celu strategicznego jakim jest wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Polityka przestrzenna wobec obszarów wiejskich będzie zmierzać do uruchomienia istniejącego potencjału rozwojowego tych obszarów w celu zwiększenia ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i pracy, wypoczynku oraz prowadzenia działalności gospodarczej i poprawy warunków życia mieszkańców. Dla harmonijnego rozwoju obszarów

⁸ http://www.wzs.wzp.pl/sites/default/files/files/19683/89272000_1412985316_Koncepcja_Przestrzennego_Zagospodarowania_Kraju_2030.pdf.

wiejskich niezbędna jest należyta ochrona i wykorzystanie dla celów rozwojowych ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego, poprawa jakości i dostępności usług publicznych, wzmacnianie społeczności lokalnych, tworzenie warunków do rozwoju działalności gospodarczej, co sprzyjać będzie powstawaniu źródeł dochodu poza rolnictwem. Zwiększy się atrakcyjność obszarów wiejskich jako miejsca do życia, wypoczynku i pracy. W odniesieniu do ochrony ruralistycznych układów historycznych, planowanie przestrzenne na obszarach wiejskich powinno zachowywać najlepsze tradycyjne wzorce zabudowy w powiązaniu z postulatem zapobiegania nadmiernemu jej rozproszeniu i tworzenia zwartych skupisk ludności.

W dokumencie wskazano na cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków, które obejmują:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Jednym z proponowanych narzędzi w programie jest przygotowanie Lokalnych Programów Rewitalizacyjnych jako warunku niezbędnego do prowadzenia działań inwestycyjnych przewidzianych w regionalnych strategiach rozwoju. Kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny obejmować priorytety techniczne, przestrzenne, społeczne, kulturowe, gospodarcze i ekologiczne. Ich zakres, oprócz poprawy stanu budynków mieszkalnych oraz budynków użyteczności publicznej, powinien obejmować ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, integrację społeczną mieszkańców rewitalizowanych obszarów, przywrócenie terenom zdegradowanym ich funkcji przyrodniczej lub nadanie im takiej funkcji a także promocję zrównoważonego rozwoju.

4.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030”. Trzecia fala nowoczesności została opracowana na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. (M. P. z 2013r., poz. 121). Określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno – gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres 15 lat. Celem głównym jest poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce gdyż założeniem wyjściowym przy konstruowaniu Strategii stała się konieczność przezwyciężenia kryzysu finansowego w jak najkrótszym czasie. Dlatego w dokumencie przedstawiono Polskę w 2030 jako kraj, w którym zaufanie stanie się kluczowym elementem życia społecznego, gospodarczego i kulturowego, co pozwoli na współpracę i działania dla wspólnego dobra. Dokument „Strategia rozwoju Polski do 2030r.” przewiduje zmiany dotyczące m.in. programu nauczania w szkołach: wprowadzenie zajęć edukacyjnych w dziedzinie kultury i sztuki, promocję czytelnictwa oraz inicjację projektów współpracy między szkołami, a instytucjami kultury i sztuki. W planach jest także kształtowanie przestrzeni publicznej za pomocą rzeźb czy publicznych wystaw oraz wykorzystania nowych technologii do prezentacji multimedialnych, produkcji video, video-walls i audiobooks w komunikacji miejskiej⁹ Zadania z zakresu ochrony i zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego związane są z upowszechnieniem dostępności do dziedzictwa kulturowego, realizowane są w ramach celów: „Stworzenie Polski cyfrowej” i „Wzrost społecznego kapitału rozwoju”.

5. RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2022 – 2025 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA ORAZ POWIATU

5.1. Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021-2024.

Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024 został przyjęty przez Sejmik Województwa Lubuskiego uchwałą nr XXXIII/454/21 w dniu 21 czerwca 2021r. Głównym celem sporządzania i realizacji Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania zasobów dziedzictwa

⁹ <http://polska2030.pl/dlugookresowa-strategia-rozwoju-kraju-polska-2030-trzecia-fala-nowoczesnosci/>.

kulturowego i krajobrazu kulturowego Ziemi Lubuskiej przez określenie służących temu warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach samorządu województwa. W Programie przyjęto wizję: wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.

Realizacja wizji i celu strategicznego odbywać się będzie poprzez określenie 4 celów priorytetowych:

1. Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem;
2. Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego;
3. Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie;
4. Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu.

Ze względu na podejmowany zakres zadań przez jednostkę samorządu terytorialnego oraz prywatnych właścicieli lub instytucji zlokalizowanych na terenie Gminy Żagań istotne są działania wyszczególnionych w Programie Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024 zmierzające do zahamowania procesów degradacji zabytków nieużytkowanych poprzez m.in. wytypowanie listy najcenniejszych i możliwych do uratowania obiektów nieużytkowanych będących własnością jednostek samorządu terytorialnego oraz stworzenie planu adaptacji ich do nowych funkcji; wsparcie organizacyjne i merytoryczne dla potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych poprzez opracowanie poradnika zawierającego niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach; porady dotyczące aplikowania o środki zewnętrzne; promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych przez stworzenie katalogu udanych adaptacji na terenie województwa.

Gmina Żagań graniczy z aglomeracją miejską – miastem Żagań – o bogatej tradycji kulturowej nasyconej różnymi formami zabytków. Dlatego istotne dla Gminy jest rozwijanie i tworzenie produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe. W Programie Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024 określono następujące zadania umożliwiające realizację niniejszego celu a polegające na: wspieraniu rozwijających się form turystyki kulturowej, militarnej, rowerowej, kulinarnej, etnoturystyki i turystyki wodnej poprzez tworzenie transgranicznych i transregionalnych tras turystycznych łączących aktywne formy wypoczynku z poznawaniem dziedzictwa kulturowego; budowanie marki regionu w oparciu o turystykę kulturowo-przyrodniczą; tworzenie sieci współpracy (wzajemnego polecenia się) różnych podmiotów związanych turystyką kulturową (wzorem np. Kaczawskiej Sieci Współpracy).

Dla mieszkańców Gminy Żagań szczególnie istotne są zadania związane z promowaniem i budowaniem tożsamości kulturowej regionu poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego oraz zaangażowanie lokalnej społeczności. W Programie Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2021 – 2024 cel ten zostanie osiągnięty poprzez realizację następujących zadań: organizowanie lekcji o dziedzictwie kulturowym adresowanych do dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych; popularyzowanie dostępnych materiałów edukacyjnych, np. publikacji edukacyjnych Narodowego Instytutu Dziedzictwa „Rozgryźć dziedzictwo – Podręcznik dobrych praktyk promujących upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym”; organizowanie konkursów popularyzujących zabytki regionu dla dzieci i młodzieży; popularyzowanie dziedzictwa kulturowego w przystępnej formie w Internecie, a przez to ułatwienie jego odbioru społecznego; realizacja ścieżek edukacyjnych dotyczących historii regionalnej i problematyki dziedzictwa kulturowego w formie interaktywnej i warsztatowej np. gier terenowych, spacerów edukacyjnych; wsparcie projektów zgłaszanych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty, których cele statutowe obejmują prowadzenie działań popularyzujących szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe i edukację o dziedzictwie; budowanie świadomości społecznej o zabytkach przez oznakowanie zabytków nieruchomych znakiem konwencji haskiej, tzw. Błękitną Tarczą; wsparcie dla inicjatyw artystycznych (festiwali, koncertów, seminariów) odbywających w obiektach zabytkowych, popularyzację systemu zachęt do aktywnego uprawiania turystyki kulturowej dla dzieci i innych turystów poprzez zbieranie znaczków.

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego to cel zawierający zadania skierowane m.in. do jednostek samorządu terytorialnego pełniących niejako funkcje „gospodarzy” danego terytorium odpowiedzialnego za wieloaspektowość powierzonych dóbr. W Programie Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na

lata 2021-2024 wyszczególniono następujące zadania istotne dla Gminy Żagań: wprowadzanie zapisów w dokumentach planistycznych mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego, panoram, osi widokowych, sylwet, itp.; wprowadzanie zapisów w dokumentach planistycznych dotyczących ochrony alei stanowiących istotny czynnik kształtujący krajobraz kulturowy województwa; wprowadzenie w dokumentach planistycznych zapisów umożliwiających ochronę przed nadmierną presją urbanistyczną obszarów otwartych, cennych przyrodniczo, atrakcyjnych pod względem turystycznym¹⁰.

5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego został przyjęty uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 2 maja 2018r., poz. 1163). W Planie określono spójną politykę przestrzenną dla województwa, wykorzystującą potencjał społeczny, kulturowy, środowiskowy i gospodarczy obszaru, w sposób zapewniający zrównoważony rozwój. Myśl przewodnia dokumentu to: transgraniczny rozwój wspólnego obszaru wsparcia w kierunku zintegrowanej, trwałej i wysoce atrakcyjnej przestrzeni życiowej i gospodarczej, dysponującej dobrze rozwiniętą infrastrukturą sieciową i oferującej lepsze warunki i jakość życia mieszkańców. W planie przyznano, iż bogate i atrakcyjne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego stanowią istotny potencjał turystyczny dla regionu i powinny być odpowiednio zarządzane i wykorzystywane w kształtowaniu polityki rozwoju zarówno poszczególnych gmin, jak i całego województwa lubuskiego. W ramach ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki wyznaczono 5 kierunków polityki i zagospodarowania przestrzennego:

1. Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- Konserwacja i rewaloryzacja obiektów zabytkowych.
- Podejmowanie działań przeciwdziałających degradacji zabytków, w tym archeologicznych.
- Nadawanie nowych funkcji użytkowych obiektom zabytkowym z zachowaniem ich wartości architektonicznych i historycznych.
- Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc.
- Stała inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych i kulturowych oraz sukcesywna aktualizacja ewidencji i rejestru zabytków.
- Rozpoznanie i utworzenie listy dóbr kultury współczesnej województwa oraz objęcie ich ochroną.
- Sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami.
- Objęcie obiektów zabytkowych właściwą ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.
- Wspieranie tworzenia parków kulturowych, ustanawiania pomników historii oraz dążenia do wpisu najcenniejszych zabytków na listę UNESCO.
- Rozwój i wykorzystanie potencjału środowiska naukowego w zakresie problematyki opieki nad zabytkami.
- Tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego.

2. Kreowanie i ochrona spójnego oraz harmonijnego krajobrazu kulturowego.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- Zachowanie historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych.
- Kształtowanie krajobrazu kulturowego w oparciu o zasady ładu przestrzennego.
- Odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i walorów krajobrazowych oraz harmonijne kształtowanie pola ekspozycji zabytku.
- Zachowanie charakterystycznych cech tradycyjnego budownictwa.

¹⁰ https://files.lubuskie.pl/sites/1/wiadomosci/16252/files/program_opieki.pdf.

3. Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- Adaptacja obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia przede wszystkim na cele turystyczne i kulturalne.
- Udostępnianie zabytkowych obiektów i miejsc w systemie kulturowych szlaków tematycznych.
- Rozbudowa i wzbogacanie istniejących szlaków kulturowych.
- Integracja powiązań obiektów szlaków kulturowych ze szlakami turystycznymi różnych typów i rodzajów.
- Popularyzacja oraz wspieranie organizacji imprez kulturowych.
- Budowa spójnego i atrakcyjnego wizerunku oraz marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
- Promocja potencjału turystycznego województwa w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym.
- Integrowanie instytucji i inicjatyw kulturowych w województwie oraz tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego.
- Rozbudowa oferty muzeów, wykorzystującej atrakcyjne formy przekazu.
- Rozbudowa sieci ośrodków informacji turystycznej w zakresie ilościowym i jakościowym.
- Rozbudowa związanej z dziedzictwem kulturowym infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej, poprawa zaplecza technicznego turystyki oraz dostępności komunikacyjnej.

4. Kształtowanie tożsamości kulturowej.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości kulturowej lokalnych społeczności oraz tożsamości kulturowej całego regionu.
- Wspieranie działań mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego.
- Poprawa dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym przy wykorzystaniu technologii cyfrowych.
- Zwiększenie dostępności wysokiej jakości oferty kulturalnej.
- Rozwijanie działań wspierających aktywny udział mieszkańców w życiu kulturalnym.
- Wzmocnienie tożsamości poprzez budowanie wspólnej marki regionu opartej na elementach dziedzictwa kulturowego.

5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.

Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania:

- Sporządzanie Programów rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
- Rewitalizacja zdegradowanej zabudowy, w tym zasobów mieszkaniowych.
- Odnowa terenów zieleni.
- Kształtowanie przestrzeni publicznych.
- Realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej, w tym zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej i kulturalnej, oferty spędzania wolnego czasu oraz wspieranie osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.

5.3. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego.

Strategia Województwa Lubuskiego została przyjęta uchwałą nr XXVIII/397/21 przez Sejmik Województwa Lubuskiego dnia 15 lutego 2021r. W dokumencie przyjęto wizję województwa lubuskiego jako „zielonej krainy inteligentnych technologii”, co pozwala uwypuklić walory środowiskowe regionu. Za cel główny strategii przyjęto działania polegające na inteligentnym gospodarowaniu potencjałami regionu dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, spójności społecznej i przestrzennej oraz wysokiej jakości życia mieszkańców. W dokumencie wyszczególniono 4 cele strategiczne:

- Inteligentna, zielona gospodarka regionalna.
- Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi.
- Integracja przestrzenna regionu.
- Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę.

Zadania odnoszące się do ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego będą realizowane w ramach 2 celu. Polegają m.in. na: wspieraniu ponadlokalnych przedsięwzięć kulturalnych realizowanych na obszarze województwa; wsparciu i realizacji inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów kultury; poprawie dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów; ochronie i promocji cennych obiektów dziedzictwa kulturowego oraz kreowaniu atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury. Ponadto ujęto zadania sprzyjające budowaniu tożsamości regionu. Szczególnie istotnymi zadaniami są te, które mają na celu zahamowanie zjawisk prowadzących do degradacji tkanki zabytkowej. Ten rodzaj zadań jest realizowany w ramach 3. celu strategicznego, a zmierzające do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju m.in.; poprzez odnowę i rewitalizację wsi i małych miast oraz ochronę dziedzictwa i krajobrazu wiejskiego. Ze względu na bogate walory przyrodniczo-kulturowe województwa lubuskiego w dokumencie wskazano także na potrzebę wykreowania marki turystycznej.

5.4. Strategia zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2015-2023.

Strategia zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2015 – 2023 została przyjęta uchwałą nr IV/2/2015 przez Radę Powiatu Żagańskiego z dnia 30 stycznia 2015r. Jest to najważniejszy dokument programowy samorządu wytyczający politykę rozwoju lokalnego. Wizja określa Powiat Żagański jako zintegrowany obszar, wyróżniający się nowoczesną gospodarką, przyjazny dla mieszkańców i inwestorów, a misja zmierza do zrównoważonego rozwoju w zakresie: społecznym, gospodarczym, infrastruktury technicznej, przestrzeni oraz środowiska naturalnego. Kwestie związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego oraz turystyki promującej m.in. zabytki powiatu zostały ujęte w celu operacyjnym: Rozwój turystyki i rekreacji na terenie powiatu. Cel obejmuje następujące zadania: wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej na terenie powiatu, w tym bazy noclegowej, gastronomicznej, pól biwakowych i carawaningowych; rozwój oferty rekreacyjnej na terenie powiatu; tworzenie i rozwój wiosek tematycznych; promowanie kultury regionalnej, rozwój produktów regionalnych i upowszechnianie tradycji; zagospodarowanie terenów zielonych w zakresie rozwoju funkcji turystycznych; ochrona zabytków występujących na terenie powiatu; rozbudowa, adaptacja i modernizacja obiektów o znaczeniu dla kultury, edukacji i rekreacji; rozwój tras turystycznych – w tym dróg rowerowych i pieszo – rowerowych; poprawa oznakowania miejsc atrakcyjnych turystycznie oraz tras dojazdowych, etc. W dokumencie zauważono, iż nie w pełni wykorzystany jest potencjał turystyczny powiatu. W szczególności zasoby naturalne związane m.in. z istnieniem doliny Bobru, lasów, rezerwatów przyrody czy zabytkowych parków. Niewykorzystany jest obecnie potencjał rzek i cieków wodnych do rozwoju turystyki wodnej.

5.5. Program opieki nad Zabytkami Powiatu Żagańskiego na lata 2021-2024.

Program opieki nad Zabytkami Powiatu Żagańskiego na lata 2021 – 2024 został przyjęty uchwałą nr XXIV.8.2021 Rady Powiatu Żagańskiego z dnia 27 lipca 2021r. W Programie przyjęto 3 priorytety:

1. Rewaloryzacja i wyeksponowanie dziedzictwa kulturowego powiatu z poszanowaniem uwarunkowań przyrodniczych.
2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu.
3. Promocja dziedzictwa materialnego i niematerialnego powiatu wraz z prowadzeniem wielopłaszczyznowych działań edukacyjnych.

W programie podkreślono, iż Powiat Żagański, ze względu na bogactwo oraz wysoką wartość zabytków leżących w jego regionie w sposób szczególny zasługuje na prawidłowe określenie kierunków działań oraz zadań niezbędnych do podjęcia celem ich zachowania.

6. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2022 – 2025 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY ŻAGAŃ

6.1. Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027.

Podstawowym dokumentem planistycznym określającym politykę samorządu w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Żagań jest Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021 – 2027, która została przyjęta Uchwałą nr XXXVII/240/21 Rady Gminy Żagań w dniu 22 listopada 2021. W Strategii przeprowadzono analizę sfer: przestrzennej, gospodarczej, społecznej oraz określono 9 wyzwań rozwojowych. Zadania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego zostały sprecyzowane m.in. w 2 wyzwaniach rozwojowych: W wyzwaniu: Poprawić jakość przestrzeni osadniczej gdzie wskazano m.in. na dążenie do poprawy wizerunku i estetyki wykorzystując walory dziedzictwa kulturowego. Natomiast w wyzwaniu Ekspozycja i chronienie walorów kulturowych wskazano na potrzebę zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego, wzmocnienia więzi społecznych i budowę tożsamości. W dokumencie przyznano, iż mieszkańcy Gminy dostrzegają zjawiska degradacji substancji przestrzeni wiejskiej, która ma wpływ na ocenę jakości życia. Mając na uwadze wszystkie 9 wyzwań oraz oczekiwania mieszkańców Gminy zdefiniowano wizję, w której oprócz elementów społecznych i edukacyjnych zapisano, iż Gmina będzie dążyć do rewitalizacji i odnowy obszarów wiejskich, w szczególności poprzez ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego. Celem realizacji ww. wizji wytyczono priorytety oraz kierunki działań.

Zadania odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego ujęto w Priorytecie 1.3 Wzmocnienie wizerunku i estetyki gminy obejmujące: rewitalizację obszarów wiejskich, zagospodarowanie parku, remonty i zabezpieczenie obiektów sakralnych, nasadzenie zieleni, etc. Ze względu na istnienie obszarów zdegradowanych charakteryzujących się koncentracją problemów społecznych i przestrzenno-funkcjonalnych w priorytecie zasugerowano opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji na podstawie delimitacji ww. obszarów.

Zadania odnoszące się do procesów kulturotwórczych ujęto w Priorytecie 2.3 Rozwój kultury, które polegają m.in. na: organizacji czasu wolnego mieszkańców w sposób zrównoważony w każdym z sołectw, bazując na potencjale przyrodniczym, we współpracy z Lasami Państwowymi, przy wykorzystaniu potencjału rzek Bobru i Kwisy, organizacji imprez kulturalnych, wspieraniu działalności organizacji pozarządowych, współpracy ze stowarzyszeniami, zespołami artystycznymi, wspieraniu i promocji organizacji zrzeszających twórców ludowych, zespoły folklorystyczne, doposażenie bibliotek, etc. W Priorytecie 2.5 Rozwój infrastruktury na rzecz aktywności i integracji społecznej wskazano m.in. na: remont, budowę, modernizację i przebudowę świetlic wiejskich oraz zadania z zakresu turystyki: polegające na wyznaczaniu nowych szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, budowaniu ścieżek rowerowych i zagospodarowaniu przestrzeni publicznej.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022 – 2025 wpisuje się w działania określone w Strategii Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027 ze szczególnym uwzględnieniem realizacji projektów związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego.

6.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań jest dokumentem określającym kierunki polityki przestrzennej Gminy Żagań. Dokument został przyjęty uchwałą nr X/49/15 Rady Gminy Żagań z dnia 18 września 2015r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań z dnia 24 lutego 2000r.¹¹ W Studium zawarta jest m.in. analiza uwarunkowań społeczno – gospodarczych, środowiskowych oraz kulturowych jak również zdefiniowane zostały kierunki rozwoju przestrzennego Gminy. Istotne z punktu rozważanej tematyki są te, które odnoszą się do obszaru związanego z dziedzictwem kulturowym. W związku z powyższym w Studium

¹¹ Zmiana Studium... wykonana została w związku z potrzebą aktualizacji dokumentu o udokumentowane złoża kopalni w obszarze całej gminy oraz wprowadzenie zmian w rozwoju przestrzennym w części obrębów Stary Żagań i Pożarów. W projekcie zmiany studium stwarza się ramy dla dalszej eksploatacji złóż kruszyw naturalnych Grajówka Zb. S i Grajówka Zb. N. Planowane zmiany użytkowania terenów polegać będą na likwidacji zbiorowisk upraw polowych oraz łąkowych na potrzeby utworzenia kopalni odkrywkowej

postuluje się podjęcie działań zmierzających do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju Gminy w zgodzie z warunkami naturalnymi i tradycją przyjmując jako cel strategiczny ochronę dziedzictwa kulturowego. W celu osiągnięcia strategicznego kierunku wytycza się zadania szczegółowe, które w długofalowej polityce przy konsekwentnej realizacji pozwolą na osiągnięcie ładu przestrzennego zachowując ciągłość tradycji i poszanowanie dzieł stworzonych w przeszłości. Do zadań tych należy:

- ochrona obszarów, zespołów i obiektów prawnie chronionych (figurujących w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej),
- wytyczenie obszarów, zespołów i obiektów prawnie chronionych we wsi Bożnów, Dietrzychowice, Jelenin, Miodnica, Stary Żagań i precyzyjne opracowanie zasad kształtowania tych przestrzeni,
- wytyczne konserwatorskie do poszczególnych stref winny stanowić integralną część planu zagospodarowania przestrzennego,
- w planach zagospodarowania przestrzennego każdej wsi należy wprowadzić zapis o konieczności uwzględnienia tradycji budowlanych przez ich twórcze przekształcenie. Nowa zabudowa winna być podporządkowana historycznemu rozplanowaniu, skali i gabarytom historycznej zabudowy, sposób dotrzeć turyście na miejsce przeznaczenia bez narażania na niedogodności,
- opracowanie programu promującego istniejące zasoby przyrodniczo-kulturowe Gminy,
- rozpropagowanie wśród mieszkańców terenów wiejskich form agroturystyki, która ze względu na istniejące zasoby winna być wprowadzana w pierwszej kolejności, także jako element promocji Gminy,
- zabezpieczenie miejsc noclegowych i obsługi dla turysty grzybiarza, wędkarza, myśliwego, wodniaka,
- opracowanie programu rozwoju turystyki krótkoterminowej - z oszacowaniem potrzeb dla różnych jej form:
 - grzybiarze - noclegi, gastronomia, bezpieczne parkingi,
 - wędkarze - na bazie istniejących i przewidzianych do odbudowy stawów, oczek wodnych itp., zabezpieczenie miejsc noclegowych, parkingów, gastronomii,
 - turysta zwiedzający - noclegi, gastronomia, parkingi,
 - turysta wodny - spływy kajakowe - baza sprzętowa, noclegi, gastronomia,
 - opracowanie tras turystyki rowerowej, mającej na względzie zasoby przyrodniczo-kulturowe; w opracowaniu wykazano i uzupełniono przebiegi głównych tras ścieżek rowerowych opracowanych dla dawnego województwa zielonogórskiego, które stanowić będą kanwę przyszłego systemu w gminie,
 - utworzenie bazy rowerowej z wypożyczalnią sprzętu i serwisem,
 - opracowanie tras dla turystyki konnej na bazie projektowanych ośrodków,
 - dążenie do odtworzenia lokalnych form wypoczynku sobotnio-niedzielnego: wiejskie karczmy, sceny taneczne,
- podjęcie inicjatywy w kierunku budowy programu wykorzystującego do celów turystyki rzeki Kwisę i Bóbr.

Wszystkie programy tworzone na bazie zasobów leśnych winny być sporządzane przez zainteresowane strony tj. właściwe nadleśnictwa oraz zarządy gmin sąsiednich¹².

W Studium określono formy ochrony konserwatorskiej¹³ występujące w poszczególnych miejscowościach oraz propozycje wyznaczenia stref ochrony konserwatorskiej:

Bożnów – ochroną objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków. W Studium postuluje się wprowadzenie strefy ochrony konserwatorskiej w środkowej części wsi, a także wprowadzenie strefy „E” (ekspozycji) od strony południowo – wschodniej wsi, dla których należy opracować zasady kształtowania tej przestrzeni.

¹² https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

¹³ Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków zostały wyszczególnione w tabeli na s.110,111. Wykaz stanowisk archeologicznych dla poszczególnych miejscowości stanowi załącznik nr 2.

Bukowina Bobrzańska – ochroną konserwatorską objęto kościół, który figuruje w rejestrze zabytków, a także zabudowę folwarczną i zagrodową o dużych wartościach architektonicznych, które objęto ewidencją konserwatorską. Prace remontowe i adaptacyjne przy tych obiektach wymagają uzgodnienia z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (LWKZ). Ewidencją konserwatorską objęto także stanowiska archeologiczne, gdzie prace ziemne wymagają nadzoru archeologicznego uzgodnionego z LWKZ. Na szczególną uwagę należy zwrócić na stanowisko nr 6. Jest to stanowisko związane z wałami śląskimi tzw. „Wały Chrobrego”.

Chrobrów – ochroną konserwatorską objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska archeologiczne. W Studium postuluje się wpisanie do rejestru zabytków zespołu folwarcznego ze względu na dużą wartość kulturową oraz walory architektoniczne i dominującą rolę w przestrzeni.

Dziatrychowice – ochroną objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska archeologiczne. W Studium proponuje się we wsi wyznaczyć strefę ochrony konserwatorskiej, dla której należy opracować zasady kształtowania tej przestrzeni.

Gorzupia Górna, Gorzupia Dolna, Gryżyce – ochronie podlegają stanowiska archeologiczne oraz obiekty objęte ewidencją konserwatorską.

Jelenin – Wieś bogata pod względem kulturowym, nasycona obiektami wpisanymi do rejestru zabytków oraz stanowiskami archeologicznymi sięgającymi neolitu poprzez wszystkie okresy pradziejowe. W Studium postuluje się wprowadzić strefę ochrony konserwatorskiej, dla której należy opracować zasady kształtowania przestrzeni, aby uchronić wieś od dysharmonizującej zabudowy, która degraduje przestrzeń historyczną. Opieką należy objąć cmentarze, które wzbogacają przestrzeń wsi dzięki zachowanej zieleni wraz z obiektami architektonicznymi - kaplice, które posiadają dużą wartość kulturową. Proponuje się wpisać do rejestru zabytków zespół pałacowo-folwarczny.

Łozy – wśród nielicznych śladów osadnictwa największe znaczenie ma kurhan, prawdopodobnie z epoki kamiennej, który wymaga przeprowadzenia badań archeologicznych.

Marysin – największą wartość kulturową stanowi zespół pałacowo – folwarczny objęty ewidencją konserwatorską.

Miodnica – ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne. Ze względu na te nagromadzone wartości należy wprowadzić strefę ochrony konserwatorskiej i opracować dla niej zasady kształtowania przestrzeni w poszanowaniu historycznych zasad jej kształtowania.

Pożarów, Pruszków, Puszczyków, Rudawica – ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.

Stara Kopernia – w Studium postuluje się zachowanie istniejącego historycznego układu przestrzennego, w którym nową zabudowę należy lokalizować zachowując historyczną kompozycję. Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.

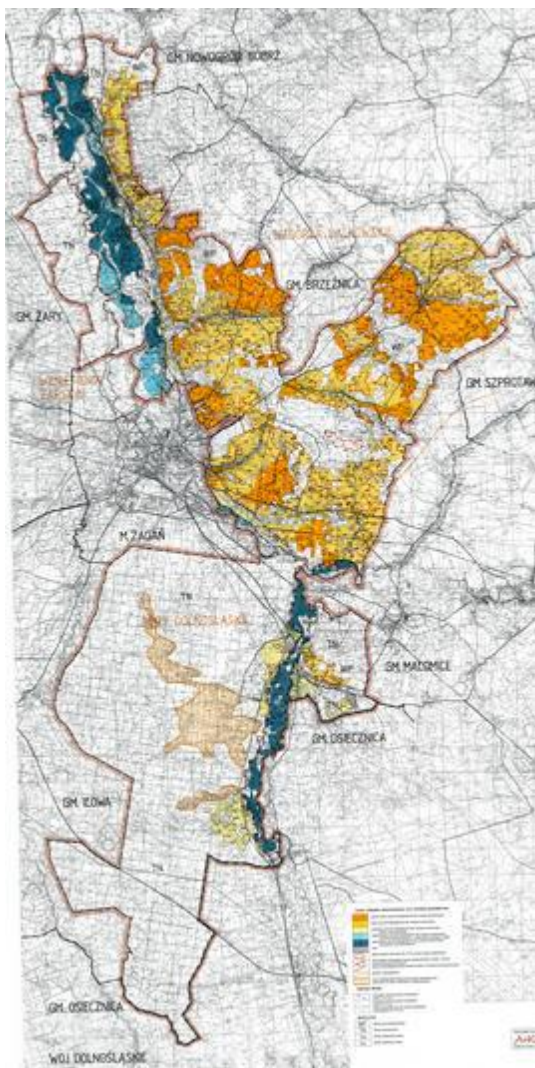
Stary Żagań – ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne. Ze względu na zachowanie wszystkich elementów kompozycyjnych wsi oraz na ich wartość proponuje się wprowadzenie strefy ochrony konserwatorskiej i opracowanie dla niej zasad kształtowania historycznej przestrzeni.

Trzebów – ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.

Wszelkie prace remontowo – budowlane, inwestycyjne przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków należy uzgodnić z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze. Natomiast w obrębie występujących stanowisk archeologicznych wprowadza się wymóg prowadzenia badań archeologicznych przy inwestycyjnych pracach ziemnych, stosownie do przepisów odrębnych.

7. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE GMINY ŻAGAŃ.

7.1. Lokalizacja Gminy Żagań

Gmina Żagań położona jest w południowej części województwa lubuskiego. Od północy sąsiaduje z gminą Nowogród Bobrzański; od wschodu z gminami: Brzeźnica, Szprotawa i Małomice; od południa graniczy z gminą Osiecznica (województwo dolnośląskie); od zachodu z gminami Iłowa i Żary. Odległość od siedziby władz Gminy zlokalizowanych w mieście Żagań – od Gorzowa Wielkopolskiego to 160 km, od Zielonej Góry – 47 km. Natomiast od przejść granicznych w Olszynie – 43 km, w Łęknicy – 50 km, w Przewozie – 37 km, w Zgorzelcu – 63 km. Przez terytorium Gminy przebiega kilka ważnych szlaków komunikacyjnych: droga nr 295 łącząca Żagań z Nowogrodem Bobrzańskim, następnie przez drogę krajową nr 27 – z Zieloną Górą. Droga nr 296 umożliwia połączenie z Kożuchowem i Iłową, a droga krajowa nr 12 prowadzi m.in. do Żar i Szprotawy.

Gmina złożona jest z następujących sołectw: Bożnów, Bukowina Bobrzańska, Chrobrów, Dzierzychowice, Dybów, Gorzupia Dolna i Gorzupia Górna, Gryżyce, Kocin, Jelenin, Marysin, Miodnica, Nieradza, Pożarów, Puszczyców, Rudawica, Stary Żagań, Stara Kopernia, Trzebów, Tomaszowo.

Terytorium Gminy charakteryzuje się zróżnicowanym krajobrazem przyrodniczo-kulturowym. Północna część to gęsta sieć osadnicza i krajobraz o otwartym charakterze, na którym dynamicznie rozwija się rolnictwo. Część południowa Gminy to lasy stanowiące północny skraj Borów Dolnośląskich.

Geograficznie Gmina leży na terenie trzech mezoregionów: Wzniesień Żarskich, Wzgórz Dalkowskich i Borów Dolnośląskich. Przez jej terytorium przepływa rzeka Bóbr, a także lewobrzeżny dopływ Czarna Wielka. Tereny leśne stanowią 48% powierzchni Gminy - przeważnie to Bory Dolnośląskie, zaś nieużytki 36%.

7.2. Historia Gminy Żagań

Gmina Żagań niemal w całości historycznie położona jest na terenie dawnego księstwa żagańskiego. Zatem nie można analizować zjawisk historycznych zachodzących na tych ziemiach w oderwaniu od wydarzeń, które miały miejsce na terenie księstwa żagańskiego oraz były związane z jednym z najważniejszych w tym regionie

miast - z Żaganiem. Jednakże zanim powstał Żagań (Sagan), najprawdopodobniej już w X wieku nad Bobrem (w okolicy dzisiejszego Żagania) istniał gród. Wzmiankuje o tym „Geograf Bawarski” z ok. 845 roku oraz podania, według których miał to być zamek słowiański powstały na Wzgórzu Zamkowym w 840 roku¹⁴. Dokładna lokalizacja grodu nie jest określona, ale przyjęło się, że był on położony nad Bobrem w odległości około 1,5 km na północ od Żagania. Do powstania grodu przyczyniły się zapewne procesy osadnicze związane z najazdami zbrojnymi. Gród został zbudowany najprawdopodobniej przez okolicznych mieszkańców w celach obronnych. Warto zauważyć, iż tereny leżące po prawej stronie Bobru były już zamieszkane w okresie kultury łużyckiej (1300-1400 w. p n.e.). Ponadto gród mógł również pełnić funkcję strażnicy, gdyż przez rzekę Bóbr prowadził trakt łączący Wielkopolskę z Lipskiem i Halle oraz trakty handlowe o mniejszym znaczeniu regionalnym.

Najstarsza wzmianka dotycząca Żagania występuje w dokumencie Henryka Brodatego wystawionym dla klasztoru w Lubiążu z 1202 roku, z której wynika, iż kasztelanem żagańskim był Stefan – „comes Stephanus castelanus meus de Sagan”. Na początku XIII wieku gród żagański został wymieniony wśród śląskich grodów kasztelańskich jako strażnica graniczna pełniąca funkcje obronne w stosunku do czeskiej i łużyckiej granicy.

W okolicy Żagania oprócz grodu funkcjonowała osada o charakterze targowym. Przez historyków lokalizowana jest w Starym Żaganiu w sąsiedztwie romańskiego kościoła, który został wybudowany w 1149 roku. Zatem przypuszcza się, iż osada mogła powstać pomiędzy X a XI wiekiem. Ze względu na znaczną odległość od przeprawy przez Bóbr, około 1230 roku osada została przeniesiona na teren dzisiejszego śródmieścia. W połowie XIII wieku książę głogowski Konrad przyznał dynamicznie rozwijającej się osadzie przywileje lokacyjne według prawa magdeburskiego. Nie zachował się akt lokacyjny, dlatego dokładna data nadania praw miejskich nie jest znana. Przyjmuje się, że mogło to nastąpić pomiędzy 1253 a 1260 rokiem¹⁵. W tym czasie w okolicy grodu i osady mogło istnieć co najmniej 20 osad¹⁶, a miasto ogrywało centralną funkcję w stosunku do okolicznych wsi. Z dużym prawdopodobieństwem wytypować można, kierując się polskim nazewnictwem wsi, następujące osady: Miodnica, Gorzupia, Niemcza, Machów, Dybów, Puszczyków, Łozy, Stara Kopernia, a być może również Rudawica i Dobrze nad Kwisą. Były to osady małe, skupiające po kilka, najwyżej kilkanaście gospodarstw. Stara Kopernia i Rudawica rozwinęły się przestrzennie w związku z lokacją na prawach niemieckich. Oprócz wymienionych, na śródleśnych polanach, istniały zapewne pojedyncze gospodarstwa rodzinne zwane żrebami. Dwunastowieczne osadnictwo trzymało się rzek, które służyły jako trasy komunikacyjne.

Rozwój osad i miasta był uzależniony w dużym stopniu od zdarzeń politycznych. Podział administracyjny państwa na prowincje oraz okręgi grodowe - kasztelanie wprowadził Bolesław Chrobry. Początkowo teren księstwa żagańskiego podlegał zapewne kasztelanii krośnieńskiej. Dopiero w 2 połowie XII wieku (po 1153 roku), powstały na terenach nadbobrzańskich dwie nowe kasztelanie: w Nowogrodzie Bobrzańskim i Żaganiu. Po rozbiciu dzielnicowym cały obszar późniejszego księstwa żagańskiego należał do dzielnic śląskiej, rządzonej kolejno przez Władysława Wygnąńca, Bolesława Kędzierzawego, Bolesława Wysokiego, Henryka Brodatego i Henryka Pobożnego. Po najeździe tatarskim w 1241 roku i bitwie pod Legnicą, synowie poległego Henryka Pobożnego podzielili Śląsk na mniejsze jednostki. W ten sposób w 1250 roku wyodrębniło się księstwo głogowskie, do którego należała też kasztelania żagańska. Dalsze rozdrobnienie nastąpiło po śmierci pierwszego księcia głogowskiego Konrada, gdy wydzielone zostały księstwa: ścinawskie i żagańskie. Żagań wraz z Kożuchowem, Szprotawą, Zieloną Górą i Nowogrodem Bobrzańskim otrzymał najmłodszy z synów Konrada – Przemko, który w 1280 roku znacząco przyczynił się do rozbudowy miasta w kierunku wschodnim. Wówczas powstał w tej części miasta nowy plac targowy, zamek książęcy i klasztor franciszkanów. Równoległe do miasta rozwijały się przedmieścia ulokowane przy głównych drogach wyjazdowych z miasta.

¹⁴ Janicki Zbigniew, Żagańska Kasztelania, [w:] Zeszyty Żagańskie, nr 1, Żagań 2002, s. 5.

¹⁵ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.103.

¹⁶ Akcja zagospodarowania puszczy granicznych została podjęta przez Henryka Brodatego (1202-1238), który być może zlecił ją kasztelanowi żagańskiemu Stefanowi. Henryk Brodaty zagospodarował pograniczne tereny, gdyż u progu XIII wieku puszcze te straciły swe funkcje strategiczne. Ponadto przekształcał osady miejskie takie jak m.in. Żagań w rozplanowane organizmy urbanistyczne i zakładał nowe wsie w oparciu o sprowadzanych z zachodu osadników. Przybysze otrzymywali lasy do wykarczowania i zagospodarowania, za co byli na 10 lat zwolnieni od podatków. Wsie, wtyczane według określonego wzorca, noszą nazwę wsi leśnych łańców (typ łańcuchówki). Ten typ osady charakteryzuje się rozluźnioną zabudową, rozciągniętą zawsze wzdłuż strumienia, niekiedy kilometrami (Dzietrychowice, Bukowina Bobrzańska.). Procesowi przekształceń poddane zostały także niektóre wsie XII-wieczne, otrzymując wraz z prawem niemieckim nowe rozplanowanie. Takim przeobrażeniom poddane zostały wsie Miodnica i Stara Kopernia. [w:] https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

Teren kasztelani z całą pewnością był mieszanką etniczną. Niektóre źródła podają, że miejscowości położone na terenie współczesnego powiatu żagańskiego zamieszkiwała ludność łużycka i polska, a po okresie kolonizacji w XIII wieku, również ludność niemiecka.

Początek XIV wieku był dość burzliwy dla księstwa żagańskiego, ze względu na przejściowe osłabienie władzy książęcej. Ponadto na drogach pojawili się rozbójnicy, którzy napadali na karawany kupieckie. Oprócz bandytyzmu, księstwo trażyły również problemy finansowe, dlatego też książęta żagańscy oddali Szprotawę w zastaw lokalnym rycerzom. Do najbardziej znaczących należał Henryk von Biberstein, który za pozwoleniem biskupa wrocławskiego przeniósł zakon magdalenek z Bytomia Odrzańskiego do Szprotawy. W 1312 roku księstwo głogowskie zostało podzielone po raz kolejny. Wtedy to Żagań wraz z okolicznymi ziemiami przejął książę Henryk, który utworzył nowe księstwo ze stolicą w wymienionym mieście. Ze względu na coraz większe osłabienie pozycji politycznej Piastów śląskich następowało stopniowe uzależnianie kolejnych księstw od Korony Czeskiej. W 1329 roku książę Henryk V Żelazny złożył hołd królowi Czech Janowi Luksemburskiemu. Konsekwencją tego faktu był znaczny spadek znaczenia miasta. Roszady związane z dalszymi podziałami księstwa trwały przez cały wiek XIV. Za czasów Jana I w latach 20-tych XV wieku księstwo musiało stawić czoło najazdowi husyckiemu. Spalono wówczas bibliotekę klasztorną, a książę został zmuszony do zapłacenia wysokiej kontrybucji. Po śmierci Jana I doszło do zatargu pomiędzy synami o podział królestwa. W 1472 roku doszło do sprzedaży księstwa żagańskiego dynastii Wettinów z Saksonii. Dzięki temu pomiędzy Szprotawą a Żaganiem została ustanowiona granica państwowa, pomiędzy czeskim Śląskiem a Saksonią. W saskich granicach pozostało aż do 1549 roku, kiedy cesarz Ferdynand I włączył je do marchii habsburskiej. W tym okresie do Żagania i okolicznych ziem dotarła reformacja. Pierwsi kaznodzieje ewangelicy pojawili się w mieście już w 1524 roku, jednak 14 lat później właściciel miasta i ziem księstwa żagańskiego wydał zakaz głoszenia kazań przez kaznodziejów luteranckich.

W XV i XVI wieku nieszczęścia nie ominęły mieszkańców miasta i zapewne istniejących w tym czasie osad. Oprócz najazdów i wojen mieszkańców nękały epidemie dżumy. Pierwszą odnotowano w 1438 roku, drugą w 1507 roku. Ponadto samo miasto ucierpiało w wyniku pożarów¹⁷. W 1486 pożar zniszczył zabudowania mieszkalne, ratusz, dwa klasztory, a w 1495 roku spłonął zamek książęcy.

W 1549 roku książęta Saksonii odstąpili Habsburgom księstwo żagańskie w zamian na tereny na pograniczu Saksonii. W tym okresie miasto z księstwem było wielokrotnie przekazywane pod zastaw na rzecz m. in. margrabiów brandenburskich, czy przedstawicieli rodu von Promnitz.

W 1627 roku Żagań został odkupiony od cesarza przez Albrechta von Wallensteina, który znacznie przyczynił się do jego odbudowy i rozwoju. Powstał wówczas nowy zamek wzniesiony na ruinach dotychczasowego zamku książęcego. Okres wojny trzydziestoletniej był dotkliwy w skutkach dla okolicznych mieszkańców i miasta.¹⁸ Zmniejszyła się liczba ludności oraz domów. Największe zniszczenia spowodowały wojska szwedzkie, które okupowały Żagań w latach 1641-1645. Ponadto ludność w XVII wieku była wielokrotnie dziesiątkowana, a mienie niszczone do czego przyczyniły się pożary, epidemie, głód¹⁹. W 1634 roku zginął Albrecht von Wallenstein, a księstwo żagańskie znów trafiło pod bezpośrednie panowanie Habsburgów. Nowym właścicielem Żagania został w 1667 roku Vaclav Eugenius von Lobkovitz. Jego potomkowie rządili miastem przez kolejne stulecie.

W 1742 roku księstwo, wraz z całym Śląskiem, przeszło pod panowanie pruskie. Rok później został utworzony powiat żagański. W latach 1756 -1763 Żagań i jego okolice dotknęła wojna siedmioletnia, która przyniosła ze sobą zniszczenia i ubytek ludności. Przez okoliczne wioski przemierzały się wojska austriackie, pruskie i rosyjskie. Przemarsz wojsk wiązał się z kosztami ich utrzymania, koniecznością płacenia kontrybucji czy grabieżą mienia i żywności. W 1786 roku ostatni z właścicieli księstwa żagańskiego z rodu von Lobkovitz, Joseph Franz Maximilian Ferdynand Carl sprzedał Żagań wraz otaczającym go księstwem Piotrowi Bironowi, księciu kurlandzkiemu. Ten od króla Fryderyka II otrzymał prawo dziedziczenia swoich dóbr w linii żeńskiej, ze względu na brak męskiego potomka. Na stałe w Żaganiu rodzina Bironów osiedla się w 1795 roku. W 1844 roku majątek przejęła jego córka Dorota Talleyrand-Perigord. Talleyrandowie byli jego właścicielami do czasów hitlerowskich.

¹⁷ W 1486 roku pożar zniszczył zabudowania mieszkalne, ratusz, dwa klasztory, a w 1495 roku spłonął zamek książęcy.

¹⁸ Wojna trzydziestoletnia to europejski konflikt trwający od 23 maja 1618 do 24 października 1648 roku pomiędzy protestanckimi państwami Świętego Cesarstwa Rzymskiego (I Rzeszy) wspieranymi przez inne państwa europejskie (takie jak Szwecja, Dania, Republika Zjednoczonych Prowincji, Francja), a katolicką dynastią Habsburgów.

¹⁹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.105.

Jedną z ważnych dat dla Żagania ale też okolicznych miejscowości jest rok 1846, w którym otwarto linię kolejową z Żagania do Głogowa przez Szprotawę, a w 1875 roku do Legnicy, następnie do Nowej Soli, połączenie otrzymały Bukowina Bobrzańska, Jelenin, Stara Kopernia, Trzebów, Rudawica i Łozy.

Okres pierwszej wojny światowej dla ziem dawnego księstwa żagańskiego, pomimo braku zniszczeń był niezwykle trudny. Tutejszą ludność objęła wojenna mobilizacja, kolejne roczniki mężczyzn były powoływane do wojska. W miarę przedłużania się wojny w regionie zaczął narastać problem z zaopatrzeniem w żywność i inne artykuły²⁰. W 1918 roku I wojna światowa zakończyła się klęską i upadkiem Cesarstwa Niemieckiego. Od 1919 do 1933 panowała w byłym Cesarstwie Niemieckim republika weimarska, a od 1933 roku – totalitarna III Rzesza. W 1932 roku połączono powiat żagański i szprotawski tworząc nowy powiat szprotawski z siedzibą w Żaganiu i Szprotawie. Jednak z upływem czasu kolejne wydziały urzędu powiatowego przenoszono do Żagania. Czasy nazistowskie przyczyniły się do inwestycji o charakterze militarnym. W zachodniej części Żagania ulokowano nowe koszary dla wojsk pancernych, a na północ od Żagania i na wschód od Szprotawy ulokowano lotniska wojskowe. W 1935 roku ówczesni właściciele pałacu z rodu Talleyrand – Perigord zostali pozbawieni tytułu książęcego, a ostatni książę żagański Boson II de Talleyrand-Perigord został uznany przez władze nazistowskie za wroga państwa i pozbawiony obywatelstwa niemieckiego²¹. Okres nazistowskiego panowania dla mieszkańców Żagania i okolic to czas budowy nowego, totalitarnego porządku robót publicznych, monopolizacji władzy przez partię NSDAP, zbrojeń, ale też czas prześladowania osób i ugrupowań opozycyjnych, szczególnie ludności żydowskiej. W czasie „nocy kryształowej” zniszczona zostaje żagańska synagoga i inne miejsca związane z lokalną społecznością żydowską. W okolicy Żagania ulokowano także jeden z największych obozów jenieckich – Stalag VIII C dla żołnierzy i podoficerów alianckich. Po II wojnie światowej na mocy postanowień konferencji w Poczdamie w lipcu 1945 roku tereny te zostały przyłączone do Polski, jako część tak zwanych Ziem Zachodnich (Ziem Odzyskanych). Odtąd niemiecki Sagan stał się Żaganiem, zasiedlanym pomimo zniszczeń przez osadników z przedwojennej Polski (nazwa została nadana tymczasowo, po czym zmieniono ją na współczesną – Żagań). Dotychczasowa ludność została prawie w całości wysiedlona do Niemiec. W Żaganiu utworzono dyrekcję PKP dla Ziem Odzyskanych. W 1950 roku powiaty żagański i szprotawski zostały włączone do nowo utworzonego województwa zielonogórskiego. Na terenach wiejskich przystąpiono do tworzenia spółdzielni produkcyjnych, tzw. PGR-ów, zastępujących gospodarowanie ziemią przez indywidualnych rolników. W okolicach Żagania i Szprotawy od zakończenia wojny stacjonowały wojska radzieckie, które rozbudowywały pozostawione przez Niemców lotniska. Wraz ze zmianą administracyjną w 1999 roku, Żagań został miastem powiatowym w południowej części województwa lubuskiego.

7.3. Historia sołectw.

Bożnów - niem. Eckersdorf

Bożnów jest położony przy wschodniej granicy miasta Żagań, zachodnim krańcem opiera się o drogę do Szprotawy, wschodnim o drogę do Kożuchowa. Prezentuje rodzaj wsi o charakterze ulicówki, której długość wynosi ok 2 km z wyraźnie zaznaczoną dominantą w centrum w postaci kościoła. Najstarsze informacje na temat wsi pochodzą z XIII wieku. Wiąże się z książęcym nadaniem żagańskim augustianom patronatu nad kościołem w „Echardii villa”, jak w tym dokumencie nazwany został Bożnów. Sam kościół powstał zapewne wcześniej. Wieś była własnością książąt żagańskich. Pierwszy folwark w Bożnowie powstał prawdopodobnie w 1700 roku. Z tego okresu pochodzi informacja o pobieraniu dziesięciny przez augustianów z folwarku. W 1743 roku wybudowano szkołę ewangelicką, w której pracowało 2 nauczycieli. W 1845 roku we wsi istniały dwa majątki. Określane jako majątki A i B. Właścicielem części A była księżna Dorothea von Talleyrand z domu księżniczki von Curland. Majątek obejmował 13 domów z 98 mieszkańcami, 1 folwark, cegielnię, 850 sztuk owiec. Część B należała do miasta Żagań. Majątek obejmował 130 domów z 944 mieszkańcami, 16 rzemieślników, kramarza, 44 tkaczy, 538 owiec i 693 sztuki bydła. W drugiej połowie XIX wieku występuje już tylko jeden majątek należący do księstwa żagańskiego o statusie dóbr rycerskich. W 1886 roku dobra stają się własnością księcia Napoleona Louisa von Talleyrand-Perigord. Majątkiem w jego imieniu zarządzał generalny pełnomocnik major von Hugo, a dzierżawiony był przez Ressa. Na początku XX wieku właścicielem został książę Charles Maurice Pierre Jason Howard zamieszkały w Paryżu. Kolejnym dzierżawcą majątku został generalny dzierżawca dóbr książęcych Georg Höfig. Po pierwszej wojnie światowej zlikwidowano księstwo żagańskie. W jego miejsce powstał kompleks majątków i dóbr leśnych obejmujący 23 000 ha. Należał on do rodziny von Talleyrand-Perigord. Ostatnim jej przedstawicielem i właścicielem

²⁰ <http://www.turystykakulturowa.eu/?id=place&nr=78&txt=1>.

²¹ Tamże.

majątku w 1939 roku był ksiązę Bofon de Valencay z Paryża. W 1945 roku sam folwark został włączony w struktury PGR. W tym okresie majątek był dzierżawiony.

Bukowina Bobrzańska, (hist. Bukowina Górna; Bukowina Dolna) - niem. Buchwald (Buchwald Ober; Buchwald Nieder)

Bukowina Bobrzańska zlokalizowana jest we wschodniej części Gminy, ok. 8 km od miasta Żagań. Ma plan rozciągniętej południkowo łańcuchówki, przecinającej drogę Żagań-Szprotawa, południowym skrajem dochodzącej do rzeki Bóbr. Poza wsią, przy linii kolejowej w panoramie widoczny jest dworzec kolejowy. Najstarsze wzmianki o Bukowinie Bobrzańskiej pochodzą z XIII wieku, kiedy został wybudowany kościół wczesnogotycki pw. Matki Boskiej Różańcowej. Średniowieczną metrykę mają dobra rycerskie zwane Bukowiną Dolną.

Bukowina Górna - Najwcześniejsze wzmianki o dobrach rycerskich w Bukowinie Górnej pochodzą z XIX wieku. Najprawdopodobniej majątek ma znacznie starszą metrykę. Należały do lat 80-tych XIX wieku do rodziny Pieber. W 1886 roku majątek dzierżawiony był przez Brehmera. Obejmował 141 ha (91 ha pól uprawnych, 16 ha łąk, 3 ha pastwisk, 24 ha lasów, 7 nieużytków). W majątku hodowano konie i bydło. Na początku lat 90-tych XIX wieku właścicielem został Oswald Merres, który w wyniku kłopotów finansowych sprzedał część majątku. W 1900 roku dobra należały do Felixa Tilgnera. Pozostawały w jego rękach do 1945 roku. Po 1945 majątek znacjonalizowano i włączono pod zarząd PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa²².

Bukowina Dolna. Najstarszym elementem na terenie zespołu rezydencjonalnego jest powstała początkowo w formie dworu obronnego w XVI wieku rezydencja. W I poł. XVIII wieku dwór został rozbudowany o dodatkowe skrzydło. W tym okresie powstało również założenie ogrodowe, które zostało przekształcone w XIX wieku w park. W 1853 roku właścicielami majątku została rodzina hrabiów von Stillfried-Rattonitz, która ustanowiła w Bukowinie Dolnej i w majątku Wilczyce majorat. W 1886 roku Heinrich von Stillfried-Rattonitz wydzierżawił majątek Oellrichsowi. Wówczas dobra obejmowały 402 ha ziemi (246 ha pól, 34 ha łąk, 16 ha pastwisk, 81 ha lasów, 25 ha nieużytków) hodowano zwierzęta (owce, krowy, świnie, konie) i funkcjonowała gorzelnia. W 1890 roku po śmierci hrabiego majątek przejął jego syn Georg. Z 1896 roku pochodzi wzmianka o zaprzestaniu dzierżawy i objęciu funkcji rządcy przez Strhlowa. W 1912 roku właścicielem majątku został Karl Rudolf von Stillfried-Rattonitz, który powiększył dobra do 426 ha. Majątek po bezpotomnej śmierci hrabiego przeszedł do rąk innej gałęzi rodu - hrabiów Stillfried Mettich z Żelowic. W 1945 roku ostatnim właścicielem majątku był Franz von Stillfried-Mettich. Po 1945 roku majątek upaństwowiono i włączono w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.²³ W 1994 roku już tylko samo gospodarstwo zostało wydzierżawione prywatnemu właścicielowi.

Chrobrów - niem. Petersdorf

Chrobrów położony jest ok. 4 km na wschód od Żagania wzdłuż drogi Żagań – Szprotawa. Wieś terytorialnie zlokalizowana jest na płaskim terenie i otoczona polami uprawnymi, tylko od strony północnej z kilkuset metrowej odległości lasami. Wieś posiada charakter łańcuchówki, założonej równoleżnikowo wzdłuż starożytnego szlaku komunikacyjnego, istniejącego co najmniej od X wieku. Pierwsze wzmianki pochodzą z XIII wieku

²⁴. Związane są z powstaniem wczesnogotyckiego kościoła pw. Św. Augustyna. Początki wsi sięgają czasów średniowiecza, kiedy wraz z innymi wsiami Chrobrów należał do rodziny von Knobelsdorf. W 1700 roku właścicielem majątku był Christoph Gottlob von Knobelsdorf. Należał do niego folwark oraz kilka gospodarstw rolnych. Pod koniec XVIII wieku majątek został zakupiony przez ksiąząt żagańskich i należał do nich do poł. XIX wieku. W 1845 roku we wsi istniał folwark, 1 zamek i mieszkało w niej ok. 430 mieszkańców. Podlegały mu folwark Feld i Scholtiseivorwek, kolonia Frombergsruhe, kolonia Neuhäuser, Wald albo Pusshäuser (kilka chałup)²⁵. Oprócz tego funkcjonowała szkoła ewangelicka, kościół podlegający

²² Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków

²³ Tamże.

²⁴ Wymieniany jest w źródłach w 1300 roku, pod nazwą „Petri villa”, a w 1376 roku wzmiankowany jest „plebanus in Petridorf”, [na:] https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

²⁵ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s.13.

parafii w Bożnowie, wiatrak, cegielnia, gospoda, 5 rękodzielników, hodowano 241 sztuk bydła. W 3 ćw. XIX wieku Chrobrów nabyła kupiecka rodzina Zehe z Żar. W 1886 roku właścicielem majątku został Friedrich Traugott Zehe, a dzierżawcą Karl Zehe. Wówczas majątek obejmował 263 ha (163 ha pól uprawnych, 24 ha łąk, 68 ha lasów, 8 h podwórzy i nieużytków). Przed 1898 rokiem majątek stał się własnością dzierżawcy Karla Zehe, który zbudował gorzelnię i cegielnię i powiększył majątek do 377 ha. W XX wieku majątek wielokrotnie zmieniał swoich właścicieli. W 1910 roku był nim Max Burchardt, w 1912 roku Hans Fischer, w 1926 roku Paul Kruger. W jego imieniu pełnomocnictwo przejął Ernst Kleefeld i rządca Max Dunnebier. W 1937 roku właścicielem został radca ziemski Max Bauman i był nim do 1945 roku. Po zakończonych działaniach wojennych w 1945 roku majątek na kilka lat stał się własnością Rosjan. Pod koniec lat 40-tych został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa²⁶.

Dobre nad Kwisą - niem. Dober Pause

Wieś położona jest na płaskim terenie w krajobrazie częściowo otwartym, o pierwotnym planie rzędówki, przy bocznej drodze na południe od Trzebowa. Dobre jest starą wsią o amorficznym układzie powstałą zapewne w XIII wieku z przekształcenia starszej osady (sioła), bądź w wyniku skupienia kilku źrebi (rozproszonych rodzinnych gospodarstw). Pierwsza wzmianka na temat wsi pochodzi z 1403 roku, gdy była w posiadaniu rodzin: von Borne, von Unruh (1439-1445), von Knobelsdorff, von Schellendorf, von Promnitz, von Kittlitz i inni. Wieś położona jest nad Kwisą, miała folwark wzmiankowany już w 1403 roku²⁷.

Dybów - niem. Diebau

Dybów położony jest ok 1 km od drogi powiatowej nr 295 z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania. Wiedzie do niego droga znajdująca się między Dobroszowem Wielkim a Gorzupią Dolną. Ma charakter ulicówki. Pierwsza wzmianka o Dybowie pojawiła się w 1369 roku. Stanowił on wówczas własność klasztoru augustianów z Żagania. W posiadaniu klasztoru Dybów pozostał do sekularyzacji zakonu w 1810 roku. W 1840 roku wieś liczyła 106 mieszkańców, odnotowano 13 domów, dwór, folwark²⁸. W XIX wieku w Dybowie następowała częsta zmiana właścicieli. W 1812 był nim von Kleinst, w 1818 roku von Gennven, w 1831 roku Student z Jordanowa, w 1846 roku Wittig, w 1847 roku von Tietzen-Hennig, w 1849 roku ponownie Wittig, w 1851 roku Burchardt, w 1852 roku von Wedell-Parlow, w 1853 roku Preinecke, w 1860 roku Helbig, w 1878 roku panna Prittwitz-Gaffron, w 1875 roku Goeritz i w tym samym roku Steinlein z Berlina, w 1876 roku Schneider, w 1878 roku Etzler z Berlina, w 1879 roku kupiec Pinner, 1879 roku Eckardt, 1891 roku owdowiała hrabina von Reichenbach, w 1892 roku Heinsins ze Zgorzelca i w tym samym roku wymieniani są jeszcze Bethege i inspektor gospodarczy Zobel, w 1893 roku ponownie Heinsins ze Zgorzelca, w 1898 roku Czirn von Terpitz, w 1917 roku von Negelein, w latach 1926 – 1940 Otwarte Towarzystwo Handlowe Gemeinert i Sp. Zarządzali oni majątkiem do II wojny światowej.

Dzietrychowice - niem. Dittersbach

Wieś Dzietrychowice zlokalizowana jest w północnej części Gminy u zbiegu dróg komunikujących ją z Żaganiem - ok. 6 km na południe, Starą Kopernią - ok 4 km na południowy – wschód, Starym Żaganiem - ok 1 km na zachód, Brzeźnicą - ok 6 km na wschód i Jabłonowem – ok 2 km na północny-wschód. Miejscowość jest przykładem typowej łańcuchówki rozlokowanej równoleżnikowo wzdłuż drogi Stary Żagań - Jabłonów, Stara Kopernia. Położona jest na terenie pagórkowatym poprzecinanych ciekami wodnymi, otoczona od południowego – wschodu i od wschodu polami uprawnymi oraz lasami. Dzietrychowice zostały założone przez Henryka I Brodatego (1202-1238). Pierwsze wzmianki na temat wsi pochodzą z XIII wieku²⁹. Związane są m.in. z powstaniem kościoła, nad którym patronat pełnił konwent augustianów z Nowogrodu. W XV wieku na terenie wsi istniały trzy udokumentowane źródłowo folwarki. Folwark należący do szpitala Św. Ducha, drugi położony w zachodniej części tzw. Nieder Vorwerk – Folwark Dolny i trzeci, który znajdował się w centrum wsi tzw. Ober Vorwerk - Folwark Górny. Folwark Dolny i Górny powstał już w XIV wieku. Zostały one założone wokół siedzib rycerskich mających formę wież obronnych, z których zachowała się jedna

²⁶ Tamże.

²⁷ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

²⁸ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.123.

²⁹ Pochodząca z 1292 roku wzmianka informuje o tym, jak Konrad Żagański uwolnił od ciężarów majątek dzietrychowicki należący wówczas do szpitala w Żaganiu. Kolejny dokument z 1294 roku mówi o prawach kolonistów z Dzietrychowic oraz Drągowiny. Jest też wzmianka z 1326 roku, w której książę Henryk Żagański potwierdza sprzedaż dzietrychowickiej miejscowości łącznie z uposażeniem miejscowego kościoła rodzinie von Kelbichen. [w:] Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, s.124.

położona we Folwarku Dolnym. W 1460 roku folwarki były własnością rodu von Kolbichen, w 1473 roku należały do rodu von Promnitz. W XVI wieku istniejąca w jego obrębie wieża została przez Promnitzów rozbudowana i przekształcona w rezydencję. Kolejna przebudowa miała miejsce w latach 1680-1689, wtedy powstał również w pobliżu pałacu ogród ozdobny. Ostatnią właścicielką Dzietrychowic z rodu von Promnitz była Maria Emilia Eleonora, która wniosła je w posagu mężowi pochodzącemu z rodu von Reuss. Następnie Dzietrychowice zostały zakupione przez Georga Sigmunda Neumanna, który w latach 1777 – 1796 dokonuje rozbudowy pałacu. Po jego śmierci prace kontynuuje jego syn Carl August Neumann. W wyniku procesów uwłaszczeniowych w I ćw. XIX wieku powstaje obok folwarków Nieder i Ober folwark nazwany Mittel - Środkowy. Folwark Górny od tego momentu występuje pod nazwą Schloss Vorwek (Zamkowy). W 1886 roku powierzchnia majątku folwarków Schloss, Nieder i Mittel wynosi 783 ha z czego 527 ha pól uprawnych, 57 ha łąk, 7 ha lasów, 165 ha pastwisk i 27 ha parków i nieużytków. W tym czasie na terenie majątku hodowano bydło, konie owce i świnie, w 1891 roku wybudowano cegielnię. Po śmierci Neumanna Dzietrychowice nabyła Hrabina Maria von Keyserlingk-Rautenberg, administratorem dóbr został Paul Rabel, a rządcą Boelens. W 1898 roku na terenie majątku funkcjonowała siłownia elektryczna. W 1905 roku właścicielem dóbr został dr Friedrich Heimann, a w 1926 roku Fritz Heimann – Trosien. Wówczas powierzchnia majątku wynosiła 814 ha i dodatkowo działał tartak, użytkowano pługi parowe i motorowe, zwiększyła się hodowla bydła oraz rozwijała się hodowla materiału nasiennego i roślin okopowych. W 1945 roku Dzietrychowice zostają przejęte przez Rosjan, a majątek został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Następnie w 1996 roku część gospodarstwa została wydzierżawiona. Obecnie folwarki znajdują się w rękach prywatnych.

Folwark św. Ducha należał do konwentu augustianów do 1810 roku kiedy nastąpiła kasacja zakonów, a jego dobra zostały przejęte przez zarząd dóbr królewskich. Sam folwark pozostał w użytkowaniu szpitala, ale podlegał pod patronat królewski. W 1846 roku dobra szpitalne obejmowały 19 domów, 130 mieszkańców i olejarnię. W 1918 roku po uzyskaniu osobowości prawnej przez szpital stał się on właścicielem folwarku do 1945 roku. W tym okresie – do 1945 roku był dzierżawiony przez rodzinę Baur, a rządcami byli Hermann Klemmstein, Ernst Wendler. W 1945 roku folwark został przejęty przez Skarb Państwa. Obecnie stanowi własność prywatną. Folwark Średni po 1945 roku został zasiedlony przez dwie rodziny przesiedleńców z kresów wschodnich³⁰.

Gorzupia Dolna - niem. Nieder Gorpe; Gorzupia Dolna - niem. Ober Gorpe

Gorzupia Dolna/Gorzupia położona jest przy drodze nr 295 z Żagania do Nowogrodu Bobrzańskiego, 4 km za Miodnicą. Wieś posiada najprawdopodobniej średniowieczną metrykę. Po raz pierwszy Gorzupię Dolną wymieniono w dokumentach z 1246 roku, a kościół parafialny w 1353 roku. Wzmianka odnosiła się do księdza, którym był Nicolaus plebanus de Gorup. W 1380 roku należała do rodu von Kittlitz, w XV wieku do rodziny von Knobelsdorff i von Schaffgotsch³¹. Właścicielami od ok. 1508 roku do 1585 roku był ród von Berge, w latach 1585-1736 ród von Unruh, a od 1736 roku rodzina von Bomsdorff. Od początku XIX właścicielami wsi było wiele różnych rodów. Należał do nich m.in. w 1843 roku von Linnenfeld, właściciel kopalni węgla Winter i od 1937 roku do II wojny światowej pani Siemens z domu hrabina York von Wartenburg. W 1840 roku wieś liczyła 50 domów, obejmowała dwór, folwark i 179 mieszkańców. Warto zauważyć, iż w 1467 roku w Gorzupi jest wymieniona siedziba, której relikty znajdują się w dolnej części dworu wybudowanego w 1540 roku przez Melchiora/Sigmunda von Berge. Od 1945 roku dwór popadł w ruinę. Obecnie pozostały tylko szczątki dworu.

Gorzupia Górna O początkach wsi brak danych. Położona jest koło Gorzupi Dolnej, po drugiej stronie Bobru. W 1405 roku należała do rodziny von Cruse (Krause). W tym samym roku właścicielami została rodzina von Kottwitz z Iłowej, która posiadała majątek do 1540 roku. W latach 1410-1661 część gruntów we wsi należała do miasta Szprotawa oraz do kościoła żagańskiego. W 1446 roku dobra posiadała rodzina von Schaffgotsch z Miodnicy, w latach 1494 – 1572 von Unruh. W 1572 roku doszło do podziału majątku na część a i b. Część a w 1573 roku należała do von Unruh, od 1580 do 1607 roku do von Wiedebach. Po jego śmierci majątek trafił ponownie do rodu von Unruh. W 1607 roku majątek a złączony został z majątkiem b. Później następowały dość częste zmiany właścicieli. Dobra należały m.in. do: von Knobelsdorff (1737), wdowa po nim (1789), baron von Haugwitz (1791), Wüsthoff (1825-1856) i wdowa (z domu von Thielenfeld) (1845), Schuch (1856), Wolff (1857), Dehmel (1876), Jordan z Görlitz (1880), Blüme I (1883), Budewitz (1903), Löwe (1908), baron

³⁰ Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

³¹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.122.

Vielhauer von Hohenhau (1919-1945)³². Gorzupia Górna w latach 1786-1787 posiadała 1 folwark ziemiański, 1 młyn wodny, 19 zagrodników, 120 mieszkańców. W 1840 wieś powiększyła się o tartak, tłocznię oleju, gospodę, cegielnię. We wsi było wówczas 26 chałup i 179 mieszkańców³³.

Gryżyce - niem. Greisitz

Wieś położona jest na zachodnim brzegu Bobru, niedaleko Żagania. Najprawdopodobniej wieś posiada średniowieczną metrykę. Amorficzny układ wsi oraz patroniczna nazwa (gospodarstwo rodziny Gryżyców) wskazuje, iż pierwotnie mógł to być żreb. Z czasem powstał tutaj folwark, obsługiwany przez miejscowych chłopów. Jako lenni posiadacze wsi wymieniani byli: ród von Knobelsdorff (1411), von Unwud (1461) i von Promnitz (1463). W latach 1786 – 87 we wsi znajdował się 1 folwark ziemiański, szkoła, 13 zagrodników, 1 chałupnik i 119 mieszkańców, a w 1840 roku działała gospoda, szkoła ewangelicka obsługiwana przez nauczyciela z Dziwiszowej, kowal, 15 ław bawełniarskich, 7 ław lnianskich, we wsi było 35 chałup i 207 mieszkańców³⁴. Do 1850 roku Gryżyce powiązane były z jednym z dóbr dzietrzychowskich, władanych kolejno przez ród von Promnitz, von Reutz i von Neuman. Następnie w dokumentach przewija się kilkunastu różnych właścicieli oraz dzierżawców. W I ćw. XX wieku w Gryżycach zbudowano tamę na Bobrze, a przy niej elektrownię³⁵

Jelenin - niem. Hirschfeldau

Wieś położona jest przy drodze z Nowej Soli i Kożuchowa do Żagania. Od głównej drogi odbiegają boczne drogi prowadzące do Chotkowa, Jabłonowa. Sołectwo od północy i zachodu obiega trasa kolejowa Żagań-Nowa Sól. Wieś posiada średniowieczną metrykę. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1292 roku, o czym świadczą wybudowany w poł. XIII wieku kościół pw. św. Mikołaja. W średniowieczu w miejscowości istniały trzy lub dwa majątki dzierżawione przez rodzinę von Knobelsdorf. W nowożytnych czasach znajdowały się już trzy udokumentowane majątki: Nieder(Dolny), Mittel (Środkowy), Ober(Górny) Hirschfeldau. Majątek Mittel Hirschfeldau z folwarkiem Sorge³⁶ należał do rodziny von Knobelsdorf. W okresie reformacji był to Balthasar von Knobelsdorf, w 1700 roku Gottlob Christoph von Knobelsdorf, a po śmierci Gottloba jego syn Christoph Balthasar von Knobelsdorf. Majątek Nieder Hirschfeldau z folwarkiem w 1600 roku przeszedł w ręce Grabusa von Nechern, który po konwersji na luteranizm zapisał go w testamencie żagańskiemu kolegium jezuitów pw. św. Stefana. Własnością zakonu pozostał do końca XVIII wieku. Majątek Ober Hirschfeldau z folwarkiem Kirch³⁷ i Greis³⁸ w ok. 1600 roku należał do rodziny Wagner. W XVIII wieku właścicielem został zięć rodziny Wagnerów Georg Christoph von Seidel, a w 1744 roku wdowa po Georgu Anna Elisabeth z domu Wagner. W latach 1759-1789 majątkiem władał jej syn Georg von Seidel. Pod koniec XVIII wieku trzy majątki zostały skomasowane w rękach jednej osoby - członka zarządu królewskiego generała von Frankenberg. Po śmierci generała Mittel Hirschfeldau zostaje zakupiony przez wdowę po nim z domu Massow. Warto zauważyć, iż pod koniec życia generał buduje pałac w Nieder Hirschfeldau oraz park. W 1805 roku majątek kupił landrat żagański Heinrich Gottlob von Francke, po nim właścicielem został jego syn Gottlob von Francke, który w 1817 roku sprzedał wszystkie trzy majątki Ernstowi von Knobelsdorf (właścicielowi pobliskiej Bukowiny Bobrzańskiej). W 1853 roku majątki zostały sprzedane rotmistrzowi Carlowi Augustowi von Sydow, a w 1856 roku zostały po raz kolejny sprzedane przybyłemu z Magdeburga Johannowi Luisowi Bonte, po jego śmierci nastąpił podział majątków. Ober Hirschfeldau z folwarkiem Kirch i Sorge, Greisvorwerk pozostał przy wdowie Helenie Bonte natomiast Nieder i Mittel Hirschfeldau przypadł córce Jenny Oswald z domu Bonte. Jej syn Jan Feliks zarządzał majątkiem od 1918 roku do 1945 roku. Po 1945 roku dobra zostały przejęte przez Skarb Państwa i włączone w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Obecnie ruiny dworu są własnością prywatną. Natomiast Ober Hirschfeldau - Jelenin Górny został sprzedany w 1905 roku Carlowi Crusemanowi. W 1912 roku zelektryfikowany majątek obejmował

³² <https://zamkilubuskie.pl/gorzupia-gornaober-gorpe-obecnie-miodnica/>.

³³ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s.24, 25.

³⁴ Tamże s.26.

³⁵ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

³⁶ *Sorge - Vorwerk*. Nazwa jednego z folwarków w Jeleninie. Po raz pierwszy wzmiankowany w dokumentach z 1700 roku. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s.15.

³⁷ *Kirch - Vorwerk*. Nazwa jednego z folwarków w Jeleninie. Po raz pierwszy wzmiankowany w dokumentach z 1592. Dosłownie znaczy folwark kościelny. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s.15.

³⁸ *Greis - Vorwerk*. Nazwa jednego z folwarków przynależnych do Jelenina. Położony na południe od wsi, w okolicy obecnej lokalizacji Nieradzy. Po raz pierwszy wzmiankowany w 1474 roku. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s. 14.

686,5 ha, działa gorzelnia, płatkarnia, tartak, młyn. W 1937 roku wprowadzono pług motorowy. Po śmierci Carla Crussemanna współwłaścicielami zostali jego bracia Curt i Ernst Crussemann. Po 1945 roku majątek włączono w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Domy mieszkalne zostały zakupione przez prywatnych użytkowników³⁹.

Kocin - niem. Klein Kothau

Wieś położona jest przy drodze Żagań – Kozuchów. Prezentuje charakter typowej ulicówki. Prawdopodobnie wieś może posiadać średniowieczną metrykę, gdyż na to wskazuje jej polska nazwa. W 1326 roku została odnotowana źródłowo jako „Kotin”. W 1320 roku właściciel Kocina, kozuchowski wójt Godin sprzedał wieś von Nostitzowi. Od 1482 roku należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. W 1843 roku wieś liczyła 24 domy oraz 119 mieszkańców⁴⁰.

Łozy - niem. Loss

Wieś położona jest nad Kwisą przy bocznej drodze na południe od Rudawicy. Założona została na planie rzędówki. Początek wsi może wiązać się z powstaniem żrebia - rodzinnego gospodarstwa należącego do Łozy i jego rodziny (miejsce gdzie siedzą Łozy). Pierwsza wzmianka pochodzi z 1421 roku, kiedy jest mowa o mistrzu hutniczym w Łozach. W 1584 roku wieś należała do von Blanckeusteina, w 1595 roku do von Dreylinga, a w 1671 roku przejął je książę, by trzy lata później sprzedać Kittlizom. Czysze ze wsi w 1445 roku pobierali Knobelsdorffowie, w latach 1541-1651 miasto Żagań, a od 1651 roku kamera książęca. W 1845 roku było w Łozach 76 domów i 471 mieszkańców. Na mapie z końca XIX wieku zaznaczony został tartak wodny⁴¹.

Marysin - niem. Annenhof

Wieś Marysin położona jest na południowy wschód od Żagania, przy drodze łączącej miasto z Dzietrychowicami. Geneza miejscowości łączy się najprawdopodobniej z założonym w XIII wieku folwarkiem. W latach 1303 -1337 Marysin należał do wójta Żagania Merkelina, od 1449 roku do ok. 1500 do Schnellera, a przed 1507 rokiem do Seliga/Zelig.⁴² W 1507 roku Małgorzata Selige/Zelig przekazała folwark żagańskiemu szpitalowi Św. Anny. Od tego czasu majątek zaczęto nazywać Annenvorwerk. Folwarkiem administrowali wyznaczeni zarządcy, a dochody przeznaczono na utrzymanie szpitala. W 1546 roku miasto sprzedało część ziemi Antoniemu Blümelowi, który zobowiązał się do płacenia rocznego czynszu na rzecz szpitala. W 1796 roku Marysin nabyła wdowa po żagańskim poborcy podatkowym, Göppner. Wybudowała ona dwór, założyła park oraz powiększyła zabudowania gospodarcze. Od 1823 roku dzierżawcą majątku był porucznik Drabitius, a następnie wdowa po nim, która w 1840 roku zakupiła Marysin. W tym czasie rozpoczęto w okolicy wydobywanie gliny, a na terenie folwarku wybudowano cegielnię. Kolejnymi posiadaczami majątku byli: rodzina Uhden (1852), dr Ackermann (1855) oraz Albert Erich (1867). W 1872 roku właścicielem majątku został Otto Weber, który znacznie powiększył jego obszar, zakupując grunty od sąsiednich Dzietrychowic i Bożnowa. Jego zięć, hrabia Ernst von Rudno-Rudziński, na skutek nieekonomicznego zarządzania majątkiem, został zmuszony w 1910 roku sprzedać Marysin Heinrichowi Scholzowi. Ostatnimi właścicielami przed 1945 roku byli: Max Krause i Franz Krause-Bergmann. 30 września 1928 roku Marysin został włączony w granice administracyjne Żagania. Po II wojnie światowej majątkiem dysponował PGR Bożnow, natomiast dwór został przeznaczony na mieszkania dla pracowników gospodarstwa.⁴³

Miodnica - niem. Mednitz

Miodnica położona jest wzdłuż starego traktu z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania, ok. 12 km na północ od tego miasta. Wieś o planie łańcuchówki, która rozwinęła się w XIX-XX wieku w kierunku północnym. Pierwsza wzmianka dotycząca miejscowości pochodzi z 1300 roku, gdzie została odnotowana jako Mednicza. Kolejna pochodzi z 1353 roku, a dotyczy miejscowego proboszcza o imieniu Henricus. W 1300 – 1310 roku wieś należała do rodu von Kittlitz, który potwierdził szpitalowi św. Ducha w Żaganiu prawo do czynszu rocznego z dwóch łańców w Miodnicy.⁴⁴ Na początku XV wieku w Miodnicy znajdowały się dobra rycerskie obejmujące trzy folwarki z siedzibą w folwarku górnym. W 1403 roku majątek należał do rodziny von

³⁹ Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁴⁰ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁴¹ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁴² Tamże.

⁴³ <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/498>.

⁴⁴ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.120

Schaffgotsch. W dokumentach występuje Luter von Schaffgotsch, a później jego potomkowie, kolejno Getczke i Heinze.⁴⁵ Ten drugi, bezdzietny, przekazał posiadłość siostrzeńcom – Kasprowi i Bernardowi von Filtz z Rościc oraz Hansowi von Unruh. Od 1512/15 roku posiadłość jako całość należała do rodziny von Unruh, aczkolwiek w latach 1554-63 dzierżawiona była przez rodzinę von Wiedebach. W latach 1573-80 ponownie znalazła się w rękach rodu von Unruh. Następnie w latach 1580-1594 majątek znalazł się w rękach von Wiedebach, który ożenił się z wdową po von Unruh⁴⁶ W 1600 roku z majątku A wydzielono grunty na majątek B tzw. Górny Folwark, który do 1670 roku posiadała rodzina von Unruh. Zadłużonym wówczas majątkiem władał wierzyciel, von Seelstrang z Gorzupi oraz von Luck z Miednicy. W 1670 roku dwór obronny leżący na terenie Górnego Folwarku stał się własnością księcia żagańskiego. Do książąt żagańskich majątek należał do 1940 roku. W 1613 roku we wsi powstał tzw. folwark dolny, z gruntów folwarku środkowego (wykupione wcześniej gospodarstwa chłopskie), którego w tym czasie właścicielem była rodzina von Unruh, od 1641 roku von Möller. Od 1671 roku do 1673 roku folwark stanowił własność książąt żagańskich, od 1673 ponownie przeszedł w ręce von Unruh, kolejno do Pani Nonnert (z domu von Unruh) (1709), do von Lövenberg (1776), którego żona z domu Nonnert już w 1765 roku zakupiła majątek od swojej matki. Następnie właścicielami byli: Dziuba (1796), Wüsthoff (1802), rodzina Grüning (1831), Christiana Grüning (1873), Linhoff(1901), Harnisch (1910), von Markewitsch(1911), hrabiego von Rittberg (1915), siostry Kania(1921), kupiec Kania (1924-1940). W 1840 roku Miodnica składała się z średniej, górnej i dolnej wsi. Średnia i górna wieś należała do komory książęcej. Wówczas we wsi istniał: pałac, 2 folwarki, szkoła ewangelicka zbudowana w 1833 roku, szkoła katolicka obsługiwana przez nauczyciela z Dietrzychowic, 2 młyny wodne, gospoda. Razem 52 chałupy wraz z 462 mieszkańcami. Natomiast wówczas we wsi dolnej zlokalizowany był folwark, 13 chałup, 10 łąk wełniarskich i lniarskich, a łączna ilość mieszkańców to 67.⁴⁷ Po 1945 roku majątek został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, następnie został częściowo wydzierżawiony.

Niemcza (Bobrówka - przysiółek Gorzupi) - niem. Nimbsch

Niemcza o planie ulicówki, położona jest nad Bobrem przy drodze bocznej na północny-wschód od Żagania. Wieś powstała najprawdopodobniej przez osadzenie brańców – Niemców. Pierwsza wzmianka źródłowa o Niemczy pochodzi z roku 1442 roku. Miejscowość została wówczas oddana w lenno rycerzowi Kyne. W 1508 należała do rodziny Gebelzig, od 1520 roku do von Gladis, od 1731 roku do von Rothenburg, od 1765 do von Knobelsdorf. W XIX wieku właściciele zmieniali się bardzo często⁴⁸.

Pożarów - niem. Brennstadt

Wieś o planie ulicówki położona przy drodze Żagań – Nowogród Bobrzański pomiędzy Miodnicą a Starym Żaganiem. Pierwotnie była to prawdopodobnie osada związana z zespołem grodowo-targowym, którego ważniejszą część stanowił Stary Żagań z kościołem. Późniejsza niemiecka nazwa Brennstadt, może nawiązywać do odległego przekazu mówiącego o spalonym mieście. W 1385 roku Pożarów był własnością szpitala św. Ducha w Żaganiu, zaś młyn na Bobrze należał do Pannewitza. Drugi młyn na strumieniu, widoczny jeszcze na mapie z końca XIX wieku, należał do księcia, od roku 1515 do Nostizów, a następnie Redigerów⁴⁹.

Pruszków - niem. Kaltldorf

Wieś położona przy drodze pomiędzy Rudawicą a Lubiechowem. Powstała prawdopodobnie w średniowieczu na dobrach rudawickich. Obecny kształt wieś uzyskała dopiero w XX wieku. Jeszcze w końcu XIX wieku był tu folwark z nieliczną rozproszoną zabudową. Należał do Knobelsdorffów, a następnie do rodziny Dohna.⁵⁰

Puszczyków (część wsi Stary Żagań) - niem. Puschvorwerk

Puszczyków położony jest nieopodal Starego Żagania na południowy zachód, inna nazwa Puszczykowa to Żaganówek. Folwark w Puszczykowie należy do najstarszych, udokumentowanych folwarków w dawnym księstwie żagańskim. W 1290 roku był wzmiankowany jako laodium Jakuba z Wichowa. Za czasów opata żagańskiego konwentu augustianów, Gunterusa I (1320-1325), Puszczyków stał się własnością klasztoru.

⁴⁵ Mandziej Maria, Miodnica osada pogranicza, Żagań 2013, s. 18,19.

⁴⁶ <https://zamkilubuskie.pl/miodnicamednitz/>.

⁴⁷ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010,s. 52.

⁴⁸ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁴⁹ Tamże

⁵⁰ Tamże.

Folwark zaopatrywał klasztor w produkty żywnościowe. Po sekularyzacji klasztoru Puszczyków należał do rodu von Neuman, a od 1912 roku do von Thiedemann. Zachowały się zabudowania folwarczne z 1 połowy XIX wieku.

Rudawica - niem. Eisenberg

Wieś o charakterze ulicówki, położona jest przy drodze Żagań-Świętoszów. Nazwa wsi ma średniowieczną genezę i pochodzi najprawdopodobniej od wydobywanej niegdyś rudy darniowej. Po raz pierwszy została wymieniona w dokumencie z 1324 roku. Stanowiła własność szlachecką wchodzącą w skład dóbr właścicieli z Małomic - rodem von Kittlitz. W 1431 roku w dokumentach znajduje się informacja dotycząca sporu o dochód z kuźni w Rudawicy pomiędzy Kittlitzem z Małomic a Bornem z Dobrych. W 1433 roku książę żagański Jan nadał wieś wraz z innymi dobrami Heinze Kittlitzowi. W 1516 majątek należał do Penzig z Małomic, następnie od 1550 – 1680 do rodu von Kittlitz. W 1680 roku wzmiankowana była w Rudawicy własność książęca, do której należał wówczas folwark. W 1691 roku książęcy folwark obejmujący 93 osoby dzierżawiony był przez barona von Silber. W latach 1687/1688 w Rudawicy funkcjonowała huta żelaza, młyn oraz rzemieślnicy: garncarz, krawiec i kowal. Kolejnym właścicielem w latach 1695-1711 roku był baron von Rechenberg. Następnie dobra wróciły ponownie do majątku książęcego. W 1840 roku dobrami zarządzał książę von Hohenzollern Hechingen. Wówczas wieś liczyła 42 domy i 321 mieszkańców, funkcjonował 1 folwark, szkoła ewangelicka obsługiwana przez nauczyciela z osady Dobre nad Kwisą, szkoła katolicka, młyn wodny, tłocznia oleju, tartak, browar oraz 2 gospody⁵¹. We władaniu księcia majątek znajdował się do II wojny światowej⁵².

Stara Kopernia - niem. Küpper bei Sagan

Wieś o typowym charakterze długiej wsi łańcuchowej położona jest przy drodze odbijającej na wschód od drogi Żagań-Kożuchów. Pierwsza wzmianka została odnotowana w 1273 roku. Odnosiła się do ekskomunikowanego kleryka (Hermanus de Cupra). Kolejna wzmianka z 1318 roku wymienia tutejszego proboszcza. Bardzo wcześnie doszło do podziału wsi na część górną, środkową i dolną. Wymienione części wsi dynamicznie zmieniały swoich właścicieli aż do II wojny światowej

Stara Kopernia Górna – dobra w tej części wsi należały do rodziny von Woressin (von Wurzen). W 1337 roku ziemie nabył opat zakonu augustianów z Żagania. Natomiast w 1355 roku wzmiankowane dobra należały do rodziny von Woressin, a w latach 1341-81 do rodu von Ko(e)lbichen, których grunty zakupił kościół i posiadał je do sekularyzacji dóbr, do 1810 roku. W 1465 roku były to już dobra książęce, później przejęte w 1465 roku przez rodzinę von Rothenburg. W latach 1477-1620/23 majątek był własnością rodu von Knobelsdorff z Siecieborzyc. Później następują częste zmiany właścicieli. Wymienia się rodziny: von Glich i Milzig (1623), von Dreyling z Dziwiszowa (1630), von Schönborn z Cisowa (1660), baron von Garnier (1670). Do 1797 roku właściciele części górnej wsi byli również posiadaczami majątku w Jeleninie. A były to rodziny: von Garnier, von Neumann, von Franckenberg. Majątek podlega dużej rotacji właścicieli. Wymienia się: Pani von Duirr (1797), Uttech (1817), von Boss (1858), von Losinsky (1869), Vater (1873), Stephan (1874), Strauss (1876), Vater (1877), Elgner (1877), Bräuer z Wrocławia (1877), Dr. med. Berndt (1877), Unger z Drezna (1878), Lehmann z Wrocławia (1879), Jencke (1881), Koblitz z Görlitz (1886), von Bolko (1887-1940)⁵³.

Stara Kopernia Środkowa - Od 1342 roku dobra były w posiadaniu rodziny von Temritz. W 1411 roku właścicielem dóbr został Johann von Rackel, który zakupił ziemię od Petera Tremnitza. Do 1628 roku majątek należał do rodu von Rackel. Następnie znalazł się w rękach księcia żagańskiego Albrechta von Wallensteina, który część gruntów przekazał żagańskim jezuitom. W 1776 roku majątek był administrowany przez instytucję szkolną. W 1787 roku stał się własnością rodziny Neumann z Dietrzychowic, następnie rodziny von Franckenberg. W 1797 roku dobra należą do Pani von Duirr, od 1805 roku do rodziny Prierer. Następnie należał od 1888 roku do rodziny Mietzner. Od 1897 roku majątek był w rękach wdowy, a od 1934 roku jej córki Pani Feigs. W 1840 roku we wsi środkowej funkcjonuje pałac, folwark, 2 młyny wodne, tłocznia oleju 2 gospody. Razem 47 chałup i 278 mieszkańców.⁵⁴

Stara Kopernia Dolna - Stara Kopernia Dolna dzieliła się na dwie części. Pierwsza od 1573 roku posiadała właścicieli z Chotkowa. A byli to: von Promnitz, von Königsfeld, von Schönaich, von zu Dohna, von der Schulenburg, von Tschirnhaus, von Redern, von Proskau, miasto Szprotawa. Druga część w latach 1439 – 45

⁵¹ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 71.

⁵² Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s. 130.

⁵³ <https://zamkilubuskie.pl/stara-koperniakupper/>.

⁵⁴ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 75.

była w posiadaniu rodu von Knobelsdorff z Jelenina i rodu von Promnitz również z Jelenina. W 1494 roku rodzina von Marrach sprzedaje swoją część braciom von Promnitz z Dietrzychowic. Kolejnymi właścicielami był ród von Promnitz, von Reuss und Plauen, von Neumann, von zu Dohna-Schlodien, w 1883 roku von Diebitsch z Chich, w 1892 roku von Pannwitz z Głogowa, w 1900 roku kupiec Goldmann z Wrocławia roku, a w latach 1903-1940 rodzina Kaergel⁵⁵.

Stary Żagań - niem. Alt Sagan, Altkirch,

Wieś o planie ulicówki położona jest w odległości ok. 4 km na północ od centrum miasta, przy drodze Nowogród Bobrzański-Żagań. Po raz pierwszy wieś została wymieniona w księdze Liber Foundationis biskupstwa żagańskiego w 1305 roku jako Antiquum Zaganum, a w dokumencie rejestru głogowskiego wymieniono żagańskiego wójta Belinus advocatus Saganensis. Z późniejszych dokumentów z 1406 i 1516 roku wiadomo, iż w Starym Żaganiu było sołectwo (Scholtisei) - późniejsze dobra rycerskie i trzy do czterech gospodarstw kmiecych. Przypuszcza się, że do 1305 roku do Starego Żagania należał także Puszczyków. Nazwa Altkirch pojawia się w dokumentach w 1404 roku. Z dokumentu z 1406 roku wynika, iż wieś Stary Żagań z Pożarowem należał do panów von Nostitz na Chodkowie. Wcześniejszym właścicielem wsi był ojciec Nichlas von Nostitz. Przypuszcza się, że wieś co najmniej od 1390 roku była w rękach von Nostitz. W 1543 roku książę saski Moritz nadaje w lenno braciom dr. Hansowi i Strenzelowi von Nostitz m.in. Stary Żagań i Pożarów, by rok później przekazać wsie w lenno dla miasta Żagań. Do miasta Żagań należały do 1840 roku. W 1620 roku w sołectwie były 2 gospodarstwa kmiecy, 6 zagrodników i 2 komorników. Następnie wojna trzydziestoletnia spowodowała spustoszenie większej części wsi. Najstarszymi właścicielami sołectwa byli w 1406 roku Niclas Redinger, w 1472 roku żagański burmistrz Gottfried Maximilian Genaspis. Następni właścicielami byli syn Gottfrieda Genaspisa, w 1742 roku von Schweinischen, 1817 – 1847 Prißman, 1847-1852 Eichler. W 1840 roku na terenie wsi funkcjonuje szkoła katolicka, jest 14 chałup, a łączna liczba mieszkańców obejmuje 94 osoby⁵⁶. Kolejnymi właścicielami wsi byli: w 1852 – 1860 Neumann, 1860 – 1866 Weber, 1866 – 1919 Beckmann, 1919 – 1933 Heinz Heimann z Dietrzychowic. W okresie hitlerowskim zmuszono Heimann sprzedać majątek dla Katharinie Skupin. Była jego właścicielką do 1945 roku⁵⁷.

Trzebów - niem. Tschebensdorf

Wieś o rozproszonej zabudowie położona jest przy drodze Żagań-Świętoszów, która dzieli ją na dwie części. Starszą, położoną w dole na terenie falistym i nową XX-wieczną część położoną na płaskim terenie. Trzebów należał do rodu von Knobelsdorff, a od 1546 roku do miasta Żagania. W 1651 roku należy już do dóbr książęcych.

Tomaszowo

Po I wojnie światowej na polach położonych pomiędzy miejscowościami Stara Kopernia i Bożnów Niemcy urządzili lotnisko szybowcowe. W 1936 roku przebudowano je na lotnisko wojskowe z hangarami i budynkami mieszkalnymi dla załogi wojskowej i obsługi lotniska - Luftpark Kupper bei Sagan.⁵⁸ W 1944 roku urządzono nową placówkę testów w locie, która sprawdzała różne wersje prototypów odrzutowego Arado-Ar 235. Część maszyn składano z dostarczanych segmentów, dwie ostatnie maszyny wyprodukowano na miejscu. Po 1945 roku bazę przejęły wojska radzieckie, rozbudowując ją sukcesywnie aż do 1970 roku. W okresie od 24 kwietnia do 30 lipca 1992 roku, na podstawie wstępnych uzgodnień z Wojewodą Zielonogórskim Gmina Żagań przejmując bezpośrednio od strony rosyjskiej poszczególne elementy byłego Lotniska JAR. Tereny te na podstawie kolejnych decyzji wojewody zostają skomunalizowane i przechodzą na własność gminy. Na bazie tego obiektu w 1994 roku powstaje nowa jednostka osadnicza pod nazwą Tomaszowo (od imienia Wójta Gminy Tomasz Nieśluchowski)⁵⁹

8. ZASÓB DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ŻAGAŃ ORAZ STAN JEGO ZACHOWANIA

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie świadectwo interakcji pomiędzy ludźmi, a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Gmina Żagań rozwijająca się w sąsiedztwie ważnej dla regionu aglomeracji miejskiej – miasta Żagań prezentuje bogaty i wszechstronny zasób dziedzictwa

⁵⁵ <https://zamkilubuskie.pl/stara-koperniakupper/>.

⁵⁶ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 76.

⁵⁷ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s. 119.

⁵⁸ Jagiełło Jakub, Sowa Adam, Zapomniane Miejsca Lubuskie, Warszawa 2018, s. 92.

⁵⁹ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

kulturowego. Niniejsza analiza obejmuje aspekty związane z powstaniem zabytków, rys architektoniczny oraz stan ich zachowania. Wnioski płynące z zaobserwowanych problemów mają zachęcić właścicieli obiektów zabytkowych do podjęcia działań w celu zahamowania procesów degradacyjnych obiektów, ale także do kontynuowania działań zmierzających do ochrony dziedzictwa kulturowego ze strony samorządu terytorialnego.

8.1. Zabytki architektury sakralnej.

BOŻNÓW

Kościół parafialny pw. św. Augustyna ob. pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Bożnowie. Wpis do rejestru zabytków: nr 99 z dnia 05.08.1958r.

Kościół parafialny pw. św. Augustyna ob. pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny położony jest we wschodniej części wsi, po południowej stronie drogi na nieznanym wzniesieniu. Powstał przed 1284 rokiem, kiedy w Żaganiu osiedlili się augustianie. Pierwsza wzmianka na temat świątyni pochodzi z 1296 roku. Wiąże się z przyznaniem przez Konrada Żagańskiego patronatu nad świątynią opatowi klasztoru augustianów w Żaganiu. W latach 1530 – 1668 kościół był w posiadaniu ewangelików, w latach 1668 – 1670 świątynią zarządzali jezuita, następnie ponownie augustianie. Po sekularyzacji konwentu w 1810 roku powstała świecka parafia katolicka. W XIII wieku kościół składał się z nawy o płaskim stropie oraz prezbiterium nakrytego drewnianą kolebką. Wnętrza oświetlały wysmukłe okna o wąskim prześwicie. W XV wieku do świątyni dobudowano wieżę i zakrystię. W XVIII wieku w miejsce drewnianej koleby założono sklepienie kolebkowe z lunetami, zamurowano okna południowe. Około XIX wieku obniżono szczyty nawy, płaskie stropy zastąpiono skrzynkowymi. W 1931 roku wykonano remont dachu i elewacji oraz przeprowadzono renowację wnętrza. W 1973 roku w trakcie prac renowacyjnych odsłonięto wschodnie okno. Kościół założony na planie prostokąta to jednonawowa, orientowana świątynia z węższym prostokątnym prezbiterium. Do prezbiterium od strony północnej przylega zakrystia oraz wieża z kruchtą w przyziemiu. Pięciokondygnacyjną wieżę zbudowano na planie kwadratu, która w ostatniej kondygnacji przechodzi w ośmiobok. Wieżę przykryto ośmiobocznym dachem, z latarnią zwieńczoną iglicą zakończoną kulą. Nawę i prezbiterium przykryto dachem dwuspadowym, natomiast zakrystię dachem pulpitowym. Dynamikę bryły podkreślają narożnikowe przypory boczne oraz m.in. wysokie rozglifione, zamknięte półkoliście okna (elewacja południowa).⁶⁰ Na uwagę we wnętrzu świątyni zasługuje fragment piętnastowiecznej polichromii, kamienna chrzcielnica z XV wieku, późnogotycki ołtarz z pocz. XVI wieku oraz barokowe obrazy z XVII i XVIII wieku, sgraffitto ⁶¹z XVI wieku przedstawiające scenę Ukrzyżowania, znajdujące się na północnej elewacji wieży⁶².

Stan zachowania: Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym, sukcesywnie przeprowadzane są prace remontowo-budowlane jak i konserwacyjne wewnątrz kościoła. W elewacji zachodniej znajduje się duży ubytek w tkance muru oraz rozchodzące się od ubytku spękania tynku. Najprawdopodobniej nie zastosowano odpowiedniego gruntu dostosowanego do materiału budowlanego, z którego powstał kościół (głina, kamień, piasek). Tynk odpadł dużym fragmentem.

⁶⁰ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁶¹ Technika sgraffitta ściennego polegała na nakładaniu kolejnych, kolorowych warstw tynku lub kolorowych glin i na zeskrobywaniu fragmentów warstw wierzchnich w czasie, kiedy jeszcze one nie zaschły (nie utwardziły się). Poprzez odsłanianie warstw wcześniej nałożonych powstaje dwu- lub wielobarwny wzór.

⁶² Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.127.

Należy zabezpieczyć ubytki w tkance elewacji zewnętrznej.

Kaplica

Kaplica zlokalizowana jest na osi głównej cmentarza rzymsko-katolickiego, dawniej ewangelickiego - w jego zachodniej części. Cmentarz nie jest integralną częścią zespołu kościelnego. Kaplica znajduje się przy drodze Żagań-Szprotawa po jej zachodniej stronie, w odległości ok. 3 km od kościoła. Została zbudowana z cegły i posadowiona na niskim, kamiennym cokole. Założona została na planie prostokąta. Budynek przykryto dwuspadowym dachem ze schodkowym szczytem. W ścianach elewacji znajdują się wysokie półkoliście zamknięte okna. Wejście do kaplicy od strony wschodniej zamknięto półkolistym łukiem i zwieńczono schodkowym portalem. Kaplica została wybudowana w 1909 roku i pełniła swoje funkcje do 1939 roku.

Stan zachowania: Obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym, sukcesywnie przeprowadzane są prace remontowo-budowlane. Wewnątrz budynku obserwuje się zawilgocenia, szczególnie w narożnikach ścian i podwieszanego sufitu wykonanego ze styropianowych kasetonów. Na dachu zastosowano taśmę izolacyjną pomiędzy blachodachówką a schodkowym szczytem, która nie gwarantuje szczelności dachu.

Należy wykonać obróbkę blacharską tak, aby woda i topniejący śnieg nie wnikały do wnętrza, jak również rozważyć remont wewnątrz obiektu.

Plebania. Wpis do rejestru zabytków: nr 2075 z dnia 29.04.1971 r.

Plebania zbudowana w 1734 roku zlokalizowana jest w pobliżu kościoła - po południowej stronie drogi. Barokowy budynek został osadzony na planie prostokąta, przykryty czterospadowym dachem krytym dachówką. Posiada tynkowane, wieloosiowe elewacje. Prostokątne okna w opaskach z kluczem oparto na podokiennikach. Elewacje zostały podkreślone pilastrami. Do budynku prowadzą półkoliście zamknięte drzwi.

Stan zachowania: Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym. Ewentualne prace remontowe mogą obejmować odświeżenie elewacji zewnętrznych.

BUKOWINA BOBRZAŃSKA

Kościół Filialny pw. Matki Bożej Różańcowej. Wpis do rejestru zabytków: nr A-2077 z dnia 29.04.1971 r.

Pierwotny gotycki kościół zbudowany został w 2 poł. XIII wieku, ale pierwsza wzmianka o proboszczu pochodzi z 1376 roku. W latach 1540-1668 świątynia była w rękach protestantów, następnie przeszła w zarząd księdza z Chich, a od 1687 roku księdza z Bożnowa. W tym czasie patronem kościoła był św. Wincenty, a nieco wcześniej - w 1679 roku św. Jakub. Przebudowa świątyni miała miejsce w 1856 roku. Przeprowadził ją w duchu neogotyckim Bernhardt von Schatzberg. Przemurowano wówczas okna oraz obramowano cegłą szczyty, dobudowano wieżę oraz kruchtę. Obecnie jest to jednonawowa budowla kamienna z węższym prezbiterium. Nawę i prezbiterium założono na planie prostokąta, nakryto dachem dwuspadowym. Ściany świątyni wzbogacono neogotyckimi ostrołukowymi oknami w obramieniu ceglany. Od strony zachodniej do świątyni przylega drewniana wieża o konstrukcji słupowej, która została założona na planie ośmioboku i zwieńczona strzelistym hełmem. Od strony północnej przylega kaplica. Wewnątrz świątyni zwraca uwagę neogotycki wystrój z 1856 roku. Ze starszego wyposażenia zachował się gotycki ołtarz i rzeźba św. Anny z XV wieku oraz dzwon z 1469 roku⁶³. Zespół kościelny otacza mur wykonany na podstawie z kamienia, następnie budowany z cegły.

Stan zachowania: Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym. Deski wieży w niektórych miejscach uszkodzone i pokryte zielonym nalotem.

Należy wziąć pod uwagę wymianę uszkodzonych desek oraz zakonserwować całość odpowiednim impregnatem.

CHROBRÓW

Kościół pw. św. Augustyna. Wpis do rejestru zabytków: nr 110 z dnia 16.07.1958 r.

Kościół pw. św. Augustyna położony jest w zachodniej części wsi, po południowej stronie drogi z Żagania do Szprotawy. Świątynia zapewne istniała już w 1300 roku, gdyż w źródłach znajdujemy informację o plebanie z Petra Villa. Kolejne źródła z 1369 roku i 1379 roku potwierdzają posługę proboszcza z Petirsdorf, gdyż tak wówczas brzmiała nazwa wsi. W 1540-1668 roku kościół był w rękach protestantów. Po zwrocie gminie katolickiej został filialnym kościołem parafii w Bożnowie. W latach 1668-1670 świątynią zarządzali żagańscy jezuici, a od 1810 roku augustianie. Zachowane elementy architektoniczne takie jak uskokowy, ostrołukowy portal, wschodnie okno prezbiterium, ślad drewnianej koleby na poddaszu wskazują, iż kościół wybudowano w XIII wieku. Drewniana empora obiegająca nawę od zachodu i północy powstała w 1 poł. XVII wieku, gdy

⁶³ Kowalski Stanisław, Zabytki Środkowego Nadodrza, Zielona Góra 1976, s. 47.

świątynią zarządzali jezuiti. Najprawdopodobniej wtedy lub nieco wcześniej dobudowano do prezbiterium zakrystię. W XVIII wieku kościół został powiększony o kruchtę, dostawioną od strony północnej, powiększono także okna i obniżono prezbiterium, zakładając płaski strop w miejsce drewnianej koleby. Z powiększeniem okien zapewne związane było tynkowanie elewacji, która posiadała wcześniej kamienne lico. W 1793 roku wybudowano kaplicę nagrobną rodziny von Lüttiz. Oprócz członków tej rodziny w XVIII wieku pochowano również Balthasara Abrahama von Niesemeuschela. W 1930 roku kościół poddano renowacji. Prace renowacyjne miały miejsce także w 2 poł. XX wieku⁶⁴. Obecnie kościół to jednonawowa, orientowana świątynia z węższym prezbiterium. Nawę i prezbiterium założono na planie prostokąta. Do prezbiterium od północy przylega zakrystia, również założona na planie prostokąta, a do nawy od strony północnej przedsiónek oraz kaplica od strony zachodniej. Nawę nakryto wysokim dwuspadowym dachem z sygnaturką po środku kalenicy. Ośmioboczny bęben zwieńczono wysmukłym dachem w formie ostrosłupa. Niższe od nawy prezbiterium nakryto także dwuspadowym dachem, a zakrystię i kruchtę dachem pulpitowym. Natomiast kaplicę przykrywa trzyspadowy dach. Elewacje wzbogacone zostały nielicznymi otworami okiennymi o różnych kształtach. Na uwagę zasługuje zachowane w elewacji wschodniej wspomniane wcześniej wysokie, silnie rozglifione okno szczelinowe. Na elewacji dobudówki wiszą płyty nagrobne. Wejście do świątyni prowadzi przez kruchtę oraz ostrołukowy portal uskokowy wykuty w ścianie nawy. Wnętrze nawy i prezbiterium przykrywają drewniane stropy. Obie części świątyni łączy ostrołukowa arkada tęczowa. Zakrystię przykryto ostrołukowym sklepieniem kolebkowym. Wnętrze wzbogacono o kamienną chrzcielnicę z 1580 roku, epitafia kamienne z XVIII wieku oraz żeliwne z 1844 roku. Na uwagę zasługuje również drewniana empora organowa⁶⁵. Zespół kościelny otacza mur.

Stan zachowania: Kościół oraz mur znajduje się w dobrym stanie technicznym. W celu odprowadzania wody zamontowano krótkie odpływy rynnowe, które mogą przyczynić się do gromadzenia wody, a w konsekwencji do zawilgocenia ścian. Mur otaczający kościół w dobrym stanie technicznym.

Należy rozważyć założenie prawidłowych odpływów rynnowych.

DZIETRZYCHOWICE

Kościół pw. Jana Chrzciciela. Wpis do rejestru zabytków: nr 111 z dnia 16.07.1958 r.

Kościół położony jest w centrum wsi, przy drodze prowadzącej z Żagania do Brzeżnicy, na wzniesieniu - otoczony kamiennym murem. Wejście od strony południowej na teren zespołu kościelnego wiedzie przez bramę datowaną na XVIII wiek. Świątynia jest wielokrotnie wymieniana w źródłach. Jedna ze wzmianek pochodzi z 1326 roku, w której książę żagański Henryk potwierdza sprzedaż dietrichowickiej posiadłości wraz z wyposażeniem kościoła, następna pochodzi z 1376 roku, gdzie wymieniony jest pleban z Dietrichowic. Kolejna źródłowa wzmianka znajduje się w dokumentach z 1399 i 1403 roku, a dotyczy sprzedaży sołectwa starożagańskiego, w której wymienia się proboszcza Bernhardta. W latach 1520-1668 świątynia znajdowała się w rękach ewangelików, następnie w latach 1668-1670 wróciła do katolików, wówczas nabożeństwa odprawiane były przez zakon jezuitów. W latach 1670-1810 patronat nad świątynią objął żagański zakon augustianów. Po sekularyzacji w 1810 roku kościół pozostał w rękach katolików. Świątynia została zbudowana w 2 poł. XIII wieku. Wczesne datowanie uzasadnia typ układu budowli, ostrołukowy portal uskokowy oraz szeroko rozchylone okno ostrołukowe. Do czasów obecnych zachowały się pierwotne mury w pełnej wysokości. W 2 poł. XVI wieku kościół powiększono o przybudówki: zakrystię oraz

⁶⁴ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków

⁶⁵ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.128

kruchtę. W 1595 roku założono sklepienia, a w 1691 roku dokonano barokizacji kościoła. W 2 ćw. XVII wieku Hans von Promnitz ufundował swojemu rodowi grobowiec. Jednonawowy kościół został zbudowany z kamieni narzutowych i cegieł na planie prostokąta. Nawa i prezbiterium oraz przybudówki: kruchta, zakrystia i kaplica zostały przykryte dachami dwuspadowymi, krytymi dachówką karpieńską, natomiast przylegająca od zachodu wieża z przyporami - ośmiobocznym bębniem z dachem namiotowym⁶⁶. Pośrodku elewacji południowej znajduje się wejście z uskokowym portalem zamkniętym ostrołukowo, a po bokach okna zamknięte łukiem odcinkowym. Obok, w tej samej linii, w ścianie prezbiterium mieści się podobne okno, jednakże nieco krótsze i szersze. W przylegającej do południowej elewacji (ściana prezbiterium) kruchcie znajduje się kolejne wejście zamknięte łukiem kolebkowym. Nad nim niewielki kolebkowy otwór. W bocznej części (od wschodu) elewacji widoczna jest ściana wieży z przyporą. Po stronie elewacji północnej znajduje się przylegająca zakrystia i kaplica. Wnętrze świątyni charakteryzują różnorodne sklepienia: nawę i prezbiterium przykryto sklepieniem sieciowym, kaplicę krzyżowym, a zakrystię i kruchtę kolebkowym. Na północnej ścianie prezbiterium umieszczono późnobarokowe epitafium z popiersiem poświęcone jednemu z członków rodu von Promnitz. W świątyni zachowały się elementy siedemnastowiecznego wyposażenia: ołtarz, empora organowa, ambona z 1691 roku z figurami na korpusie datowanymi na 1500 rok, konfesjonał oraz obrazy z XVII-XVIII stulecia: Zesłanie św. Ducha, Chrystus z Uczniami, Ukrzyżowanie, Ścięcie Jana Chrzciciela, Św. Jadwiga, Św. Jan Ewangelista, Św. Augustyn i Św. Antonii z Padwy oraz dzwon wiszący w wieży z 1448 roku. W kaplicy znajduje się potrójne epitafium z 1622 roku z całopostaciowymi figurami Catariny, Hansa i Heleny Promnitzów⁶⁷.

Stan zachowania: Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym. Obserwuje się łuszczenie farby, szczególnie po stronie elewacji północnej.

Należy rozważyć ponowne malowanie elewacji z zastosowaniem odpowiednich gruntów. Ponadto widoczne jest bezpośrednie podchodzenie pod mury elewacji zieleni. Rozważyć założenie opaski żwirowej wokół kościoła, uniemożliwiającej podciąganie wilgoci oraz podchodzenie zieleni - w tym wypadku - trawy do muru.

Kaplica cmentarna

Kaplica cmentarna na byłym cmentarzu ewangelickim, obecnie rzymsko-katolickim, pochodząca z pocz. XX wieku została wybudowana na planie prostokąta, przykryta dwuspadowym dachem. Wejście prowadzi przez dostawioną przybudówkę od strony elewacji południowej.

Stan zachowania: Bardzo dobry.

GORZUPIA DOLNA

Kościół filialny pw. św. Jerzego. Wpis do rejestru zabytków: nr 109 z dnia 16.07.1958 r.

⁶⁶ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁶⁷ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.128

Kościół położony jest po wschodniej stronie drogi Żagań - Nowogród Bobrzański na północno-zachodnim krańcu wsi naprzeciw mostu na rzece Bóbr. Świątynia została wybudowana w 3 ćw. XIII wieku, na co wskazują elementy architektoniczne takie jak: wysokie okno wschodnie i uskokowy portal. Pierwotnie bryła kościoła składała się z nawy nakrytej płaskim stropem oraz z węższego prezbiterium nakrytego drewnianą kolebą. Informacja z 1588 roku mówi, iż kościół znajdował się w dobrym stanie. Być może w tym czasie świątynia została powiększona o wieżę i zakrystię, a okna od strony południowej poszerzono. Najprawdopodobniej powyższa przebudowa z XVI wieku wiązała się z pożarem. Przyniosła ona również inne rozwiązania wewnątrz świątyni. W nawie zastosowano sklepienie sieciowe, w prezbiterium krzyżowe, następnie ostrołukową arkadę tęczy przekształcono w półkolistą. W XVIII wieku do południowej ściany nawy dostawiono kruchtę. Przypuszcza się, iż w 2 poł. XIX wieku, usunięto z wnętrza świątyni piaskowcowe płyty nagrobne i umieszczono je w murze wschodniej elewacji. W II poł. XX wieku prowadzono prace renowacyjne i remontowe przy obiekcie. Wymieniono pokrycie dachowe, odnawiano elewację, wewnątrz położono ceramiczną posadzkę. Orientowany kościół został zbudowany z kamienia polnego i cegieł spajanych zaprawą wapienną na rzucie prostokąta, z prostokątnym węższym prezbiterium oraz z czworoboczną wieżą przyległą do nawy od zachodniej strony. Natomiast od północy do prezbiterium przylega prostokątna zakrystia. Nawę, przedsionek oraz prezbiterium okrywają dachy dwuspadowe. Wieża do trzeciej kondygnacji czworoboczna od czwartej ośmioboczna przykryta została ośmiobocznym dachem zwieńczonym kulą i krzyżem. Dynamikę ścian podkreślają okna w nawie zamknięte półkoliście w prezbiterium ostrołukowo, a w ścianach wieży okna biforyjne⁶⁸. W przedsionku oraz wieży znajduje się wejście zamknięte łukiem półkolistym. Wewnątrz kościoła zachował się dzwon z 1448 roku, gotycka rzeźba Madonny, barokowe wyposażenie oraz szereg renesansowych płyt nagrobnych.⁶⁹ Świątynię otacza mur z kamieni częściowo pokryty tynkiem.

Stan zachowania: W elewacji kościoła znajdują się liczne pęknięcia m.in. w ścianie kruchtę - elewacja południowa, w elewacji wschodniej nad epitafiami. Obserwuje się również duże ubytki w tynku do warstwy

⁶⁸ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁶⁹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.122

pierwotnego budulca – kamień, cegła. Elewacja północna zawilgocona i pokryta czarnym nalotem. Podobnie północna i zachodnia elewacja wieży. Mur otaczający kościół w bardzo złym stanie - obserwuje się liczne ubytki, pęknięcia i braki w pierwotnym materiale.

Należy rozważyć remont elewacji zewnętrznych z zastosowaniem prawidłowych materiałów do wyjściowego mieszanego materiału budulcowego (cegła, kamień, zaprawa wapienna, piasek), następnie założenie izolacji poziomej (odwodnień wokół kościoła) uniemożliwiających podciąg wilgoci w mury kościoła oraz opaski wokół kościoła uniemożliwiającej bezpośrednie podchodzenie zieleni/trawy pod ściany muru.

Kaplica. Wpis do rejestru zabytków: L-844/A z dnia 18.03.2020 r.

Na terenie zespołu kościelnego przy murze otaczającym kościół stoi murowana, barokowa kaplica grobowa z kryptą, zbudowana w XVIII wieku. Została osadzona na planie zbliżonym do kwadratu i nakryta dachem namiotowym. Kaplicę przykrywa sklepienie krzyżowe ze szwem.

Stan zachowania: Kaplica znajduje się w dobrym stanie. Obserwuje się ubytki w tkance muru oraz ich zawilgocenie. Brak izolacji pionowej, poziomej.

JELENIN

Kościół pw. św. Mikołaja. Wpis do rejestru zabytków: nr 113 z dnia 16.07.1958 r.

Kościół położony jest w centrum wsi, po północnej stronie drogi Żagań-Kożuchów. Został zbudowany ok. 3 ćw. XIII wieku. Z tego też okresu pochodzi wzmianka o plebanie z Hyrsfeld. W latach 1540-1668 świątynia była własnością ewangelików, następnie przejęli ją jezuici, po nich augustianie, którzy sprawowali nad nią

opiekę do 1810 roku. Jednonawowy kościół z wyodrębnionym prezbiterium został wybudowany z kamienia polnego. W I poł. XIV wieku do nawy dostawiono czworoboczną wieżę. W XV wieku nastąpiła gruntowna przebudowa świątyni. Zlikwidowano drewniane stropy zastępując je sklepieniami: w prezbiterium - krzyżowo-żebrowymi, a w nawie - sieciowymi, które wsparto na dwóch filarach tworząc w ten sposób układ dwunawowy. Jednocześnie spowodowało to częściową likwidację umieszczonych wysoko wczesnogotyckich okien oraz przekształcenie pozostałych. W tym czasie dobudowano również zakrystię i kruchtę, chór muzyczny, na który prowadziły kręte schody. W XVII wieku miała miejsce kolejna przebudowa polegająca na powiększeniu południowych okien, a w XIX wieku wieżę nakryto dwuspadowym dachem⁷⁰. W latach 1975-1976 ponownie poprowadzono prace remontowe. Odsłonięto wówczas wnęki zamurowanych XIII wiecznych okien w elewacji północnej, a wewnątrz usunięto tynki z filarów i żeber sklepiennych. Obecnie kościół to budowla składająca się z pięciu części. Członem dominującym jest czworoboczna wieża przylegająca od zachodu do nawy z wysokim dachem dwuspadowym, następnie zachowany pierwotny układ - nawa i nieco niższe prezbiterium nakryte dachami dwuspadowymi. Do prezbiterium przylegają od południa prostokątna kruchta, a od północy prostokątna zakrystia okryta dachem dwuspadowym. Dynamikę ścian podkreślają otwory okienne m.in. w nawie dwa szerokie okna od południa zamknięte odcinkowo, a w prezbiterium trzy ostrołukowe, rozglifione okna. Zewnętrzne wejście znajduje się od strony południowej do przedsionka, wejście z kruchty do prezbiterium oraz w wieży znajduje się wejście od strony południowej. We wnętrzu na uwagę zasługują zastosowane w nawie wspomniane wcześniej sklepienia sieciowe, zachowany łuk tęczowy ostry z namalowaną na podłuczcu polichromią z XV wieku, przedstawiającą św. Jerzego, późnogotycki tryptyk z około 1510 roku z figurami Madonny z Dzieciątkiem oraz świętych, późnobarokowe ołtarze boczne z lat 1749-1750, kamienne sakramentarium gotyckie z 1497 roku ufundowane przez Knobelsdorffa, drewniana chrzcielnica z ok. 1600 roku oraz kamienne epitafia z XVI-XVIII wieku⁷¹.

Kościół otacza kamienny mur z XVI wieku z osiemnastowiecznymi bramkami.

Stan zachowania: Obserwuje się niewielkie ubytki w tynku, łuszczenie się farby po stronie elewacji zachodniej wieży. Stan murów otaczający kościół bardzo dobry.

Kaplica

Kaplica z kryptą położona jest w południowo-wschodniej części zespołu kościelnego. Została zbudowana w 1746 roku przez rodzinę Tomaszewskich. Parterowa kaplica składa się z dwóch członów wybudowanych na planie prostokąta. Każda część nakryta jest dachem czterospadowym. Część wschodnia jest starsza, większa, posiada nieco wyższy dach wewnątrz znajduje się krypta. Część zachodnia ma formę dobudówki. Wewnątrz zachowały się barokowe i rokokowe płyty nagrobne. W ścianach elewacji prostokątne, skrzynkowe okna. Wejście do kaplicy w przybudówce.

Stan zachowania: Budynek w dobrym stanie technicznym.

⁷⁰ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁷¹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.122

MIODNICA

Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Wpis do rejestru zabytków: nr 61 z dnia 19.08.1955 r.

Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, dawniej pw. św. Sebastiana usytuowany jest w centralnej części wsi, po zachodniej stronie drogi Żagań - Nowogród Bobrzański. Najwcześniejsza wzmianka dotycząca kościoła pochodzi z 1333 roku. Następnie w dokumentach z 1353 roku występuje „Henricus plebanus de Mednicz”. Kościół wybudowano z kamieni narzutowych prawdopodobnie w 2 poł. XIII wieku. Następnie został przebudowany w XVI wieku. Kolejna przebudowa miała miejsce po pożarze w 1668 roku. Na teren kościoła prowadzi bramka z metalową furtą. Z obu stron wejścia umieszczono pilastry i lizeny podtrzymujące trójkątny tympanon z wnątką przyozdobioną dekoracją w kształcie przecinających się wpisanych w okrąg czterech kół. Kościół to jednonawowa świątynia z wyodrębnionym prostokątnym, orientowanym prezbiterium. Od północy do prezbiterium przylega zakrystia, a do nawy kruchta. Po stronie zachodniej trzykondygnacyjną wieżę nakryto czterospadowym dachem, nawę dachem dwuspadowym, prezbiterium również nakrywa dach dwuspadowy a jego przedłużona część od północy nakrywa zakrystię oraz kruchtę. Do kościoła prowadzi jedno wejście przez kruchtę. W elewacjach ścian znajdują się okna półkolistie zamknięte oraz okna z głębokimi ościeżkami. Teren kościoła otacza kamienne ogrodzenie pokryte ceramicznym pulpitowym daszkiem. Wewnątrz świątyni zachowały się różnorodne typy sklepień: w prezbiterium - krzyżowo-żebrowe, zakrystii - kolebkowe, a w kruchcie - krzyżowe. Warto zwrócić uwagę na cenne wyposażenie kościoła: rokokowy ołtarz główny św. Sebastiana oraz ambona, późnogotyckie figury świętych Barbary i Agnieszki z 1500 roku. W kościele znajduje się również obraz przedstawiający św. Szczepana oraz barokowe wizerunki świętych Krzysztofa i Anny, empora organowa z inskrypcją z 1664 roku przebudowana pod koniec XX wieku, następnie płyty epitafijne pochodzące z XVII i XVIII wieku należące do rodu von Unruh, von Knobelsdorff, von Schönaich, von Gladiss.

Stan zachowania: Kościół w dobrym stanie technicznym.

Kaplica cmentarna

Kaplica cmentarna na byłym cmentarzu ewangelickim, obecnie rzymsko-katolickim pochodząca z 2 poł. XIX wieku została wybudowana na planie prostokąta, przykryta dwuspadowym dachem. Elewację wzbogacają elementy architektoniczne z cegły: półokrągły łuk nad wejściem, opaski ceglane w formie łuku nad oknami etc. Do kaplicy prowadzi aleja lipowa.

Stan zachowania: Bardzo dobry.

RUDAWICA

Kościół filialny Wniebowzięcia NMP. Wpis do rejestru zabytków: nr L-525/A (d.117) z dnia 16.07.1958 r.

Kościół filialny Wniebowzięcia NMP znajduje się po wschodniej stronie drogi w kierunku Świętoszowa, na północnym skraju wsi. Po raz pierwszy wzmiankowany był w 1376 roku. Kościół powstał w XIV wieku z inicjatywy żagańskich kanoników regularnych. W latach 1540-1668 użytkowany przez ewangelików. Następnie w 1668 roku wraca w ręce katolickie i podlega proboszczowi żagańskiemu z Konina Żagańskiego, potem z Bożnowa i z Chich. W 1752 roku staje się samodzielną parafią. W 1 poł. XVI wieku dokonano przebudowy kościoła, podwyższając i poszerzając korpus główny w kierunku południowym i wschodnim, zakładając późnogotyckie sklepienia oraz dobudowując od północy zakrystię z emporą. Kościół to murowana z kamienia i cegły salowa świątynia, zamknięta od wschodu trójbocznie. Od strony zachodniej, na osi założenia czternastowiecznego, przylega do kościoła przekątna wieża, murowana, w partii górnej drewniana, zwieńczona cebulastym hełmem gontowym z wejściem zamkniętym półokrągłym łukiem. Od południa do korpusu przylega kruchta kryta dachem dwuspadowym, a od północy zakrystia. Korpus jest kryty dachem wielospadowym. Dynamika ścian podkreślona m.in. schodkowymi przyporami oraz wysokimi ostrołukowymi, szeroko rozglifionymi oknami. Wnętrze zostało nakryte sklepieniem krzyżowo-gwiazdowym, wspartym na ustawionej pośrodku kolumnie. Kolumna ta wzbogaca przestrzeń sali rozdzielając ją jakby na dwie nawy z emporą, przesklepiona sieciowo. Przy wejściu do zakrystii zachował się późnogotycki, prostokątny portal kamienny z XVI wieku. Wyposażenie wnętrza późnobarokowe. Z okresu wcześniejszego zachowana późnogotycka chrzcielnica z 1 poł. XVI wieku, renesansowy obraz Chrystusa w ogrodzie oliwnym z 2 poł. XVI wieku i późnorenesansowy chór muzyczny z pierwszej połowy XVII wieku.

Stan zachowania: Obserwuje się zawilgocenie elewacji zewnętrznej kościoła w przyziemiu, szczególnie od północnej strony elewacja zawilgocona, porażona zieloną warstwą mchu, pleśni(?). Widoczne pęknięcia na ścianie kruchty. Farba pokrywająca tynk kościoła uległa destrukcji w wyniku działania czynników atmosferycznych: deszcze, śnieg. Kolorystyka zachowana na przyporach i kruchcie od strony elewacji południowej. Wieża wymaga prac konserwacyjnych, szczególnie część drewniana. Tynk pokrywający mur wokół kościoła uległ spękaniu, najmocniej od strony północno-zachodniej założenia.

Zaleca się rozważenie założenia izolacji pionowej i poziomej⁷², renowację wieży szczególnie uwzględniającą część drewnianą.

Plebania. Wpis do rejestru zabytków: nr 578 z dnia 10.06.1963 r.

Plebania znajduje się w pobliżu kościoła w południowo-wschodniej części zespołu. Jej narożnik połączony jest z krótkim odcinkiem muranego ogrodzenia łączącego się z ogrodzeniem wokół kościoła. W 1752 roku przy kościele już istniała drewniana plebania, w której urzędował proboszcz z Rudawicy. Najprawdopodobniej muraný budynek powstał dopiero po 1757 roku kiedy parafię objął Josephus Schminder. Obiekt jako plebania użytkowany był do 1963 roku, w latach 1970 – 71 przeszedł w ręce prywatnego właściciela, który przeprowadził remont niszcząc relikty pierwotnego wystroju⁷³. W 1974 roku budynek przejmuje Spółdzielczy Ośrodek Rolny w Rudawicy, a od 1981 roku przechodzi pod zarząd Urzędu Gminy w Żaganiu. Dwukondygnacyjny budynek został założony na planie prostokąta i nakryty dachem mansardowym. Ściany elewacji dynamizują prostokątne, skrzynkowe okna. Wejście do budynku znajduje się od strony elewacji zachodniej oraz wschodniej. Obecnie budynek pełni funkcje mieszkalne.

Stan zachowania: Obserwuje się zawilgocenie elewacji budynku, szczególnie w przyziemiu, spowodowane brakiem izolacji pionowej i poziomej (elewacja wschodnia oraz północna). Podciąg wody w tynk spowodował liczne jego ubytki oraz pęknięcia. Rozmowy z mieszkańcami budynku potwierdzają istnienie wewnątrz

⁷² Izolacja pozioma chroni przed podciąganiem wody z gruntu w górę budynku. Z kolei izolacja pionowa zapobiega zawilgoceniu ścian fundamentowych i piwnic. Izolacja pozioma zatem jest podstawową ochroną podłogi budynku przed dostępem wilgoci z gruntu do wnętrza domu. Izolację poziomą uzupełnia izolacja pionowa.

⁷³ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

mieszkań grzybni, wilgoci oraz zawilgocenie sufitu, co może wskazywać na nieszczelność w poszyciu dachowym – ubytki dachówki. Widoczne jest również niekompletne orywnowanie – szczególnie brakujące odcinki rynny od strony elewacji południowej.

Należy rozważyć założenie izolacji pionowej i poziomej budynku, remont dachu wraz z systemem odprowadzającym wodę deszczową.

STARA KOPERNIA

Kościół pw. św. Jadwigi, Wpis do rejestru zabytków: nr 576 z dnia 10.06.1963 r.

Kościół pw. św. Jadwigi w Starej Koperni położony jest w centrum wsi po południowej stronie drogi, która odchodzi od drogi Żagań-Kożuchów. Świątynia powstała w 2 poł. XIII wieku. W latach 1540-1668 należała do protestantów. Pierwsza przebudowa miała miejsce w XIV wieku, a kolejna w 1 poł. XVI wieku. W późniejszych czasach świątynia była wielokrotnie remontowana, m.in. w XVIII wieku, gdy dobudowano kruchtę. Około 1700 roku kościół nabrał barokowych cech. Ostatnie prace miały miejsce w 1977 roku. Wtedy od zachodu dobudowano przedsionek. Jednonawowy kościół z węższym, prostokątnym prezbiterium został wybudowany z kamienia polnego. Do prezbiterium od strony północnej przylega zakrystia, a od południa kruchta. Po stronie wschodniej znajduje się aneks z wejściem do krypty rodziny von Uttech - dawnego właściciela dóbr rycerskich w Starej Koperni i Kotkowie. Nawę i prezbiterium przykryto dachem dwuspadowym. Dynamikę elewacji podkreślają wysokie, rozglifione okna zamknięte półkoliście. Wieża, która pierwotnie przylegała do świątyni, została rozebrana. Wewnątrz na uwagę zasługuje wyposażenie kościoła: zachowana drewniana empora organowa z pierwszej połowy XVIII wieku, ołtarz główny z obrazem przedstawiającym św. Jadwigę z 1720 roku, konfesjonał z 1 poł. XVIII wieku oraz renesansowe płyty nagrobne z 2 poł. XVI wieku.⁷⁴ Teren kościoła otoczony murem z XVI wieku.

Stan zachowania: Dach znajduje się w niedostatecznym stanie technicznym. W wyniku działania czynników atmosferycznych wiatrownice są niestabilne, w niektórych miejscach pozrywane (elewacja południowo-zachodnia), ponadto obserwuje się brak dachówek w poszyciu dachu. Należy także zwrócić szczególną uwagę na zły stan tynków. Liczne pęknięcia i ubytki w jego tkance odsłaniają materiał pierwotny (elewacja północna). Zbyt krótkie orywnowanie i brak właściwego odwodnienia prowadzi do ciągłej ingerencji wody w tkankę muru. Dlatego w partii przyziemia widoczne jest silnie zawilgocenie ścian oraz towarzyszący temu czarny nalot (pleśń).

⁷⁴ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.134

Należy rozważyć remont dachu wraz z właściwym systemem odprowadzania wody, założenie izolacji pionowej i poziomej wokół świątyni, założenie opaski wokół świątyni, remont elewacji zewnętrznych.

Dzwonnica, budynek bramny. Wpis do rejestru zabytków: nr 576 z dnia 10.06.1963 r.

Dzwonnica znajduje się w sąsiedztwie kościoła w południowej części założenia kościelnego. Obiekt został wybudowany na planie kwadratu w XVII/XVIII wieku. Składa się z dwóch części. W przyziemiu - murowanej zbudowanej z kamieni polnych i cegły z przejazdem bramnym oraz z posadowionej na niej drewnianej wieży nakrytej dachem namiotowym.

Stan zachowania. Obiekt znajduje się w złym stanie technicznym. W poziomie przyziemia obserwuje się duże ubytki w tkance muru oraz w materiale pierwotnym (kamień, cegła). Odeskowanie wieży miejscami niekompletne, porażone wilgocią oraz pleśnią.

Należy rozważyć założenie odpowiedniego systemu odprowadzającego wodę wokół obiektu (np. opaska wokół obiektu, izolacja pionowa i pozioma), założenie nowych tynków oraz przeprowadzenie prac renowacyjnych związanych z częścią drewnianą.

STARY ŻAGAŃ

Kościół filialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Wpis do rejestru zabytków: nr 108 z dnia 16.07.1958 r.

Kościół filialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Kościół został wzniesiony w XII wieku i otrzymał wezwanie św. Wincentego. Najstarsza wzmianka potwierdzająca istnienie świątyni dotyczy przekazania w 1284 roku wsi Stary Żagań razem z patronatem nad kościołem klasztorowi augustianów.

Świątynia nigdy nie została przejęta przez protestantów. Do żagańskiego opactwa należał do czasu sekularyzacji klasztoru w 1810 roku. W latach 1596-1663 był nieużytkowany, w międzyczasie, w 1626 roku został obrabowany. Odnowę świątyni przeprowadzono w 1670 rok dzięki staraniom opata żagańskiego konwentu augustianów Kaspara Fabritiusa. Kościół został wybudowany w stylu romańskim w XII wieku. Kościół uległ znacznym przekształceniom w wyniku licznie przeprowadzanych remontów. W XV wieku prezbiterium przekryto sklepieniem, w XVII wieku przebudowano okna, a w XVIII wieku dobudowano od północy zakrystię, a od południa kruchtę oraz wzniesiono barokowe bramki w ogrodzeniu. Kościół to jednonawowa świątynia wybudowana z kamienia polnego z prezbiterium zakończonym od strony wschodniej półkolistą absydą. Do korpusu przylega wspomniana już od północy zakrystia i kruchta od strony południowej. Nawa przykryta jest dachem dwuspadowym, a apsyda półstożkowym. Kościół wieńczy ośmioboczna sygnaturka z latarnią i iglicą. Wejście do świątyni prowadzi przez kruchtę. Elewacja przepruta rozglifionymi oknami. We wnętrzu zachował się drewniany strop podzielony na osiem kwater z malarską dekoracją roślinną z XVII wieku. Korpus nakryty został nowszym stropem, a apsyda sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Wyposażenie kościoła barokowe. Zachował się barokowy ołtarz z obrazem „Chrzeszt w Jordanie” pochodzący z XVII wieku. Teren kościoła otoczony jest kamiennym murem z XV-XVI wieku, zawierającym cztery krzyże pokutne. Wejściem jest barokowa brama, na której znajduje się figura św. Jana Nepomucena z I połowy XVIII wieku.

Stan zachowania: Bardzo dobry.

8.2. Cmentarze.

Na terenie Gminy większość sołectw posiadała swoją nekropolię. Najstarsze cmentarze usytuowane były w sąsiedztwie kościoła. Obecnie większość tych ewangelickich cmentarzy została zlikwidowana, a teren wokół kościołów uporządkowano. Zachowały się jedynie płyty epitafijne wmontowane w ściany kościoła z inskrypcjami dotyczącymi znaczących rodów, właścicieli majątków lub płyty nagrobne wmontowane w mur obiegający kościół. W późniejszym czasie, bo w poł. XIX wieku oraz na pocz. XX wieku, cmentarze powstawały poza obrębem zabudowań wiejskich - na skraju wsi. Początkowo o proveniencji ewangelickiej później rzymsko-katolickiej. Należy zauważyć, iż w Gminie znajdują się również cmentarze zlokalizowane na terenie leśnym. Zarząd nad cmentarzami pełni, w zależności od prawa własności - kościół lub Gmina. Wszelkie prace pielęgnacyjne związane z zielenią na cmentarzach, porządkiem wokół kościoła, gdzie historycznie znajdowały się cmentarze - są realizowane sukcesywnie.

BOŻNÓW

Cmentarz ewangelicki, przykościelny.

Cmentarz przykościelny położony w centrum wsi wokół kościoła pw. św. Augustyna, obecnie pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny powstał w 2 poł. XVI wieku. Obecnie nieczynny, teren zagospodarowany.

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki

Cmentarz datowany jest na pocz. XX wieku. Położony jest poza terenem zabudowanym, po południowo-zachodniej stronie drogi Żagań-Szprotawa.

BUKOWINA BOBRZAŃSKA

Cmentarz ewangelicki, przykościelny

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał w 1 poł. XVIII wieku. Położony był wokół kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej w centrum wsi. Na jego terenie znajdują się mogiły oraz płyty epitafijne oparte o elewację kościoła. Teren został uporządkowany.

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki

Cmentarz powstał pod k. XIX wieku. Położony jest na skraju wsi. Na uwagę zasługuje zachowany ewangelicki pomnik w zachodniej części cmentarza.

CHROBRÓW

Cmentarz ewangelicki, przykościelny

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał najprawdopodobniej w XV wieku. Położony był wokół kościoła pw. św. Augustyna w centrum wsi. Na uwagę zasługują płyty epitafijne wbudowane w ścianę kościoła m.in.: rodu von Niesemeuschel, von Zerbst⁷⁵. Obecnie cmentarz jest nieczynny. Teren wokół kościoła został uporządkowany.

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki

Cmentarz datowany jest na poł. XIX wieku, pocz. XX wieku. Cmentarz jest poza terenem zabudowanym, wśród pól.

DZIETRZYCHOWICE

Cmentarz ewangelicki, przykościelny

⁷⁵ Na ścianach elewacji kościoła znajduje się: epitafium Heleny Sophii von Pförtner, starszej siostry Gottfrieda von Pförtner, urodzonej 4 czerwca 1730 roku w Chrobrowie a zmarłej 23 kwietnia 1753 roku przeżywszy 22 lata, 10 miesięcy i 19 dni; epitafium Marii Charlotte von Niesemeuschel, córki Balthasara Abrahama von Niesemeuschel oraz Juliany Erdmuth zd. von Schicken, urodzonej w 1728 roku a zmarłej 28 lipca 1759 roku; epitafium Rudolpha von Lüttitz, zmarłego 26 stycznia 1779 roku; epitafium Balthasara Abrahama von Niesemeuschel, syna Philippa von Niesemeuschel i Anny Heleny zd. von Tzeschen, urodzonego 14 grudnia 1695 roku w Chrobrowie a zmarłego 5 lipca 1761 roku. W roku 1723 ożenił się z Juliane Erdmuth von Schiefer; epitafium barona von Zerbst, urodzonego 31 października 1760 roku a zmarłego 6 grudnia 1810 roku; epitafium Henriette Johanne Christiane von Zerbst zd. von Aleyer, urodzonej 3 grudnia 1767 roku a zmarłej 8 stycznia 1814 roku.

Nekropolia powstała na przełomie XVIII-XIX wieku. Cmentarz był zlokalizowany wokół kościoła pw. św. Jana Chrzciciela. Na uwagę zasługują płyty epitafijne rodu von Promnitz, von Neumann wmontowane w elewację północną kościoła⁷⁶. Obecnie cmentarz nieczynny, teren wokół kościoła został uporządkowany.

Cmentarz rzymsko-katolicki

Cmentarz powstał na pocz. XX wieku. Cmentarz zlokalizowany jest we wsi, po drugiej stronie drogi oddzielającej cmentarz przykościelny.

DYBÓW

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz ewangelicki położony jest w lesie na kulminacji wzniesienia, na dz. nr. 206/1 (obręb geodezyjny Gryżyce). Od wsi prowadzi do niego droga gruntowa częściowo utwardzona, obsadzona drzewami. Cmentarz założony najprawdopodobniej w XIX wieku. Właścicielem działki jest gmina Żagań. Teren wymaga uporządkowania oraz przeprowadzenia prac pielęgnacyjnych roślinności i drzew.

⁷⁶ Na ścianach kościoła znajdują się następujące płyty: płyta nagrobna, prawdopodobnie Hansa von Promnitz, zmarłego 1 lutego 1602 roku; płyta nagrobna, Elisabeth von Promnitz, córki Antoniego von Promnitz z Dietrzychowic, zmarłej 2 lipca 1592 roku; płyta nagrobna, Ursuli von Promnitz zd. von Haugwitz, żony Anthony von Promnitz z Dietrzychowic, zmarłej 6 stycznia 1599 roku; płyta nagrobna, Ursuli von Promnitz, która zmarła o godzinie 6 (data dzienna nieczytelna) 1608 roku mając zaledwie 6 lat; płyta nagrobna Salome von Promnitz, córki Margarethe zd. von Haugwitz, zmarłej 4 marca 1612 roku mając kilka tygodni i 3 dni, epitafium Johanna Christopa von Promnitz-Dittersbach, płyta nagrobna braci właścicieli majątku rycerskiego Georga Siegmunda Neumann, urodzonego 25 marca 1733 roku a zmarłego 28 września 1798 roku, jego żony Helene Barbary zd. Lehmann, urodzonej 28 października 1740 roku a zmarłej 19 listopada 1825 roku oraz jego brata Carla Augusta Neumann, urodzonego 6 listopada 1778 roku a zmarłego 19 lutego 1847 i jego żony Henriette Charlotte zd. Techner, urodzonej w lipcu 1785 roku (data dzienna zniszczona) a zmarłej 6 kwietnia 1862 roku; płyta nagrobna pastora Ferdinanda Hunh, zmarłego 18 października 1853 roku, sprawującego w Dietrzychowicach posługę od 1840 roku; dwa nagrobki dawnych mieszkańców Dittersbach.[na:] <http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/zagan%20dzietrzychowice.html>.

GRYŻYCE

Cmentarz leśny

Cmentarz położony jest w lesie na dz. nr 314 na skraju przysiółka Niemcza w kierunku południowym od drogi leśnej, prowadzącej do Bobrówki. Terytorialnie zlokalizowana jest na terenie gminy Żagań. Działka należy do Nadleśnictwa Lipinki. Cmentarz założony najprawdopodobniej w k. XIX wieku.

GORZUPIA DOLNA

Cmentarz ewangelicki, przykościelny. Wpis do rejestru zabytków: L-844/A z dnia 18.03.2020 r.

Cmentarz przykościelny położony był wokół kościoła pw. św. Jerzego. Nekropolia powstała w XVII wieku. Obecnie cmentarz jest nieczynny, a teren wokół zagospodarowany. Na uwagę zasługują epitafia: osiem płyt nagrobnych na zewnętrznej ścianie kościoła, z czego siedem płyt należy do rodziny von Berge, a jedna do rycerza von Gladiss⁷⁷.

JELENIN

Cmentarz ewangelicki, przykościelny

⁷⁷ Na ścianie kościoła są umieszczone płyty: płyta nagrobna Sigmunta von Berge młodszego w stroju rycerskim, wywodzącego się ze szlachty saksońskiej, zmarłego 17 stycznia 1569 roku - jego żoną była Anna zd. von Knobelsdorf; płyta nagrobna Anny von Berge zd. von Knobelsdorf, żony Sigmunta von Berge. Zmarła z pewnością po mężu, gdyż na płycie jest tylko początek daty rocznej 15.... i była fundatorką wszystkich sześciu płyt, w tym czworga swoich dzieci. Na płycie znajdują się cztery herby: Knoblochsdorff, Rechenburg, Seidlitz oraz u dołu po prawej nieczytelny; płyta nagrobna Melchiora von Berge, syna Anny i Sigmunta von Berge. Brak daty śmierci; płyta nagrobna Barbary von Berge, córki Anny i Sigmunta von Berge. Brak daty śmierci; płyta nagrobna Ursuli von Berge, córki Anny i Sigmunta von Berge. Brak daty śmierci; płyta nagrobna zmarłej jako niemowlę Ewy von Berge, córki Anny i Sigmunta von Berge. Brak daty śmierci; płyta nagrobna rycerza von Berge, zmarłego w 1563 roku; płyta nagrobna mężczyzny w stroju szlacheckim z rodziny von Gladiss. Na płycie znajdują się cztery herby. Ojczyste: Gladiss i Stisel oraz macierzyste: Kotwitz i Cavrichem; Płyta nagrobna - miejsce spoczynku rodzin Bullmann i Vogt.

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał w 2 poł. XVIII wieku. Położony był wokół kościoła pw. św. Mikołaja w centrum wsi. Na uwagę zasługuje m.in. płyta nagrobna Balthasara von Knobelsdorff w stroju rycerskim⁷⁸. Obecnie cmentarz nieczynny, teren zagospodarowany zielenią.

Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki

Cmentarz powstał w 2 poł. XIX w., 1 poł. XX wieku. Znajduje się poza zabudowaniami wiejskimi. Zlokalizowany jest po zachodniej stronie drogi Kozuchów-Żagań. Założony na rzucie prostokąta z aleją pośrodku.

ŁOZY

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz ewangelicki położony jest w lesie na dz. nr 553, prowadzi do niego brukowana droga. Od przejazdu kolejowego ok. 150m, po prawej stronie drogi w kierunku północnym. Cmentarz założony najprawdopodobniej w k. XIX wieku. Działka należy do Skarbu Państwa, zarządcą jest Nadleśnictwo Żagań.

MIODNICA

Cmentarz ewangelicki

⁷⁸ Na ścianach kościoła znajdują się następujące płyty: płyta nagrobna Balthasara von Knobelsdorff z Sobina, w stroju rycerskim, zmarłego w 1514 roku; epitafium Anny Elisabeth Wagner, córki Theofhila Retela, żony Beniamina Wagnera, zmarłej 20 marca 1679 roku w wieku 46 lat.; epitafium Dorothei Wagner, urodzonej 30 października 1651 roku a zmarłej 5 maja 1705 roku; epitafium Anny Reginy Krug zd. Sicher, urodzonej 22 stycznia 1695 roku a zmarłej 18 marca 1754 roku w wieku 59 lat 1 miesiąca i 22 dni oraz jej męża Johanna Heinricha Krug, urodzonego 29 października 1692 roku a zmarłego 9 sierpnia 1773 roku w wieku 80 lat 9 miesięcy i 22 dni.

<http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/zagan%20jelenin.html>.

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał na pocz. XVII wieku. Położony był wokół kościoła pw. św. Podwyższenia Krzyża Świętego w centrum wsi. Obecnie nieczynny, teren zagospodarowany. Na murze otaczającym kościół znajduje się płyta nagrobna oraz w ścianie elewacji północnej kościoła płyty epitafijne.

RUDAWICA

Cmentarz ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał w XIV w. Położony był wokół kościoła pw. św. Wniebowzięcia NMP w centrum wsi. Teren zagospodarowany.

Cmentarz ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki

Cmentarz ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki powstał w 2 poł. XIX wieku. Znajduje się poza teren zabudowanym. Cmentarz jest czynny.

STARA KOPERNIA

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał w XVI wieku. Położony był wokół kościoła pw. św. Jadwigi Świętego w centrum wsi. Obecnie nieczynny, teren zagospodarowany. W ścianie elewacji kościoła płyty epitafijne. Na elewacjach kościoła wmontowano płyty: płyta nagrobna Kathariny von Rackels zd. von Zedlitz, żony Baltzera von Rackels, zmarłej w 1583 roku w wieku 74 lat. Po lewej strony u góry umieszczono herb rodziny von Zedlitz, a po prawej von Rackwitz.

Cmentarz rzymsko-katolicki

Cmentarz powstał 2 poł. XIX wieku. Znajduje się poza zabudowaniami wiejskim na północ od wsi.

STARY ŻAGAŃ

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz przykościelny, ewangelicki powstał w XVII wieku. Położony jest wokół kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski w centrum wsi. Obecnie nieczynny, teren zagospodarowany.

TRZEBÓW

Cmentarz ewangelicki

Cmentarz ewangelicki położony jest w lesie na dz. nr 338. Cmentarz położony jest na południowy zachód od wsi, przy drodze gruntowej prowadzącej na poligon wojskowy, za skrzyżowaniem tejże drogi z torami kolejowymi w lesie, w lekkiej niecce. Cmentarz założony został najprawdopodobniej w k. XIX wieku. Działka należy do Skarbu Państwa, zarządcą jest Nadleśnictwo Żagań.

8.3. Krzyże pokutne

Cennym elementem wzbogacającym krajobraz historyczny Gminy Żagań są kamienne krzyże pokutne zwane raczej krzyżami pojednania, gdyż to właśnie pojednanie „composito” zawierała rodzina zabitego ze sprawcą zbrodni. Dzięki takiej ugodzie unikano zemsty rodowej, a sprawca czynu - oprócz ufundowania krzyża lub kapliczki, czasami z wyrytymi narzędziami zbrodni - musiał spełnić kilka warunków np. podjąć pielgrzymkę do miejsc świętych lub sfinansować ją innym, wypłacić pewną sumę rodzinie zabitego, opłacić koszty procesu itp. To nie pokuta, a akt przebaczenia i zgody leżał u podstaw postawienia krzyża. Zazwyczaj wykonywane były z ciosanego kamienia. Stawiano je z reguły na miejscu popełnienia zbrodni. Często były to trudno dostępne wąwozy, jary, pobocza dróg. Stawiano je także w widocznych miejscach przy skrzyżowaniu traktów, w pobliżu gospód i kościołów. W XVII wieku zwyczaj ten zanikł i zaczęto krzyże umieszczać w murach cmentarnych lub przed kościołem. Na terenie Gminy Żagań występują krzyże pokutne/pojednania: jeden w Dzietrychowicach, jeden w Rudawicy, jeden w Starej Koperni oraz cztery w Starym Żaganiu.

Krzyże pokutne w Starym Żaganiu

W Dietrzychowicach znajduje się krzyż łaciński przy kościele pw. św. Jana Chrzyciela, na zewnętrznym licu muru kościelnego, po prawej stronie, 2 m od południowego wejścia na teren przykościelny. Krzyż wykonano ze zlepieńca o wymiarach 103x63x25cm. Krzyż ma fakturę mocno porowatą. Podanie ludowe donosi, iż jest to krzyż dla Wittinga – „młócającego sołtysa”, który rządził surowo i grubiańsko. Z tego powodu mieszkańcy miejscowości nie zgodzili się na umieszczenie krzyża na cmentarzu przykościelnym lecz przed cmentarzem.

W Rudawicy znajduje się krzyż łaciński, który został wmurowany w południową, zewnętrzną, ścianę prezbiterium kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. Krzyż o wymiarach 107x72 cm został wykonany z czerwonego granitu. Widoczne są liczne przebarwienia (czarny bioty) oraz ślad scementowania na wysokości ramion. Podanie głosi, że krzyż postawiono po zamordowaniu miejscowego proboszcza w czasach wojen szwedzkich⁷⁹.

W Starej Koperni znajdują się dwa krzyże łacińskie ze zlepieńca. Pierwszy umieszczono poniżej wzniesienia z kościołem filialnym pw. św. Jadwigi, między szkołą a sklepem, na rozwidleniu dróg polnych. Krzyż posiada widoczny ślad scementowania prawego ramienia (ciemna, pionowa pręga) oraz liczne pory.

Drugi krzyż o wymiarach 60x76x26 cm, zlokalizowany jest w pobliżu domu nr 53 przy starej drodze do Nieradzy (po lewej stronie). Krzyż był złamany na dwie części dwukrotnie, pierwszy - przez żołnierzy radzieckich, drugi – podczas kładzenia kanalizacji. Z tego powodu krzyż posadowiony jest bez swojej dolnej trzonowej części. Krzyż jest mocno zwietrzały, o owalnych ramionach.

W Starym Żaganiu umieszczono cztery krzyże łacińskie - przy kościele filialnym pw. NMP Królowej Polski, na zewnętrznym licu w murze wschodniej ściany, po prawej stronie od wejścia. Pierwszy po lewej stronie ma wymiary 80x53 cm. Znajduje się w odległości 180 cm od słupków bramy wejściowej, drugi od lewej o wymiarach 75x52 cm, w odległości 170 cm od pierwszego krzyża, trzeci od lewej o wymiarach 70x57 cm w odległości 136 cm od drugiego krzyża i ostatni o wymiarach 56x58 cm w odległości 165 cm od trzeciego krzyża. Krzyże ustawiono równo z poziomem gruntu z otoczkami, które tworzą litą strukturę muru. Ich lokalizacja jest widoczna.

8.4. Architektura rezydencjonalna, folwarki.

Założenia dworsko-pałacowo-folwarczne należały do decydujących czynników budujących pierwotną, ruralistyczną strukturę przestrzenną w Gminie Żagań. Oprócz kościołów, które wraz z wieżą/dzwonnica stanowiły dominantę wiejskiej zabudowy, architektura rezydencjonalna przyjęła rolę centrum dla dalszego rozwoju przestrzennego wsi. Siedziby mieszkalne takie jak dwory, pałace posiadały również swoje zaplecze gospodarcze, w formie przystosowanych do pełnienia tychże funkcji budynków. Z tak zaprojektowanego układu powstawał zwarty kompleks – folwark, zlokalizowany zazwyczaj w niedalekim lub bezpośrednim sąsiedztwie siedziby rodowej. Analizując założenia folwarczne został uwzględniony rys historyczny, ze szczególnym uwypukleniem wartości architektonicznych budynków rezydencjonalnych oraz stan zachowania tych obiektów.

BOŻNÓW

⁷⁹ Wojecki Mieczysław "Szlak kamiennych krzyży pokutnych w województwie lubuskim", [w:] Turystyka kulturowa w regionie lubuskim, red. Kazimierzczak Marek, Sulechów 2012, s.201.

Założenie folwarczne w Bożnowie.

Założenie folwarczne w Bożnowie powstało prawdopodobnie w I ćw. XIX wieku w wyniku procesów uwłaszczeniowych. Zespół położony jest na zachodnim krańcu wsi, przy granicy z miastem Żagań, po północnej stronie drogi do wsi. Od wschodu graniczy z gospodarstwami indywidualnymi. Jego zasadniczą część została założona na planie prostokąta o dłuższej osi wschód-zachód. Podzielony jest na dwa podwórza ze zwartą zabudową. Od zachodu znajduje się duże podwórze od wschodu mniejsze. Wjazdy na teren folwarku prowadzą od zachodu i południa, ponadto w murze pomiędzy budynkiem mieszkalno-administracyjnym nr 1, a oborą znajduje się furka. Zespół składa się z dwóch części: gospodarczej oraz mieszkalnej. W skład części gospodarczej wchodzi: budynek mieszkalno-administracyjny nr 1 (pocz. XX wieku); magazyn – obecnie pomieszczenie gospodarcze nr 1c (2 poł. XIX wieku); chlewnia/obora - obecnie magazyn 1c (2 poł. XIX wieku); stajnia/cieletnik - obecnie magazyn 1c (2 poł. XIX wieku); spichlerz (I ćw. XIX wieku); stodoła (I ćw. XIX wieku); obora (I ćw. XIX wieku); furka (I ćw. XIX wieku); budynki gospodarcze (2 poł. XX wieku); budynek gospodarczy - obecnie warsztat (I ćw. XX wieku). Część mieszkalną tworzą dom mieszkalny 1a (2 poł. XIX wieku); dom mieszkalny 1b (2 poł. XIX wieku) - usytuowane po wschodniej stronie podwórza oraz czworak - obecnie dom mieszkalny, zlokalizowany na ul. Piłsudskiego 41 (2 poł. XIX wieku). Wszystkie budynki zostały wzniesione z cegły z pobliskiej cegielni. Obecnie folwark jest własnością prywatną (oprócz budynku-mieszkalno administracyjnego, którego właścicielem w 39,5% jest Urząd Gminy). Budynki gospodarcze zostały zaadaptowane do prowadzenia działalności gospodarczej⁸⁰.

Budynek mieszkalno-administracyjny nr 1

Obora

Stan zachowania: Budynki są sukcesywnie remontowane przez właściciela. Przykładem jest stodoła, w której wykonano remont dachu polegający na przełożeniu dachówki, wykonaniu nowego rynnowania, a po stronie elewacji wschodniej izolacji poziomej. Plan prac przewiduje w kolejnym etapie położenie izolacji pionowej oraz drenażu po stronie elewacji zachodniej. Podobnie budynek, obory zasługujący na uwagę ze względu na ciekawą artykulację architektoniczną, gdzie elewacja o ceglany licu jest rozczłonkowana wertykalnie przez równomiernie rozmieszczenie lizen z gzymsem okapowym i otynkowanie do wysokości okien. Budynek został częściowo wyremontowany. Wykonano remont dachu, rynnowanie oraz izolację poziomą. Kolejne prace związane będą z położeniem nowych tynków zgodnie z pierwotną artykulacją. Również w budynkach gospodarczych: chlewnia, stajnia - wykonano izolację pionową i poziomą. Właściciel przewiduje położenie nowych tynków⁸¹. Natomiast w bardzo złym stanie technicznym znajduje się budynek mieszkalno-administracyjny. Stan jest spowodowany pożarem mającym miejsce w 2019 roku. Spalił się dach od strony północno-zachodniej. Zniszczeniu uległy wnętrza drugiej kondygnacji jak również wszelka infrastruktura budynku. Właścicielem obiektu oprócz indywidualnych osób jest w 39,5% Urząd Gminy.

Urząd Gminy przewiduje przeprowadzenie odpowiednich prac remontowych (położenie nowego dachu, elementów konstrukcyjnych dachu, założenie instalacji elektrycznej, wykonanie remontu elewacji, etc.) lub ewentualnie – po wykonaniu ekspertyzy technicznej oraz uzyskaniu zgody odpowiednich organów - wyburzenie szczytów oraz usunięcie spalonych elementów konstrukcyjnych w celu zabezpieczenia obiektu.

BUKOWINA BOBRZAŃSKA

Zespół pałacowo-folwarczny w Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej. Barokowe skrzydło pałacu – Wpis do rejestru zabytków: nr L-464/A z dnia 15.11.2011 r.

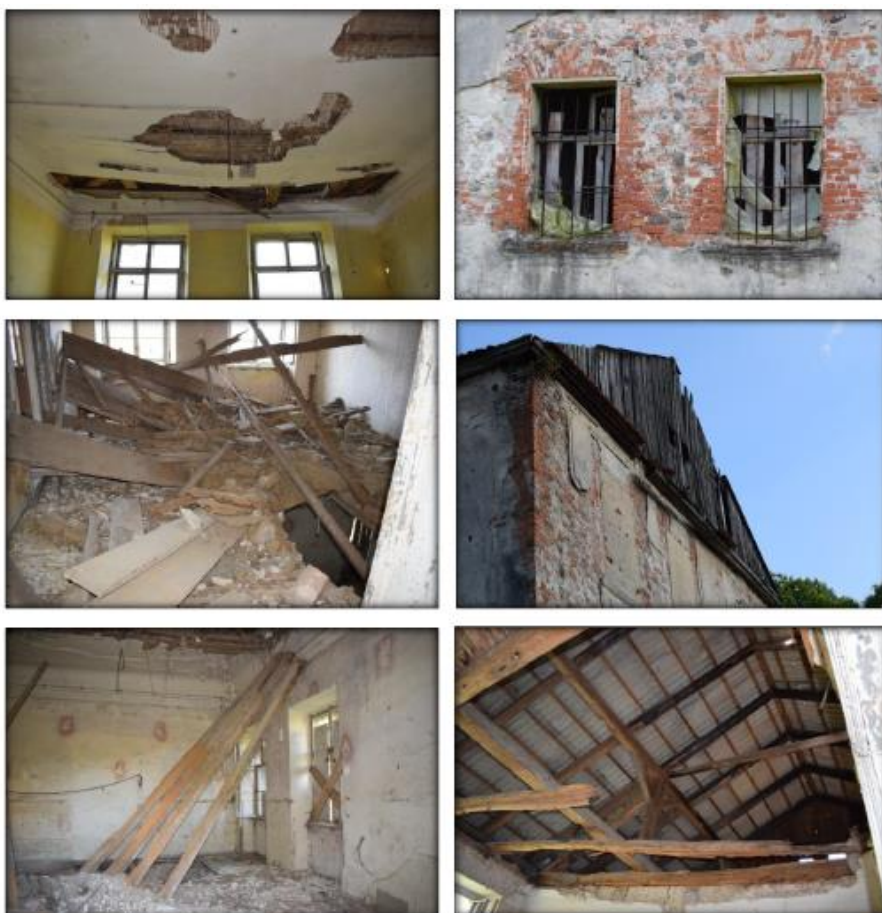
⁸⁰ Firma "Lapis sp. z o.o."

⁸¹ Rozmowa przeprowadzona z właścicielem obiektów.

Zespół pałacowo-folwarczny położony jest po wschodniej stronie drogi w kierunku Małomic, niemalże w centrum wsi, w sąsiedztwie kościoła pw. św. Matki Boskiej Różańcowej. Zespół składa się z trzech części: gospodarczej z zachowanymi budynkami gospodarczymi, rezydencjonalnej z pałacem i parkiem oraz zachowanej częściowo kolonii mieszkalnej. Dwie części zostały założone na planie wydłużonego prostokąta na osi północny-zachód, południowy – wschód. Natomiast w kierunku południowym rozwija się założenie parkowe. Podwórze usytuowane jest w części północnej. Wjazdy na teren założenia znajdują się po stronie wschodniej i zachodniej podwórza. Część gospodarza złożona jest z: pozostałości po dawnej gorzelnii - obecnie zachowane mury do poziomu piwnic (1 poł. XVIII wieku); fragmenty muru folwarcznego (4 ćw. XIX wieku); obory I (4 ćw. XIX wieku); spichlerza - obecnie warsztat, magazyn (4 ćw. XIX wieku); obory II (4 ćw. XIX wieku); stodoły I (3 ćw. XIX wieku); stodoły II (4 ćw. XIX wieku); stajni, wozowni – obecnie budynek mieszkalno-gospodarczy (4 ćw. XIX wieku). Z kolonii mieszkalnej zachował się tylko jeden dom wraz z przydomowym budynkiem gospodarczym - obecnie nr 49, przy drodze do Szprotawy ok. 200 m od podwórza folwarcznego (4 ćw. XIX wieku). Część rezydencjonalna składa się z dawnego pałacu oraz parku. Pałac został wybudowany w XVI wieku, rozbudowany w 1 poł. XVIII wieku jako budowla dwuskrzydłowa. Obecnie skrzydło pałacu po stronie wschodniej nie istnieje, pozostało tylko wejście do piwnic oraz zachowane skrzydło po stronie zachodniej pałacu. Obecnie fragment rezydencji to budowla dwukondygnacyjna, murowana z cegły, z pozostałościami na elewacji wyrabianej z tynku dekoracji, przykryta dachem o zmienionej formie, obecnie dwuspadowym z eternitu.

Stan zachowania: Budynki gospodarcze znajdują się w złym stanie technicznym. Obserwuje się zawilgocenie elewacji obiektów, duże ubytki w tkance murów. W najgorszej kondycji technicznej znajduje się barokowe skrzydło pałacu. Obserwuje się zawilgocenie elewacji zewnętrznej, duże ubytki w tynku do warstwy materiału pierwotnego (kamień, cegła) oraz liczne poziome i pionowe pęknięcia, np. po całej wysokości elewacji wschodniej. Okna nieszczelne, niektóre przykryte deskami.

Wnętrza barokowego skrzydła pałacu

Ciągła ingerencja czynników atmosferycznych (deszcz, śnieg) przyczyniła się do zapadnięcia elementów konstrukcyjnych - więźby dachowej. W niektórych miejscach, szczególnie na piętrze, znajdują się zapadnięte podłogi. Budynek może stanowić zagrożenie dla zdrowia i życia.

Zaleca się przy budynkach gospodarczych przeprowadzenie prac remontowych polegających na remoncie dachu, usunięciu szkodliwego pokrycia z eternitu. Założenia odpowiedniego odwodnienia, orynnowania, drenaży, izolacji pionowej, poziomej, etc. W pałacu należy przeprowadzić pilne prace remontowo-budowlane polegające m.in. na usunięciu szkodliwego eternitu, z którego wykonany jest dach, zabezpieczeniu murów. Obecnie obiekt jest zamknięty, wejście do obiektu zabezpieczone, ponadto znajduje się na prywatnej posesji. Właściciel rozważa ewentualną adaptację obiektu na cele agroturystyczne, kulturotwórcze, w tym popularyzację regionalnej działalności artystycznej, prozdrowotne skierowane do seniorów, osób niepełnosprawnych, dydaktyczne takie jak konferencje, sympozja, spotkania z lokalną społecznością, etc.

Zespół folwarczny w Bukowinie Bobrzańskiej Górnej

Zespół folwarczny w Bukowinie Bobrzańskiej Górnej położony jest na północnym krańcu wsi, ok. 800 m od drogi Żagań - Szprotawa, przy asfaltowej drodze do Chichów. Założenie składa się z dwóch części - zwartej zabudowy gospodarczej oraz z rozproszonej kolonii mieszkalnej. Układ przestrzenny zespołu uformował się w 4 ćw. XIX wieku. Założenie powstało na planie zbliżonym do prostokąta, pierwotnie zamknięte zabudową we wszystkich pierzejach, niektóre z tych budynków już nie istnieją: budynek gospodarczy w pierzei południowej oraz stodoła zamykająca podwórko od strony zachodniej. Z budynków gospodarczych pozostały: paszarnia, obora, stajnia i budynek gospodarczy. Część mieszkalna to dom mieszkalny nr 16b oraz pozostałe budynki tworzące kolonię (nr 8, nr 9, nr 10, nr 11, nr 12, nr 15, nr 16, nr 16a). Wszystkie budynki wykonano z cegły, pokryto tynkiem i posadowiono na kamiennych podmurówkach. Stropy w oborze i stajni prezentują typ stropów ceglanych, odcinkowych natomiast w domach zastosowano stropy drewniane, belkowe. Wszystkie budynki są jednokondygnacyjne (z użytkowym poddaszem w przypadku budynków mieszkalnych) wybudowane na planie prostokąta, nakryte dachem krytym dachówką karpiówką lub zakładkową.

Stan zachowania. Obecnie budynki mieszkalne są zamieszkane, zazwyczaj stanowią prywatną własność. Budynki inwentarskie: paszarnia, obora i stajnia jako nieużytkowane - popadają w ruinę.

CHROBRÓW

Zespół pałacowo-folwarczny w Chrobrowie. Budynek bramny, spichlerz 6b - Wpis do rejestru zabytków: nr 2078 z dnia 29.04.1971 r.

Zespół pałacowo-folwarczny w Chrobrowie położony jest w zachodniej części wsi, po południowej stronie szosy Żagań-Szprotawa. Zespół składa się z dwóch części: rezydencjonalnej, złożonej z dawnego pałacu z parkiem oraz z części folwarcznej złożonej z budynków gospodarczych oraz mieszkalnych. Założenie skomponowano geometrycznie na osi północ - południe. Reprezentacyjna brama wjazdowa znajduje się od strony północnej, natomiast wyjazd prowadzi przez budynek bramny w kierunku pól, gdzie dawniej znajdowała się cegielnia. Założenie od strony zachodniej zamykał park, a teren po wschodniej stronie dziedzińca zajmował ogród warzywny. Zachowany układ przestrzenny pochodzi z końca XIX wieku, najstarsze budynki pochodzą z 1 poł. XIX wieku. Pałac choć był najstarszym budynkiem (1845 rok) został po 1945 roku całkowicie przebudowany na blok mieszkalny. Prawdopodobnie zachowały się jedynie fundamenty, piwnice i część ścian zewnętrznych. Część gospodarczą tworzą: dom ogrodnika - obecnie dom mieszkalny 6e (k. XIX wieku); budynek inwentarski z częścią mieszkalną 6d (k. XIX wieku); budynek inwentarski, cielętnik - obecnie świetlica (k. XIX wieku); budynek bramny, spichlerz 6b (poł. XIX wieku); stajnia, mieszkanie stangreta - obecnie budynek mieszkalno-gospodarczy (k. XIX wieku); spichlerz - adaptacja obiektu na dom mieszkalny (poł. XIX wieku); garaż (k. XIX wieku), dom nr 6c (k. XIX wieku). Na uwagę zasługuje budynek bramny, spichlerz, który powstał w 1845 roku. Przylegała do niego od zachodu stajnia koni wjazdowych, mieszkanie stangreta (ob. dom mieszkalny) budynek inwentarski cielętnik (ob. świetlica). Trzykondygnacyjny, otynkowany budynek z użytkowym poddaszem został wybudowany na planie kwadratu i przykryty dachem czterospadowym łamanym. W przyziemiu centralnie usytuowano przejazd zamknięty pełnym łukiem. Elewację wzbogacają okna zamknięte odcinkowo oraz okna okrągłe. Do budynku prowadzą wejścia od strony elewacji północnej i południowej. Obiekty w większości należą do prywatnych właścicieli.

Stan zachowania. Budynek inwentarski z częścią mieszkalną 6d - budynek zawilgocony, obserwuje się ubytki w tynku, zdeformowany dach wskazuje na spróchniałe elementy konstrukcyjne.

Należy rozważyć remont dachu, założyć orywnowanie oraz wykonać izolację pionową i poziomą.

Budynek inwentarski cielętnik (ob. świetlica) - obserwuje się wewnątrz duży stopień zawilgocenia sufitów.

Należy rozważyć remont dachu, wykonanie orywnowania, remont wewnątrz obiektu.

Budynek bramny, spichlerz - budynek ulega stopniowej degradacji, obserwuje się zawilgocenie obiektu, szczególnie w przyziemiu oraz brakujące fragmenty tynku odsłaniające materiał budowlany.

Należy rozważyć remont obiektu.

Stajnia, mieszkanie stangreta (ob. dom mieszkalny) - budynek zawilgocony, w tynku obserwuje się ubytki. Zagięte i nieszczelne orywnowanie prowadzi do ciągłej ingerencji wilgoci. Na piętrze bezpośrednio w sąsiedztwie uszkodzonej rynny rozwija się pleśń i grzyb. Powyżej I kondygnacji wykonany jest daszek, którego dachówki są luźne i niestabilne - szczególnie od strony elewacji południowej.

Należy rozważyć: założenie nowego orywnowania lub wyprostowanie i oczyszczenie istniejącego z zalegających w nim liści, remont elewacji wraz z założeniem izolacji pionowej, poziomej. Należy zabezpieczyć luźne dachówki w daszku oraz uzupełnić brakujące.

Spichlerz - budynek w trakcie prac remontowo-budowlanych Adaptacja części obiektu na funkcje mieszkaniowe (własność prywatna). Został położony dach, założono orynnowanie i wymieniono okna na poziomie I kondygnacji.

Sugeruje się wykonanie izolacji pionowych i poziomych obiektu w celu zabezpieczenia budynku przed zawilgoceniem.

DZIETRZYCHOWICE

Zespół folwarczny szpitala św. Ducha w Żaganii

Zespół folwarczny szpitala św. Ducha położony jest w zachodniej części wsi, po południowej stronie drogi do Starego Żagania. Folwark powstał w 2 poł XIX wieku. Zespół składał się z dwóch części: gospodarczego podwórza z domem rządcy oraz dwubudynkowej kolonii mieszkalnej, dawnego sadu i ogrodu warzywnego. Podwórze założone zostało na planie prostokąta o dłuższej osi północno-wschodniej, zamknięte zabudową z każdej strony. Główna brama prowadzi od strony drogi w kierunku południowo-wschodnim do wyjazdu na pola. Obecnie folwark składa się z domu rządcy - obecnie budynek mieszkalny nr 10; spichlerza - obecnie dom mieszkalny nr 8, stajni - obecnie budynek gospodarczy; wiaty - obecnie budynek gospodarczy; obory; chlewni; stodoły/spichlerza; stodoły. Kolonia mieszkalna robotników folwarcznych położona jest po południowej stronie drogi, kilkadziesiąt metrów dalej od folwarku. Składa się z bliźniaczych domów mieszkalnych 12 i 14.

Stan zachowania: W budynkach adaptowanych na funkcje mieszkalno – gospodarcze (dom rządcy, spichlerz, stajnia) prowadzone są przez właścicieli sukcesywnie prace remontowe. W pozostałych budynkach gospodarczych (obora, chlewnia, stodoła/spichlerz, stodoła) obserwuje się postępującą degradację. Widoczne są uszkodzenia pokrycia i konstrukcji dachu oraz stolarki. Budynki do kapitalnego remontu.

Wieża mieszkalna (Ruina Zamku) Wpis do rejestru zabytków: nr 1284 z dnia 28.09.1964r.

Wieża zlokalizowana jest w zachodniej części wsi, oddalona ok. 150 m od drogi do Starego Żagania. Wieża pełniła funkcje obronne, dlatego też została posadowiona na wzniesieniu. Otaczają ją od zachodu pozostałości murów obronnych z kamienia narzutowego oraz staw. Teren wokół do naszych czasów porasta dzika roślinność. Tego typu budowle należały do grupy średniowiecznych budowli obronnych występujących na terenie całego województwa⁸². Niniejsza wieża była ważnym punktem strategicznym na szlaku z Kasztelania Żagańskiej do Nowogrodzkiej. W dokumentach została wymieniona w 1474 roku jako siedziba rycerska. Wieża związana była z folwarkiem dolnym, aczkolwiek brak konkretnych wzmianek źródłowych przez kogo i kiedy została wzniesiona. W ciągu wieków wieża ulegała rozbudowie. Wieża została wzniesiona z kamienia polnego, rudy darniowej oraz zaprawy wapiennej - na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu i przykryta czterospadowym dachem z krótką kalenicą. Trzykondygnacyjny, podpiwniczony budynek posiada grube mury - 1,5 m, świadczące o jego charakterze obronnym. Elewacje przepruto oknami umieszczonymi w szerokich i głębokich wnękach. Wejście do obiektu znajduje się od strony elewacji frontowej - zachodniej zamknięte ostrołukowo, a w przyziemiu wejście do piwnicy sklepionej kolebkowo. Według legendy w pomieszczeniu tym miało znajdować się tajemne wejście, prowadzące pod stawem w kierunku folwarku klasztornego⁸³. W przyziemiu można zaobserwować także ślady po kamiennych fundamentach XVII i XIX - wiecznych

⁸² Podobne wieże znajdują się w: Witkowie, Lipinkach Łużyckich, Trzebielu, Żarkach Wielkich.

⁸³ <https://www.lwzk.pl/web/monument/show/id/430>.

przybudówek, przylegających do wieży. Jedna z nich, od strony wschodniej, nakryta dachem pulpitowym, pełniła funkcję kuchni, o czym świadczy komin w murze wieży na pierwszej i drugiej kondygnacji. Posiadała ona również piwnicę, skomunikowaną z piwnicą wieży. Wnętrze jest podzielone na kondygnacje o zróżnicowanej wysokości. Dzieliły je drewniane stropy. Komunikacja między nimi odbywała się za pomocą drabiniastych schodów. W przyziemiu podłoga wyłożona została ułożoną na płasko cegłą. Piwnica nie posiadała posadzki. Obecnie wieża jest własnością prywatną. Od lat 90. XX wieku jest remontowana.

Stan zachowania: Nie zaobserwowano spękań, wilgoci na murach obiektu. Przeprowadzono remont dachu. Stan techniczny obiektu jest bardzo dobry. Natomiast obiekt jest niezabezpieczony. Otwarte wejście pozwala na penetrację osobom nieupoważnionym. Wewnątrz znajdują się luźne elementy konstrukcyjne belki, deski, które mogą zagrażać życiu. Wejście do piwnicy jest również niezabezpieczone.

Należy zamknąć wejście do obiektu, założyć odpowiednie zabezpieczenie – kłódka, zamek etc. Ponadto należy zakryć i zamknąć wejście do piwnicy.

Folwark Dolny

Założenie usytuowane jest po zachodniej stronie drogi do Starego Żagania, od którego oddzielone jest stawem, w sąsiedztwie wieży mieszkalnej. Do folwarku prowadzi droga wzdłuż zachodniego brzegu stawu. Pierwotnie folwark ukształtowany był w formie czworoboku. Obecnie zachował się jedynie budynek inwentarski o nieustalonej funkcji oraz wzmiankowana powyżej wieża mieszkalna. Budynek jest własnością prywatną.

Folwark Średni

Folwark położony był za zachód od pałacu, po południowej stronie drogi Stary Żagań-Jabłonów. Połączony był drogą z folwarkiem zamkowy/górnym. Pierwotnie ukształtowany był na planie prostokąta z trzema budynkami. Obecnie budynki przebudowane, nie posiadające wartości historycznych.

Zespół pałacowo-folwarczny. Folwark Górny. Pałac - Wpis do rejestru zabytków: nr L-770A z dnia 05.09.2017 r.

Zespół pałacowo-folwarczny, zwany wcześniej Folwarkiem Zamkowym, później Folwarkiem Górnym zlokalizowany jest w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg Stary Żagań - Jabłonów oraz Stary Żagań-Brzeźnica. Zespół powstał w okresie od XIV - XX wieku, był wielokrotnie przebudowywany. Składał się z trzech części: rezydencjonalnej z parkiem, głównego podwórze z budynkami gospodarczymi oraz koloni mieszkalnej w pobliżu kościoła, nieco oddalonej od folwarku. Całość założona została na planie czworokąta zbliżonego do kwadratu. Pałac usytuowany jest po zachodniej stronie obszernego podwórze, zwrócony w jego stronę elewacją frontową. Piętrowa budowla z użytkowym poddaszem została osadzona na planie wydłużonego prostokąta i przykryta dwuspadowym dachem z centralnie umieszczoną wieżyczką w kalenicy. Fasadę wzbogacono trzema pozornymi ryzalitami i czterofilarowym gankiem z tarasem na piętrze, a elewacje przepruto prostokątnymi, skrzynkowymi oknami. Warto zauważyć, iż pałac powstał na miejscu średnio-wiecznej wieży obronnej, gdzie von Promnitzowie w XVI wieku zbudowali swoją siedzibę w stylu renesansowym, która w XVII wieku przybrała postać pałacu. Ślady tej wieży zachowały się do dziś w murach i sklepieniu centralnej części budowli. Obecnie założenie folwarczne składa się z następujących obiektów: owczarnia/obora/chlewnia (1850 rok); stajnia/chlewnia (1870 rok); budynek inwentarski (1870 rok); stodoła (1870 rok); warsztaty (1 ćw. XX wieku); kuźnia/warsztat (1 ćw. XX wieku); wiata/magazyn (1 ćw. XX wieku); garaże (1 ćw. XX wieku); obora (1880 rok). Z części mieszkalnej pozostał budynek mieszkalny – obecnie nr 133 (1 ćw. XX wieku).

Na uwagę zasługuje budynek obory zlokalizowany po północnej stronie drogi Stary Żagań - Jabłonów. Obiekt wybudowano z kamienia łupanego. Cegłę zastosowano w obramieniach okien i wrót. Jednokondygnacyjna budowla z ryzalitem na osi została założona na planie wydłużonego prostokąta i przykryta dwuspadowym dachem. Elewacje wzbogaca ciekawy detal architektoniczny m.in.: gzymsy, płyciny wypełnione cegłą, attyka zakończona gzymsem naśladującym karnelaż czy wąskie okna w kształcie biforium.

Stan zachowania: Budynek pałacu zawilgocony w przyziemiu. Obserwuje się ubytki w tynku elewacji. Obecnie pałac jest prywatną własnością.

Sugeruje się założenie izolacji pionowej i poziomej oraz remont elewacji zewnętrznych.

Budynki gospodarcze są zaadoptowane do pełnienia funkcji gospodarczej. Obecnie na terenie folwarku funkcjonuje firma. Jedynie budynek wspomnianej obory z 1880 roku (zawalona część dachu) oraz budynek w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu tj. owczarnia/obora/chlewnia wykazują duży stopień dewastacji.

Sugeruje się remont dachu, elewacji zewnętrznych przy ww. budynkach gospodarczych. Ewentualnie zabezpieczenie powstałego otworu w wyniku zawalenia elementów konstrukcyjnych dachu (obora) przed dalszą ingerencją warunków atmosferycznych.

DYBÓW

Założenie dworsko - folwarczne. Dwór - Wpis do rejestru zabytków: nr 3352 z dnia 26.03.1998 r.

Dokładna data powstania dworu jest nieznaną, jak również nazwisko architekta czy też fundatora. Analiza stylistyczna obiektu wskazująca na jego reprezentacyjność, regularność i osiowość pozwala na przyporządkowanie budowli do barokowego założenia typu rezydencjalno-ogrodowego.

Dwór z częściowo zachowanymi budynkami gospodarczymi i pozostałością założenia parkowego znajduje się w centrum wsi. Usytuowany jest na osi dziedzińca otoczonego współczesnym, metalowym płotem z ceglanyimi filarami, do którego prowadzi brama wjazdowa. Założenie folwarczne składa się z trzech zachowanych budynków gospodarczych zlokalizowanych po stronie południowej i zachodniej dziedzińca, datowanych na 1 poł. XIX wieku oraz 4 ćw. XIX wieku.

Dwukondygnacyjny, murowany dwór osadzono na planie prostokąta, przykryto wysokim, czterospadowym dachem z oktagonalną wieżyczką w osi kalenicy dachu oraz otworami okiennymi w kształcie powiek doświetlającymi poddasze. Elewację frontową wzbogacono rozbudowanymi, jednobiegowymi schodami ujętymi ażurową balustradą oraz balkonem wspartym na konsolach. Poniżej balkonu umieszczono wejście główne zamknięte półkolistym portalem, wyeksponowane w trójosiowym pseudoryzalicie. Dynamikę elewacji podkreślono boniowanymi pilastrami, które także spinają narożniki budowli oraz rytmicznie rozmieszczonymi prostokątnymi oknami. Elementem dekoracyjnym są także motywy floralne w postaci stylizowanych odwróconych palmet pod oknami bocznych elewacji oraz iluzjonistycznie malowane blendy, sugerujące okna. Wszystkie elewacje obiega pas cokołowy z dekoracją rustykalną i oknami doświetlającymi piwnice. Ponad cokołem poprowadzono pas fryzu z ornamentem meandrowym. Na uwagę zwraca balkon po stronie elewacji wschodniej oraz tylne wyjście z budynku, analogicznie rozwinięte jak w elewacji frontowej, aczkolwiek pozbawione jest reprezentacyjnego pseudoryzalitu z portalem - wyjście zamyka prosty łuk⁸⁴. Układ pomieszczeń jest dwutraktowy, amfiladowy z reprezentacyjnym westybulem i schodami prowadzącymi na drugą kondygnację. Pierwotnie osiowość układu podkreślała reprezentacyjna sala od strony ogrodowej, podzielona teraz na kilka pomieszczeń. W części południowo-wschodniej zachowała się sala widowiskowa ze sceną ujętą kolumnami i boazerią na ścianach. Po II wojnie światowej dwór należał do PGR, a jego wnętrza przystosowano do potrzeb mieszkaniowych, niszcząc przy tym pierwotny układ wnętrza. Obecnie dwór jest własnością prywatną i pełni funkcje mieszkalne.

Stan zachowania. Właściciele sukcesywnie przeprowadzają remont dworu. Planowany jest remont schodów.

GORZUPIA DOLNA

Relikty dworu

Pierwsza wzmianka dotycząca siedziby w Gorzupi Dolnej pochodzi z 1467 roku. Jej relikty prawdopodobnie są zachowane w dolnych partiach dworu wzniesionego w 1540 roku. Była to murowana budowla otoczona fosą, założona na planie dwóch przylegających do siebie prostokątów. Pierwotnie dwukondygnacyjny dwór przypuszczalnie nakryty był oddzielnymi dwuspadowymi dachami. Wejście główne znajdowało się po stronie południowej. Pozostałe otwory wejściowe były zlokalizowane od zachodu, północy i wschodu.

⁸⁴ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W końcu XVII wieku przebudowano partię południowo-zachodnią. Kolejna przebudowa miała miejsce pod koniec XIX wieku. Zasypano fosę i utworzono park krajobrazowy. Po 1945 roku nieużytkowany dwór popadł w ruinę. Obecnie pozostały jedynie mury obwodowe, częściowo – do wysokości drugiej kondygnacji. Od strony elewacji wewnętrznych pozostały w przyziemiu relikty ścian międzytraktowych, przysypanych gruzem, na którym rosną drzewa i krzewy.

JELENIN DOLNY

Zespół pałacowo-folwarczny. Pałac - Wpis do rejestru zabytków: nr 3080 z dnia 23.08.1978 r.

Zespół pałacowo-folwarczny położony jest na północno-zachodnim krańcu wsi, w odległości 1,5 km od centrum miejscowości, przy drodze biegnącej od południa i skręcającej na wysokości zespołu w kierunku południowo-zachodnim. Założenie składa się z trzech części: rezydencjonalnej z pałacem i parkiem, z podwórza gospodarczego i koloni mieszkalnej. Pałac został wzniesiony pomiędzy 1787 a 1797 rokiem przez generała von Franckenberga⁸⁵. Budowla zwrócona jest frontem w kierunku drogi. Do pałacu od strony południowo-zachodniej prowadził reprezentacyjny podjazd, z istniejącym do czasów obecnych stawem w południowo-wschodniej części założenia. Obecnie pałac znajduje się w stanie ruiny, jednakże czytelna jest jego pierwotna forma. Dwukondygnacyjna, podpiwniczona budowla została założona na planie prostokąta i przykryta dachem mansardowym. Elewację frontową podkreślał trójosiowy i trójkondygnacyjny ryzalit, zwieńczony w partii dachu trójkątnym naczółkiem. W poziomie przyziemia mieściło się wejście główne zamknięte łukiem odcinkowym, ozdobione wykonanymi w tynku dekoracjami wzorowanymi na belkowanych, antycznych tryglifach zakończonych ząbkowaniem i kwiatem kampanuli. Pomiedzy tryglifami nad łukiem drzwi zawieszono chusty w formie girland. Przez dwie kondygnacje ryzalitu przebiegały cztery pilastry o jońskich kapitelach. Pomiedzy głowicami pilastrów, a nad osiami okiennymi, umieszczono konsolle wspierające architrav. Ponad architravem biegł szeroki pas fryzu, ozdobiony rozetkami i gzyms dekorowany ząbkowaniem. Podobne zdobienia otrzymał tympanon. Ruina pałacu jest własnością prywatną.

Stan zachowania: Budowla znajduje się w stanie stałej ruiny. Brak pokrycia dachu, brak elementów konstrukcyjnych dachu. Elewacje pozbawione tynków. Wejście do budynku zamknięte, niektóre okna częściowo zamurowane cegłą. Teren wokół obiektu uporządkowany i zagospodarowany przez mieszkańców, wykorzystywany na cele rekreacyjno-wypoczynkowe.

Budynki gospodarcze zespołu folwarcznego nie istnieją. Pozostały tylko fragmenty murów, materiału budowlanego niektórych obiektów.

Budynki koloni mieszkalnej zlokalizowane są na zakręcie drogi, po jej obu stronach w kierunku Jabłonowa: dom mieszkalny nr 135 (4 ćw. XIX wieku), dom mieszkalny 136 (4 ćw. XIX wieku) oraz budynek gospodarczy (4 ćw. XIX wieku). W budynku nr 135 dwa mieszkania są własnością prywatną, natomiast trzy mieszkania należą do Gminy Żagań.

Stan zachowania dom mieszkalny 135. Część obiektu będąca w rękach prywatnych została zagospodarowana i wyremontowana. Pozostała wymaga przeprowadzenia prac remontowych.

Zaleca się rozważenie remontu dachu części budynku należącego do Gminy Żagań, ewentualne wykonanie izolacji pionowej i poziomej oraz remont elewacji.

⁸⁵ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

JELENIN GÓRNY

Zespół pałacowo-folwarczny. Pałac - Wpis do rejestru zabytków: nr 3079 z dnia 23.08.1978 r.

Zespół pałacowo-folwarczny położony jest w centralnej części wsi, po południowej i wschodniej stronie drogi Kożuchów-Żagań. Na osi północ-południe przecięty jest drogą krzyżującą się z drogą gruntową, biegnącą wzdłuż południowej granicy zespołu. Zespół założony został na planie zbliżonym do trapezu. Składa się z trzech części: rezydencjonalnej z parkiem i pałacem, gospodarczej i mieszkalnej. Stanowi zwartą, kompleksową kompozycję wyraźnie wyodrębnioną w przestrzennym układzie wsi. Pałac wybudowano na niewielkim wzniesieniu na pocz. XIX wieku z inicjatywy Charlotty von Franckenberg, przypuszczalnie nie został wówczas dokończony. Dalszą rozbudowę pałacu prowadził w latach 1869-1871 Johann Louis Bonte. Wtedy wyposażono wnętrza pałacu, elewację wzbogacono dekoracjami oraz dobudowano ogród zimowy/oranżerie od strony południowej. Murowana, podpiwniczona, dwukondygnacyjna budowla została założona na planie prostokąta i przykryta czterospadowym dachem. Elewację frontową wyróżnia dwukondygnacyjny ryzalit, z balkonem wspartym na dwóch kolumnach, z tralkową balustradą na piętrze, zdobiony gzymsem i zwieńczony attyką. Pod balkonem - w niszy wspartej na dwóch kolumnach - znajduje się centralne wejście do budynku. Natomiast elewację zachodnią wyposażono w czterokolumnowy portyk zwieńczony tympanonem z datą - 1871 rok. Dynamikę elewacji podkreślają: okna - w przyziemiu wzbogacone trójkątnymi naczółkami, a na piętrze - płaskimi dekoracyjnymi nadokiennikami, gzymsy i fryzy między-kondygnacyjne w formie pasa winnej latorośli. Warto zwrócić uwagę na poprzedzoną tarasem oranżerię od strony elewacji południowej. Przed elewacją frontową znajdował się owalny podjazd z murkami oporowymi, otaczający dawny gazon⁸⁶ z pomnikowym cisem, a w jego narożach umieszczono niskie cokoły zwieńczone kulami. W pomieszczeniach pałacowych zachował się wystrój z 2 poł. XIX wieku. Między hallem a korytarzem i wielką salą stoją dwie kolumny o głowicach z dekoracją roślinną oraz dwa filary. Na ścianach i sufitach pomieszczeń widnieje bogaty roślinny i figuralny wystrój sztukatorski. Pałac po II wojnie światowej był wcielony w struktury Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Obecnie znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: Obserwuje się znaczne zawilgocenie ścian, szczególnie w przyziemiu. W wyniku oddziaływania czynników atmosferycznych następuje stała degradacja obiektu. W tynku duże i liczne ubytki do pierwotnego budulca - cegły jak również ubytki w elementach dekoratorskich – sztukaterii. Brak właściwego systemu odprowadzającego wodę. Teren wokół porośnięty roślinnością, nieuporządkowany.

⁸⁶ Gazon (fr. le gazon – darni, murawa) – duży, ozdobny trawnik w kształcie prostokąta, koła lub owalu znajdujący się na podjeździe do pałacu lub dworu, otoczony wokół drogą dojazdową kończącą się bezpośrednio przed wejściem do rezydencji.

Zaleca się przeprowadzenie generalnego remontu obiektu, zgodnie z wytycznymi konserwatorskimi.

Zespół folwarczny znajduje się w południowo-wschodniej części założenia, w nieznacznym oddaleniu od części rezydencjonalnej. Do zespołu prowadzą dwie bramy - od strony północnej i południowej. Obecnie folwark składa się z: gorzelnicy, stodoły, obory, stodoły/warsztatu, kostnicy datowanych na 3 ćw XIX wieku. Stodoła, obora, stodoła/warsztat zostały zagospodarowane przez prywatnych właścicieli/dzierżawców i pełnią funkcję zgodnie z ich przeznaczeniem. Gorzelnia jest zamkniętym, niezagospodarowanym obiektem popadającym w ruinę.

Budynki mieszkalne: dom mieszkalny nr 45b (k. XIX wieku), 45 d (d. nr 44 - 4 ćw XIX wieku), 45e (d. nr 43 - 4 ćw XIX wieku) są zagospodarowane i pełnią swoją funkcję.

MARYSIN

Dwór

Niewielki, klasycystyczny dwór położony jest w miejscowości Marysin. Prowadzi do niego droga odbiegająca od głównej, łączącej Żagań z Dietrzychowicami. Zlokalizowany jest we wschodniej pierzei prostokątnego podwórza, otoczonego z trzech stron budynkami gospodarczymi. Od wschodu i północy rozciąga się nieduży park. Dwór został wybudowany w 1800 roku przez działającego na terenie Żagania architekta Christiana Valntego Schultze na wzór popularnego wówczas „Landhausu”. Do czasów obecnych zachowany jest układ, bryła obiektu, detal architektoniczny elewacji oraz wystroju wnętrz. Jedynie w k. XIX wieku przeprowadzono remont polegający na zmianie kształtu schodów przed wejściem głównym do obiektu oraz posadzki i stolarki. Murowany, podpiwniczony, jednokondygnacyjny budynek założono na planie prostokąta i nakryto dachem mansardowym z naczółkami. Siedmioosiową elewację frontową wzbogacono trzyosiowym pseudoryzalitem, sięgającym do połowy wysokości dachu, z centralnym na osi wejściem do budynku - poprzedzonym jednobiegowymi schodami ujętymi w murowaną balustradę. Po obu stronach wejścia umieszczono prostokątne otwory okienne, z naczółkami w formie wieńca dębowego zwieńczonego wydatnym gzymsem, a nad wejściem dodano prostokątną wnękę wypełnioną półplastycznym reliefem przedstawiającym siedem antycznych bóstw. W górnej partii ryzalitu, oddzielonej gzymsem działowym, umieszczono okno łukowe, flankowane przez dwa oculusy. Drugie wejście do budynku ujęto w tylnej, siedmioosiowej elewacji z jednoosiowym pseudoryzalitem, a w jego górnej partii umieszczono półokrągłe okno. Pozostałe prostokątne otwory okienne i wnęki ujęto w gładkie, wsparte na prostych podokiennikach, opaski. We wnętrzu szczątkowo zachowały się dekoracje sztukatorskie.⁸⁷ Po II wojnie światowej majątkiem zarządzał PGR Bożków. W dworze mieściły się mieszkania dla pracowników gospodarstwa. W 1975 roku przeprowadzono remont wnętrza budynku, w wyniku którego zniszczono jego wystrój. Obecnie dwór jest własnością prywatną.

Stan zachowania. Obiekt znajduje się w dobrym stanie zachowania⁸⁸.

Ewentualne rozważenie przez prywatnego właściciela wpisania obiektu do rejestru zabytków.

MIODNICA

Założenie dworskie. Dwór - Wpis do rejestru zabytków: nr 319 z dnia 05.06.1961 r.

⁸⁷ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁸⁸ <http://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/498>.

Założenie dworskie znajduje się w centrum wsi, po wschodniej stronie drogi Żagań - Nowogród Bobrzański. W źródłach historycznych siedziba rycerska jest wymieniona w 1467 roku. Jednakże prawdopodobnie mógł istnieć już wcześniej. Zachowane relikty wskazują na założenie typu obronnego, wybudowane na planie nieregularnego wieloboku, otoczone murem i fosą, z piętrowym budynkiem mieszkalnym przy zachodnim boku. Mogła to być wieża mieszkalna, najpewniej częściowo drewniana. W 1 poł. XVI wieku na miejscu zamku Hans von Unruh polecił wybudować dwór obronny. W XIX wieku przedłużono skrzydło południowe i od jego zewnętrznej strony zaprojektowano fasadę z wejściem głównym poprzedzonym gankiem, ozdobionym kartuszem z herbem książęcym Talleyrand-Perigord, której przedstawiciele, począwszy od Piotra Birona, władali Miodnicą Górną i Środkową do końca XVIII wieku⁸⁹. Murowany, częściowo podpiwniczony, dwukondygnacyjny dwór założono na planie litery „U”, przykryto dachem wielospadowym. Po stronie wschodniej znajduje się trapezowaty dziedziniec. Otynkowane elewacje charakteryzują się nieregularnym rozstawem okien. W zachodnim i północnym skrzydle zachowały się pierwotne szfrazowane ościeża okienne, otwory strzelnicze i ślady wykuszy latrynowych. Natomiast wewnątrz przetrwały kolebkowe sklepienia piwnic, w zachodnim skrzydle wsparte na ośmiobocznych filarach oraz kolebkowe i gwiaździsto-sięciowe w pomieszczeniach parteru. Po wojnie dwór użytkowany był przez PGR jako mieszkania. W latach 60-tych XX wieku zasypano fosę, budując na miejscu jej północnego odcinka betonowy basen.

Stan zachowania: W 2005 roku prywatny właściciel rozpoczął remont obiektu, który trwa⁹⁰. Remont odbywa się pod nadzorem konserwatorskim.

Zespół folwarczny

Zespół folwarczny znajduje się w sąsiedztwie dworu, prowadzi do niego droga gruntowa w kierunku wschodnim. Był to tzw. Folwark Górny. Składał się z części mieszkalnej i gospodarczej. Budynki mieszkalne umieszczone po wschodniej stronie drogi w bezpośrednim sąsiedztwie dworu w jednym ciągu: dom II (2 ćw. XIX wieku), dom III (4 ćw. XIX wieku), budynek gospodarczy I (1 ćw. XIX wieku). Natomiast, budynek gospodarczy II zlokalizowany jest na dziedzińcu dworskim (2 ćw. XIX wieku). Pozostałe budynki gospodarcze są oddzielona murem i zamknięte. Budynki te są zarządzane przez prywatną osobę, a właścicielem jest Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Zespół dworsko-folwarczny

⁸⁹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t II, Zielona Góra 2012, s.134

⁹⁰ <http://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/505>

W północnej części wsi, po zachodniej stronie drogi Żagań - Nowogród Bobrzański, znajduje się założenie dworsko-folwarczne (tzw. Folwark Dolny) składające się z: dworu, fragmentów parku krajobrazowego, zabudowań gospodarczych z podwórzem.

Zespół folwarczny założony został na planie zbliżonym do trapezu. Dwór znajduje się w centralnej części podwórza, otoczony zabudowaniami gospodarczymi. Obecnie zachowały się cztery budynki gospodarcze. Nieużytkowany budynek gospodarzy z funkcjami mieszkalnymi (pocz. XIX wieku) oraz dwa połączone budynki gospodarcze (4 ćw. XIX wieku), usytuowane wzdłuż drogi po wschodniej stronie, pomiędzy którymi prowadził wjazd na podwórze oraz po północnej stronie podwórza jeden użytkowany budynek gospodarczy. Dwór prawdopodobnie wzniesiono pod koniec XVIII lub na początku XIX wieku. Dwukondygnacyjny, murowany budynek z użytkowym poddaszem został założony na planie prostokąta, przykryty dachem naczółkowym. Elewację przepruto prostokątnymi oknami oraz wzbogacono gzymsem. Ostatnim właścicielem majątku do 1945 roku była rodzina Kania. Obecnie budynek znajduje się w rękach prywatnych.

RUDAWICA d. DOBRE

Zespół folwarczny

Folwark położony jest po południowej stronie drogi łączącej Rudawicę z przysiółkiem Dobre. Prowadzi do niego droga gruntowa. Obecnie folwark składa się z dwóch budynków gospodarczych (4 ćw. XIX wieku), budynku mieszkalnego nr. 88 (4 ćw. XIX wieku) oraz niewielkiego parku. Przylegający do folwarku dworek został całkowicie rozebrany w latach 60-tych XX wieku. Warto nadmienić, iż folwark stanowił tło dla znanego serialu „Czterej pancerni i pies”⁹¹. Obecnie budynek mieszkalny jest własnością Gminy.

Stan zachowania: Budynek znajduje się w złym stanie technicznym. Brak izolacji pionowej i poziomej budynku, brak właściwego systemu odprowadzania wody, nieszczelny dach prowadzi – do stałej degradacji obiektu. Obserwuje się zawilgocenie elementów konstrukcyjnych dachu, elewacji zewnętrznych i we-

⁹¹ W zrujnowanym gospodarstwie nakręcono sceny zdobywania studziankowskiego folwarku (odc. V – „Rudy”, miód i krzyże). W jednej ze scen czołg tratuje pasiekę. Ule, a także pszczoły, które obsiadły pancierz czołgu wypożyczono od jednego z mieszkańców Rudawicy. W scenie zdobywania folwarku filmowcy dopuścili się małego oszustwa. Otóż podczas zdjęć w Rudawicy ekipa miała do dyspozycji tylko dwa czołgi. Aby spotęgować efekt natarcia czołgi zostały „rozmnożone”: ruszające do ataku wozy najpierw sfilmowano z prawej strony a następnie ze strony lewej. Tak powstałe ujęcia zmontowano i dlatego mamy wrażenie, że w scenie biorą udział cztery pojazdy. Folwark, na którym powstały wspomniane ujęcia, od momentu realizacji serialu nie zmienił swego wyglądu. Z jednym wyjątkiem – widoczny w kilku ujęciach, przylegający do folwarku, dworek jak już wspomniano został całkowicie rozebrany. [na:]

http://www.militarni.pl/?lang=1&cat=136&art_id=74.

wewnętrznych budynku. W pomieszczeniach mieszkalnych - użytkowanych (przez rodziny z dziećmi) rozwija się grzyb i pleśń. Pomieszczenie na piętrze w ruinie. Niewłaściwie poprowadzona instalacja elektryczna.

Sugeruje się przeprowadzenie kapitalnego remontu lub ewentualne wyburzenie obiektu zgodnie z wytycznymi WKZ.

STARA KOPERNIA

Zespół folwarczny

Zespół folwarczny znajduje się w południowej części wsi. Obecnie składa się ze stodoły, dwóch obór (poł. XIX wieku) znajdujących się w jednym szeregu oraz parku.

Folwark w stanie ruiny, porośnięty jest roślinnością.

STARY ŻAGAŃ

Zespół folwarczny

Zespół folwarczny zlokalizowany jest w centrum wsi, po wschodniej stronie drogi Żagań – Nowogród Bobrzański. Założenie powstało na planie prostokąta i składa się z budynków gospodarczych, dworu zajmującego północną pierzeję podwórza oraz położonego na północ niewielkiego założenia parkowego. Budynki gospodarcze otaczają dwór z każdej strony. Obecnie zachowały się cztery częściowo użytkowane budynki gospodarcze. Dwór został wzniesiony - podobnie jak budynki gospodarcze, w 4 ćw. XIX wieku. Murowana, dwukondygnacyjna, podpiwniczona budowla została postawiona na planie prostokąta i przykryta wysokim, czterospadowym dachem z lukarnami oraz z wystawką zwieńczoną trójkątnym szczytem. Siedmioosiową elewację frontową zaprojektowano niesymetrycznie. W poziomie fasada została podzielona przez cokół wyeksponowany przez nieznaczne wysunięcie przed lico muru oraz gzymsy – profilowany międzykondygnacyjny i wydatny koronujący. Narożniki fasady oraz skrajne partie wystawki ujęto boniowanymi lizenami. Otwory okienne wsparto na wydatnych parapetach i ujęto w profilowane obramienia. Wejście główne umieszczono w bocznej części frontowej elewacji, a zostało poprzedzone tarasem ze schodami. Elewację boczną i tylną – pod względem dekoracji architektonicznej opracowano analogicznie jak fasadę. Do elewacji tylnej, północnej, o zróżnicowanej ilości osi na poszczególnych kondygnacjach dostawiono niewielką parterową dobudówkę, mieszczącą wejście do klatki schodowej. Po II wojnie światowej folwark włączono w struktury Państwowego Gospodarstwa Rolnego. W związku z adaptacją dworu na mieszkania, we wnętrzu wprowadzono wtórne podziały.

Stan zachowania: Obserwuje się zawilgocenie budynku, szczególnie w partii przyziemia, miejscowe ubytki w tynku, łuszczenie się farby oraz ubytki w pokryciu krokwi narożnej (dachówka mnich/mniszka).

Sugeruje się remont elewacji zewnętrznej, założenie izolacji pionowej i poziomej oraz remont dachu.

8.5. Zabudowania wiejskie

Na terenie Gminy Żagań wiodącym typem zabudowy wiejskiej są założenia składające się z części mieszkalnej i gospodarczej z podwórzem. Podział założenia wyznaczała oś z wjazdem od strony drogi i wyjazdem na pola. Budynki mieszkalne zazwyczaj prezentowały typ budynków murowanych z cegły, piętrowych lub parterowych, podpiwniczonych, nakrytych dachem dwuspadowym. Domy zakładano na planie wydłużonego prostokąta, z przylegającą do niego częścią gospodarczą. Elewację wzbogacano podwójnym gzymsem, rzadziej - boniowaniem w narożach. Wejście do budynku ujęte było w prostokątnym obramieniu z piaskowca. Tego typu zabudowania charakterystyczne są dla niemalże wszystkich sołectw Gminy Żagań. Datowane na 2 poł. XIX wieku oraz na 4 ćw. XIX wieku.

Bożnów 36

Dzietrzychowice 101

Pierzeje podwórza zajmowały budynki gospodarcze o charakterze wielofunkcyjnym - tzn. pod jednym dachem znajdowały się obora, stajnia, chlew, a na poddaszu zazwyczaj magazyn paszy, zboża lub siana. Budynki inwentarskie wznoszono z cegły i kamienia. Stosowanie tych materiałów podyktowane było ich dostępnością oraz trwałością. Budynki gospodarcze osadzano na planie wydłużonego prostokąta, na kamiennym cokole, który sięgał wysokiego przyziemia. Elewację frontową wzbogacano oknami, wejściami do pomieszczeń, zwieńczonymi łukami oraz otworami wentylacyjnymi. Całość przykryta była dwuspadowym dachem. W niektórych przypadkach na ścianach szczytowych umieszczano inskrypcję z datą budowy. Na terenie Gminy spotyka się także obiekty prezentujące typ budownictwa drewnianego. Należą do nich wielkokubaturowe stodoły.

Nieradza 12

Jelenin 7

Na uwagę zasługują domy mieszkalne prezentujące typ willowy, budowane w 1 ćw. XIX wieku. Zlokalizowane są w miejscowości Miodnica i Pożarów.

Pożarów 15

Miodnica 62

Stan zachowania: Budynki mieszkalne w większości znajdują się w rękach prywatnych. Właściciele przeprowadzają sukcesywne remonty, polegające na remontach dachu, docieplaniu budynków, założeniu instalacji grzewczej, etc.

W następujących budynkach mieszkalnych i użytkowych należących do Gminy (wpisanych do GEZ-u) będą przeprowadzane m.in. n/w prace remontowe:

Budynek mieszkalny, Bożnów 111 – remont dachu.

Budynek gospodarczy - obora, Bożnów 111 - remont dachu części należącej do Gminy (należy zabezpieczyć luźne dachówki przy wejściu do obory, stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia użytkowników).

Budynek mieszkalny, Pożarów 15 - remont dachu, wymiana instalacji elektrycznej.

Świetlica, Bożnów 56 - prace remontowe wewnątrz i na zewnątrz obiektu.

Szkoła, Jelenin 69 a - malowanie elewacji.

Remiza, Jelenin 58 - remont dachu, wymiana bramy.

8.6. Parki.

Większość parków zlokalizowanych na terenie Gminy Żagań to parki stanowiące integralną część założen dworskich i pałacowych z folwarkiem.

- Bukowina Bobrzańska, park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym. W XVIII wieku powstało założenie ogrodowe, które w XIX wieku zostało przekształcone w park krajobrazowy. Obecnie właścicielem parku jest Gmina. W jego części południowej, w sąsiedztwie kościoła, powstał kompleks wypoczynkowy.

Stan zachowania: W parku na bieżąco przeprowadzane są prace pielęgnacyjne.

- Chrobrów, park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym. Park powstał w 2 poł XIX wieku.

Stan zachowania: Obecnie park jest zaniedbany a układ parku nieczytelny.

Zaleca się przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych oraz porządkujących teren parku.

- Dybów, park dworski. Najstarsze drzewa pochodzą z 1 poł. XIX wieku. Dzisiejszy obraz parku kształtują młode drzewa: żywotnik (Thuja), cyprysik (Chamaecyparis). Park jest własnością prywatną.

Stan zachowania: W parku na bieżąco przeprowadzane są prace pielęgnacyjne.

- Dzietrychowice, park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym. Park powstał najprawdopodobniej przed k. XVII wieku jako ogród ozdobny. Śladem po tak wczesnym założeniu jest wyrównana kwatery usytuowana na osi oficyny, przedzielona drogą obsadzoną bukami, zaakcentowana bramą oraz ponad 200-letnimi dębami granicznymi. W latach 70-tych XX wieku w parku znajdowały się resztki ławy kamiennej, rzeźb ogrodowych datowanych na poł. XVIII wieku oraz ruina romantycznej grotty z 1 poł. XIX wieku. Park krajobrazowy utworzono pod koniec XVIII wieku na sąsiednim obszarze, położonym na osi pałacu i opadającym w kierunku północnym. W 3 ćw. XIX wieku został powiększony o partie otaczające staw. Pomiędzy strumieniem a główną drogą zlokalizowany był budynek – prawdopodobnie cieplarnia. W parku przeważają gatunki drzew liściastych⁹². Obecnie założenie znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: Nastąpił nadmierny, niekontrolowany rozrost roślinności, jednocześnie pojawiły się ubytki w starodrzewiu. Wyraźnie zarysowują się nadal najstarsze nasadzenia przygraniczne. Wybujały samosiew zatarł w znacznym stopniu dawną kompozycję założenia do tego stopnia, że czytelna jest jedynie droga wzdłuż zachodniej granicy i wzdłuż stawu. Częściowo zachował się mur przy północnej granicy oraz fragment ogrodzenia od strony południowej.

Należy przeprowadzić pielęgnację parku oraz odsłonić i zabezpieczyć pozostałości elementów małej architektury⁹³.

- Jelenin Dolny, park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym. (Wpis do rejestru zabytków: nr 3179 z dnia 03.08.1981r.). Pierwotnie w XVIII wieku w sąsiedztwie rezydencji powstał niewielki ogród ozdobny. Wskazuje na to ukształtowanie terenu, które od południowego – wschodu i od północnego – zachodu ogranicza formowana skarpa, natomiast teren po wschodniej stronie zajmowała łąka. W latach 1840 – 1850 założenie zostało przekształcone w swobodną kompozycję parkową o charakterze krajobrazowym. Wprowadzono liściaste rodzime gatunki drzew: klon, grab, lipa oraz aklimatyzowane - platan. Przed pałacem

⁹² Dęby szypułkowe (*Quercus robur*), lipy drobnolistne (*Tilia cordata*), klony pospolite (*Acer platanoides*), buki pospolite (*Fagus sylvatica*) oraz graby pospolite (*Carpinus betulus*), a na terenach pn., przy strumieniu – jesiony wyniosłe (*Fraxinus excelsior*) i olsze czarne (*Alnus glutinosa*). Z gatunków aklimatyzowanych występują tu kasztanowce białe (*Aesculus hippocastanum*) oraz robinie akacjowe (*Robinia pseudoacacia*). Na wyróżnienie zasługuje rosnący przy stawie okazały buk pospolity odm. czerwonołistna (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea') oraz dąb szypułkowy odm. stożkowa (*Quercus robur* 'Fastigiata') przy elewacji ogrodowej pałacu. Drzewami o cechach pomników przyrody są 4 dęby szypułkowe w pd. partii parku. Podszyt, gęsto rozrośnięty pod okapem starodrzewia, tworzą krzewy bzu czarnego (*Sambucus nigra*) oraz podrosty drzew. Grupowo występują śnieguliczki białe (*Symphoricarpos albus*). Dno parku w jego środkowej części porasta bluszcz (*Hedera helix*), którego pędy oplatają także pnie wielu drzew. [na:] <https://www.lwzk.pl/web/monument/show/id/768>.

⁹³ Bieliniś-Kopeć Barbara, Zabytkowe Parki Województwa Lubuskiego, Zielona Góra 2013, s. 113.

od strony zachodniej znajdował się gazon z rabatą kwiatną, a na podjazdach w układzie wachlarzowym - formowane kuliście, rzędowo nasadzone krzewy. Natomiast w środkowej części, przed wschodnią elewacją pałacu, na polanie zaaranżowano staw z wyznaczoną kuliście ścieżką. Główna część parku ze starodrzewem rozwijała się po wschodniej stronie. Drzewostan parku charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem z przewagą drzew liściastych⁹⁴. Najstarsze drzewa posiadają 170-180 lat. Drzewa, o cechach pomnikowych to 200-letnia lipa i topola. Park jest własnością prywatną.

Stan zachowania: Obserwuje się zatarcie układu kompozycyjnego. Liczne samosiewy drzew i krzewów zniwelowały całkowicie układ ścieżek. Drzewa o charakterze pomnikowym, wcześniej wyeksponowane, obecnie ukryte w gąszczu podszytu. Zachowana jest pozostałość podjazdu do pałacu, skarpa i droga z fragmentami kamiennej nawierzchni wzdłuż północnej granicy oraz łąka. Trawnik wokół stawu uporządkowano i dostosowano do potrzeb wypoczynkowych.

Zaleca się opracowanie Programu rewaloryzacji parku, uwzględniającego usunięcie samosiewów, drzew oraz krzewów. Uzupełnienie brakujących nasadzeń, uczytelnienie ścieżek oraz odsłonięcie polany widokowej z pałacem. Oczyszczenia wymagają strumień, a kanał - regulacji linii brzegowej⁹⁵.

Jelenin Górny, park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym. (Wpis do rejestru zabytków: nr 3180 z dnia 03.08.1981r.).

Istniejący obecnie park był poddany licznym przekształceniom. Początkowo istniał w formie ogrodu ozdobnego, datowanego na XVIII wiek. Reliktem tego założenia jest 200-letni cis zlokalizowany przy wjeździe o ruchu okrężnym. Na mapie z 1876 roku park posiada już układ swobodny, z kuliście wyznaczonymi ścieżkami otaczającymi klomby drzewne. Reliktem świadczącym o tej formie założenia jest 185-letni buk. Na mapie zaznaczono również regularną kwaterę, położoną na południowy - wschód od pałacu. Istniejący w tym miejscu boskiet⁹⁶ wraz z istniejącymi 130-letnimi dębami mógł stanowić nawiązanie do wcześniej założonego ogrodu. Większość pozostałych drzew oraz basen na osi przed elewacją zachodnią pałacu, pochodzi z ostatniego okresu przekształceń parku w 4 ćw. XIX wieku. Całość kompozycyjną wzbogaca ww. podjazd przed pałacem od strony wschodniej, poprzedzony parterem, z centralnie usytuowanym owalnym gazonem utworzonym z nisko ciętych krzewów (topiarów), podkreślonych jasną nawierzchnią mineralną. Szatę roślinną parku tworzą różnorodne gatunki drzew z przewagą drzew liściastych⁹⁷. Park obecnie znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: Teren parku nieuporządkowany, został zdominowany przez liczne samosiewy drzew i krzewów. Widoczne są liczne obumarcia drzew. Obserwuje się zatarcie układu kompozycyjnego. Teren przed pałacem nieuporządkowany.

Należy opracować program rewaloryzacji parku, przeprowadzić prace pielęgnacyjne i porządkowe w parku polegające na usunięciu samosiewów drzew i krzewów. Należy uzupełnić brakujące nasadzenia i uczytelnienie ścieżki oraz uporządkować teren przed pałacem, przeprowadzić remont podjazdu z odtworzeniem rabat kwiatowych i boskietów⁹⁸.

Marysin, park w zespole folwarcznym.

⁹⁴ Klony pospolite (*Acer platanoides*), klon srebrzysty (*Acer saccharinum*), klon polny (*Acer capestre*), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*), olsza czarna (*Alnus glutinosa*), grab pospolity (*Carpinus betulus*), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*), platan klonolistny (*Platanus acerifolia*), topola biała (*Populus alba*), topola czarna (*Populus nigra*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*), robinia akacjowa (*Robinia pseudoacacia*), sosna czarna (*Pinus nigra*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), wierzba biała (*Salix acacia*).

⁹⁵ Bieliniś-Kopeć Barbara, Zabytkowe Parki Województwa Lubuskiego, Zielona Góra 2013, s. 161.

⁹⁶ Boskiet – pojęcie związane głównie z założeniami ogrodowymi w stylu francuskim, w których stanowił podstawowy element obok parterów i gabinetów. W języku francuskim *bosquet* - znaczy "gaik", "zagajnik", zaś samo słowo wywodzi się z włoskiego *bosco* oznaczającego grube lub stare drzewo.

⁹⁷ Jodła pospolita (*Abies alba*), klon pospolity (*Acer platanoides*), klon jednolistny (*Acer negundo*), klon polny (*Acer capestre*), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*), grab pospolity (*Carpinus betulus*), głóg szypułkowy (*Crataegus coccineus*), buk pospolity (*Fagus hvatica*), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsio*), dąb szypułkowy odmiana stożkowa (*Quercus robur "Fastigata"*), cis pospolity (*Taxus baccata*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), żywotnik zachodni (*Thuja occidentalis*), drzewa aklimatyzowane tj. miłorząb dwuklapowy (*Ginkgo balboa*) oraz platan drobnolistny (*Platanus hispanica*), dąb czerwony (*Quercus rubra*).

⁹⁸ Bieliniś-Kopeć Barbara, Zabytkowe Parki Województwa Lubuskiego, Zielona Góra 2013, s.164.

Park znajduje się w północno-wschodniej części założenia. Park powstał w 1 ćw. XIX wieku. Obecnie park znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: W parku na bieżąco przeprowadzane są prace pielęgnacyjne.

Miodnica 75, park w zespole dworsko-folwarcznym.

Park znajduje się w zachodniej części założenia. Park powstał na pocz. XIX wieku. Obecnie park znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: W parku obserwuje się niekontrolowany rozrost roślinności, samosiewów drzew i krzewów. Układ parku nieczytelny.

Należy opracować program rewaloryzacji parku, przeprowadzić prace pielęgnacyjne i porządkowe w parku polegające na usunięciu samosiewów drzew i krzewów.

Stara Kopernia 57, park krajobrazowy w zespole folwarcznym.

Park znajduje się w zachodniej części założenia, na terenie leśnym. Park powstał w poł. XIX wieku.

Stan zachowania: W parku obserwuje się niekontrolowany rozrost roślinności, samosiewów drzew i krzewów. Układ parku nieczytelny.

8.7. Zabytki kolejnictwa, przemysłowe.

Dworce kolejowe

Na terenie Gminy Żagań zlokalizowane są dwa dworce kolejowe, obecnie adaptowane na budynki mieszkalne. Jednym z nich jest dworzec w Bukowinie Bobrzańskiej. Posterunek ruchu istniał w Bukowinie od powstania linii kolejowej w 1846 roku. Przystanek w Bukowinie Bobrzańskiej leży na 331 kilometrze linii kolejowej Łódź Kaliska – Forst, odcinek częściowy Głogów - Żagań. Przystanek składa się z budynku dworca, szaletu, 1 peronu przy torze głównym oraz 1 krawędzi przy rozebranym torze głównym bocznym (mijankowym). Prawdopodobnie stacja powstała tu w momencie ułożenia drugiego toru na linii i utworzenia mijanki. Do 2002 roku Bukowina Bobrzańska funkcjonowała jako stacja kolejowa, z możliwością mijania się składów osobowych i towarowych. Po likwidacji połączeń osobowych nastąpił spadek przewozów. Po 2003 roku zdemontowano wszystkie tory boczne, rozebrano nastawnię wschodnią, zdemontowano semafony. Nastąpiła redukcja do rangi przystanku kolejowego. W 2010 roku wszystkie tory poza głównym zostały rozebrane, a połączenia zlikwidowane. Obecnie – budynek użytkowany jest do celów mieszkalnych. Drugi dworzec - z 1920 roku znajduje się w Starej Koperni. Do dworca i byłej stacji prowadzi kamienna dróżka od strony wsi. Obecnie użytkowany jako mieszkanie.

Elektrownie wodne

Elektrownia Wodna Gorzupia złożona jest z dwóch przepływowych elektrowni – Gorzupia I i Gorzupia II, które należą do Zespołu Elektrowni Wodnych Dychów S.A. Wybudowano je na Bobrze, w odległości ok. 7 km od Nowogrodu Bobrzańskiego. Wiedzie do niej brukowana droga. Przy elektrowni zlokalizowany jest zabytkowy drewniany gołębnik. Budynek przepływowy elektrowni wodnej Gorzupia I został wybudowany w 1919/1920 roku przy młynie wodnym firmy „Schenkel und Hempel”. Był to parterowy budynek maszynowni z charakterystyczną trójkondygnacyjną rozdzielnią, zwarty z istniejącą siłownią. W 1924 roku w budynku elektrowni zainstalowano Hydrozespół I z turbiną pionową Francisa firmy "JM Voith" i generatorem prądu zmiennego firmy „SSW” o mocy pozornej 590 kVa. Od 1911 roku w przylegającej siłowni, po wybudowaniu nowego jazu i komór turbin, pracowała tylko jedna turbina pionowa – do napędu maszyn i urządzeń ww. młyna i magazynu. W 1935 roku po elektryfikacji młyna w komorze turbiny pracującej na jego potrzeby zainstalowano Hydrozespół II z turbiną pionową Francisa firmy "JM Voith" z generatorem firmy "Pöge" o mocy pozornej 300 kVa. Zmodernizowano także Hydrozespół I, wprowadzając analogiczną przekładnię w miejsce typowej przekładni stożkowej zębatej, z zębami drewnianymi koła atakującego. Elektrownia pracowała do czasów wkroczenia wojsk radzieckich, następnie elektrownię upaństwowiono. Pracujące do dziś turbozespoły wytwarzają rocznie do 4.000 MWh energii elektrycznej. Na drugim brzegu Bobru wybudowano w latach 1996 – 1998 nową, bezobsługową elektrownię przy istniejącym stopniu wodnym elektrowni wodnej Gorzupia I. Nosi ona nazwę Gorzupia II. Powstała ona w miejsce młyna wodnego, korzystającego z piętrzenia elektrowni wodnej. Młyn został zniszczony w lipcu 1958 roku przez przechodzącą falę powodziową. Elektrownia jest całkowicie skomputeryzowana, wyposażona w zatapialne turbozespoły o łącznej mocy 1680 kW. Rocznie może wyprodukować 9.600 MWh energii elektrycznej.

Elektrownia wodna Grajówka w Gryźcach zlokalizowana jest około 10 km na północ od Żagania, na lewym brzegu rzeki Bóbr. W latach 1922-1923 wybudowano na zlecenie właściciela "Kommunale Bober-kraftwerke Greisitz GmbH" budynek maszynowni i rozdzielni wodnej wraz z jej częścią podwodną. W 1923 roku zainstalowano dwa hydrozespoły - pionowe turbiny Francisa, w 1929 roku zainstalowano trzeci hydrozespół - turbinę pionową systemu Kaplana firmy "Escher Wyss & Cie Ravensbrug". Elektrownia wodna Grajówka jest drugą co do wielkości przepływową elektrownią eksploatowaną przez PGE Energia Odnawialna SA Oddział ZEW w Dychowie. Po przeprowadzonej w latach 60-tych modernizacji turbozespołów należała do grupy najbardziej niezawodnych elektrowni⁹⁹.

8.8. Niematerialne dziedzictwo kulturowe.

Gminna Biblioteka Publiczna w Dietrichowicach.

⁹⁹ <https://pgeco.pl/Nasze-objekty/Elektrownie-wodne/Grajowka>.

Gminna Biblioteka Publiczna w Dzietrychowicach otrzymała statut na mocy uchwały nr XXXVIII/192/06 Rady Gminy Żagań z dnia 28 czerwca 2006 roku. Działa jako samodzielna instytucja kultury, posiadająca osobowość prawną i ww. własny statut. Siedzibą biblioteki jest miejscowość Dzietrychowice. Biblioteka posiada swoje filie w: Bożnowie, Bukowinie Bobrzańskiej, Jeleninie, Gorzupi, Miodnicy, Łozach, Rudawicy. Biblioteka zapewnia obsługę biblioteczną mieszkańców Gminy, służy rozwijaniu i zaspokajaniu ich potrzeb czytelniczych i informacyjnych oraz upowszechnianiu wiedzy i rozwojowi kultury. Do działań biblioteki należy:

- gromadzenie, opracowywanie i przechowywanie materiałów bibliotecznych, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów dotyczących własnego regionu,
- udostępnianie zbiorów bibliotecznych na miejscu, wypożyczanie do domu oraz prowadzenie wypożyczeń międzybibliotecznych z uwzględnieniem szczególnych potrzeb dzieci, młodzieży oraz osób niepełnosprawnych,
 - prowadzenie działalności informacyjno – bibliograficznej,
 - prowadzenie czytelnicy,
 - popularyzacja książki i czytelnictwa,
 - współdziałanie z bibliotekami innych sieci, instytucjami upowszechniania kultury, organizacjami i towarzystwami w rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb oświatowych i kulturalnych społeczeństwa,
 - doskonalenie form i metod pracy bibliotecznej,
 - sprawowanie nadzoru nad filiami i punktami bibliotecznymi, udzielanie pomocy organizacyjnej i merytorycznej.

Biblioteka podejmuje także inne zadania promujące kulturę m.in. organizuje: noce w bibliotece, podczas których odbywają się zabawy sportowe, wyświetlany jest film czy też palone jest ognisko. Prowadzi i organizuje konkursy, warsztaty, imprezy andrzejkowe, imprezy plenerowe, etc. O wszystkich wydarzeniach kulturalnych odbywających się w bibliotece na bieżąco są informowani mieszkańcy Gminy na stronie <https://www.facebook.com/czytelnik51/>.

Urząd Gminy.

Urząd Gminy czynnie uczestniczy w organizowaniu imprez o charakterze cyklicznym. Urząd jest współorganizatorem m.in. następujących imprez: Dzień Dziecka, Dzień Seniora, Festyn Rodzinny, Dożynki, etc. Urząd wydaje także tzw. kwartalnik, w którym informuje mieszkańców Gminy m.in. o najważniejszych wydarzeniach kulturalnych, społecznych czy też działaniach inwestycyjnych, podejmowanych przez samorząd na rzecz mieszkańców Gminy.

Koła Gospodyń Wiejskich.

Na terenie Gminy Żagań działają Koła Gospodyń Wiejskich w: Dzietrychowicach, Bożnowie, Chrobrowie, Jeleninie, Miodnicy, Starej Koperni.

Świetlice Wiejskie:

Zadania z zakresu krzewienia i upowszechniania kultury realizowane są świetlicach wiejskich, zlokalizowanych w miejscowościach: Bożnów, Bukowina Bobrzańska, Chrobów, Dzietrychowice, Gorzupia Dolna, Jelenin, Łozy, Miodnica, Pożarów, Rudawica, Stara Kopernia, Stary Żagań, Trzebów.

Zespoły muzyczne.

Na terenie Gminy działają zespoły muzyczne, które czynnie uczestniczą w imprezach regionalnych. Należy do nich Zespół Ludowy Luna Rosa, który powstał w 2013 roku przy Radzie Sołeckiej w Jeleninie. Zespół śpiewa piosenki ludowe, patriotyczne, biesiadne, religijne. Luna Rosa bierze udział w wielu lokalnych i ponadlokalnych imprezach plenerowych, przeglądach kultury ludowej i festiwalach oraz spotyka się z innymi zespołami. Kolejnym zespołem jest Stowarzyszenie Muzyków Ludowych z Bożnowa. Zespół powstał w 2004 roku. Od 2005 roku działa jako Stowarzyszenie Muzyków Ludowych Złote Łany, pod patronatem Urzędu Gminy Żagań. Stowarzyszenie posiada status organizacji pożytku publicznego. Zespół wykonuje muzykę ludową, biesiadną, patriotyczną, religijną oraz kresową. Koncertuje głównie w województwie lubuskim, ale ze swoim programem artystycznym występował też w Niemczech, na Węgrzech, Litwie i na Ukrainie.

8.9. Infrastruktura kulturowo - turystyczna.

Gmina Żagań posiada różnorodny i bogaty zasób dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego, sprzyjający rozwojowi turystyki kulturowej. Tak wszechstronny potencjał wydaje się być niewykorzystany w procesie budowania infrastruktury turystycznej. Większość propozycji związanych z ofertą hotelarsko-agroturystyczną opiera się na istniejącej infrastrukturze turystycznej miasta Żagań. Należy zatem wspierać merytorycznie wszelkie inicjatywy związane z budową bazy noclegowej na terenie Gminy Żagań. Obecnie oferta noclegowa obejmuje:

- Agroturystyka Villa Bella, Gorzupia Dolna,
- Gospodarstwo Agroturystyczne "Gościnność" Zdzisław Perz, Gorzupia Dolna 48.

Atutem Gminy Żagań są przepływające przez teren Gminy rzeki Kwisa i Bóbr (częściowo o charakterze górskim), które stwarzają wspaniałe warunki do rozwoju turystyki wodnej (kajakarstwo), wędkarskiej, a okoliczne nadrzeczne lasy mogą służyć grzybiarzom. Niekorzystnym elementem dla rozwoju funkcji turystycznej są bardzo duże kompleksy terenów poligonowych, obejmujące bardzo ciekawe przyrodniczo obszary wydumowe i leśne. Elementem służącym rozwojowi turystyki weekendowej mogą się stać odpowiednio zrehabilitowane tereny pokopalniane.

Atrakcyjne pod względem turystycznym miejsca:

- Winnica Saganum, Bożnów 30a.
- Pomnikowy głaz narzutowy tzw. Diabelski Kamień, który jest pozostałością po lądolodzie skandynawskim. Głaz ma w obwodzie 16.5 metra, z ziemi wystaje na wysokość 135 cm. Zlokalizowany jest kilka kilometrów od Żagania, w lesie pomiędzy miejscowościami Stara Kopernia, Dietrzychowice i Marysin¹⁰⁰.
- Most na rzece Bóbr w sąsiedztwie Gorzupi Dolnej. Został wybudowany jako przeprawa przez rzekę Bóbr, w konstrukcji drewniano-stalowej. Posiada pięć solidnych, drewnianych izbic. Drewnianą nawierzchnię mostu ułożono w tzw. jodełkę. Nawierzchnia spoczywa na ażurowych, stalowych filarach, zapewniając stabilną i pewną konstrukcję. Most ten pojawił się w filmie „Czterej pancerni i pies”. W tym miejscu w odcinku „Radość i gorycz” odbyła się przeprawa na Bugu. Sceny kręcono również na Folwarku w Rudawicy nr 88.

9. PRAWNE FORMY OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWO – PRZYRODNICZEGO

9.1. Wojewódzki Rejestr Zabytków.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków jest wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków i wynikające z tego faktu obowiązki, regulowane odpowiednimi przepisami. Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna. Na terenie Gminy Żagań wpisanych jest 27 obiektów.

	Obiekt	Miejscowość	Nr działki	Numer	Data wpisu
1.	Kościół pw. Zwiastowania NMP	BOŻNÓW		99	5.08.1958
2.	Plebania	BOŻNÓW		2075	29.04.1971
3.	Dom nr 64	BOŻNÓW		L-588/A (d.2076)	29.04.1971
4.	Kościół parafialny MB Różańcowej	BUKOWINA BOBRZAŃSKA		2077	29.04.1971

¹⁰⁰ W pobliżu, ok 100 metrów dalej znajdował się podobny głaz, który nazywano „Boskim Kamieniem”. Został rozsadzony w 2 poł. XX wieku i użyty do budowy drogi z Żagania do Żar.

5.	Barokowe skrzydło pałacu	BUKOWINA BOBRZAŃSKA	370/7	L-464/A	15.11.2011
6.	Kościół fil. pw. św. Augustyna	CHROBRÓW		110	16.07.1958
7.	Spichlerz	CHROBRÓW		2078	29.04.1971
8.	Dwór /w granicach zesp. folw.-park./	DYBÓW		3352	26.03.1998
9.	Wieża mieszkalna (zamek)	DZIETRZYCHOWICE		1284	28.09.1964
10.	Park krajobrazowy, k.XVIII w., k.XIX w.	DZIETRZYCHOWICE		3177	03.08.1981
11.	Kościół św. Jana	DZIETRZYCHOWICE		111	16.07.1958
12.	Pałac	DZIETRZYCHOWICE	2/3	L-770/A	05.09.2017
13.	Kościół św. Jerzego	GORZUPIA DOLNA		109	16.07.1958
14.	Zespół cmentarny	GORZUPIA DOLNA		L-844A	18.03.2022
15.	Kościół św. Mikołaja	JELENIN		113	16.07.1958
16.	Pałac z XVIII w. wraz z parkiem krajobrazowym	JELENIN DOLNY		3080	23.08.1978
17.	Park pałacowy, krajobrazowy	JELENIN DOLNY		3179	03.08.1981
18.	Pałac z 1871 r.	JELENIN GÓRNY		3079	23.08.1978
19.	Park pałacowy typu krajobrazowego	JELENIN GÓRNY		3180	03.08.1981
20.	Zamek	MIODNICA		319	05.06.1961
21.	Kościół wraz z wystrojem	MIODNICA		61	19.08.1955
22.	Pałac/ nie istnieje do wer./	NIEMCZA		574	10.06.1963
23.	Plebania	RUDAWICA		578	10.06.1963
24.	Kościół Wniebowzięcia NMP	RUDAWICA		L-525/A (d.117)	16.07.1958
25.	Kościół św. Jadwigi	STARA KOPERNIA		576	10.06.1963
26.	Kościół fil. MB Królowej Polski	STARY ŻAGAŃ		108	16.07.1958
27.	Dawny cmentarz o powierzchni 0,2 ha przy kościele filialnym pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski	STARY ŻAGAŃ	76	L-679/A	24.02.2015

9.2. Gminna Ewidencja Zabytków.

Zgodnie z art. 22 Ustawy dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu Gminy. Na podstawie wykazów otrzymanych od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków została założona Gminna Ewidencja Zabytków, obejmująca obiekty z terenu Gminy Żagań. Ponadto GEZ jest uwzględniana jest w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Gminy oraz przy kształtowaniu środowiska. W GEZ znajdują się obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz obiekty posiadające wartość historyczną. GEZ Gminy Żagań obejmuje w postaci kart adresowych: 907

obiektów (w tym historyczne układy ruralistyczne) oraz 465 stanowisk archeologicznych¹⁰¹. Sposób ochrony i wynikające z tego obowiązki są regulowane odrębnymi przepisami¹⁰².

9.3. Pomniki Przyrody.

Na terenie Gminy Żagań zlokalizowane są następujące pomniki przyrody¹⁰³:

Lp.	Nazwa pomnika przyrody	Data utworzenia pomnika przyrody	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Opis pomnika przyrody Miejsce występowania
1	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	24.12.1976	Rozporządzenie Nr 34 Wojewody Lubuskiego z dnia 19 maja 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 38 poz. 834 z 5.06.2006 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 30m, obwód 559 cm, pierśnica 178cm. <u>Obręb Kocin, Nieradza</u> Dz. nr 113/8 Rośnię na terenie gospodarstwa rolnego, schowany w głębi zadrzewienia, przy ruinach dawnego dworku.
	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	24.12.1976	Rozporządzenie Nr 34 Wojewody Lubuskiego z dnia 19 maja 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 38 poz. 834 z 5.06.2006 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 18m, obwód 339cm, pierśnica 108cm. <u>Obręb Kocin, Nieradza</u> Dz. nr 113/8 Rośnię na terenie gospodarstwa rolnego, schowany w głębi zadrzewienia, przy ruinach dawnego dworku.
2	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	30.06.1980	Rozporządzenie Nr 28 Wojewody Lubuskiego z dnia 19 maja 2006 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody.(Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 38 poz. 828 z 5.06.2006 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 23m, obwód 462cm, pierśnica 147cm. <u>Obręb Bukowina</u> <u>Bobrzańska</u> , Dz. nr 86 Rośnię przy słabo uczęszczanej drodze, przy skrzyżowaniu drogi, za torami kolejowymi.
3	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 25m, obwód 390cm, pierśnica 124cm. <u>Obręb Gorzupia</u> , Rośnię pomiędzy wałem a rowem, na siedlisku grądu niskiego. Wiek 150 lat.
4	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 25m, obwód 619cm, pierśnica 197cm.

¹⁰¹ Ze względu na obszerną zawartość GEZ-u nie jest on ujęty w niniejszym tekście dokumentu, stanowi natomiast załącznik Nr I w formie cyfrowej na płycie DVD.

¹⁰² Ustawa z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹⁰³ Na podstawie - Rejestru pomników dla województwa lubuskiego - stan 27.02.2021 stanfile:/// Rejestr_pomni k%C3%B3w_przyrody_wojlubstan_na_27102021.pdf: oraz Centralnego rejestru form ochrony: na: <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/search.jsf>.

			Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	<u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 658 Rośnie przy drodze leśnej w dole skarpy. Wiek 300 lat.
5	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 24m, obwód 572cm, pierśnica 182cm. <u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 640 Rośnie na skraju wsi od strony lasu, na terenie dawnego założenia parkowego o charakterze leśnym. Wiek 180 lat.
6	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 19m, obwód 468cm, pierśnica 149cm. <u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 646 Rośnie na krzyżówce dróg leśnych przy skraju lasu. Wiek ok. 200 lat.
7	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 22m, obwód 280cm, pierśnica 89cm. <u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 672 Rośnie w lesie przy rzece Bóbr. Wiek ok. 180 lat.
8	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 23m, obwód 377cm, pierśnica 120cm, <u>Obwód Gorzupia Dolna</u> Dz. nr 276 Rośnie w lesie przy rzece Bóbr. Wiek ok. 200 lat.
9	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 22m, obwód 437cm, pierśnica 139cm, <u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 658 Rosną blisko siebie przy drodże leśnej, na skarpie. Wiek ok. 170 lat.
9	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	31.10.2007	Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowie. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 107 poz. 1433 z 16.10.2007 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 23m, obwód 528cm, pierśnica 168cm, <u>Obwód Miodnica</u> Dz. nr 658 Rosną blisko siebie przy drodże leśnej, na skarpie. Wiek ok. 200 lat.

10	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) Daniel	27.05.2009	Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 53 poz. 747 z 12.05.2009 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 27m, obwód 456cm, pierśnica 145cm, <u>Obwód Łozy</u> Dz. nr 678 Rośnie na skraju lasu za ostatnim domem mieszkalnym w stronę lasu.
11	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>) Przemysławka	27.05.2009	Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 53 poz. 747 z 12.05.2009 r.)	Lipa drobnolistna (<i>Tilia cordata</i>) Przemysławka wysokość 30m, obwód 374cm, pierśnica 119cm. <u>Obwód Łozy</u> Dz. nr 676 (droga) i Dz. nr 678 Rośnie przy drodze. Wiek ok. 140 lat.
12	Wiąz szypułkowy (<i>Ulmus laevis</i>) Sławomir	27.05.2009	Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 53 poz. 747 z 12.05.2009 r.)	Wiąz szypułkowy (<i>Ulmus laevis</i>) Sławomir wysokość 25m, obwód 466cm, pierśnica 119cm Dobre nad Kwisą Dz. nr 423 Wiek ok. 120 lat.
13	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	16.07.2009	Uchwała Nr XXVII/196/09 Rady Gminy Żagań z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Szprotawa. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 77 poz. 1053 z 01.07.2009 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 22m, obwód 456cm, pierśnica 150cm, <u>Obwód Jelenin</u> Dz. nr 731 Rośnie 30 m od szosy, przy moście, na brzegu cieku. Wiek ok. 150 lat.
14	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>)	16.07.2009	Uchwała Nr XXVII/196/09 Rady Gminy Żagań z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Szprotawa. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 77 poz. 1053 z 01.07.2009 r.)	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur</i>) wysokość 25m, obwód 443cm, pierśnica 141cm, <u>Obwód Jelenin</u> Dz. nr 728 Rośnie na skraju lasu, w sąsiedztwie pól uprawnych. Wiek ok. 140 lat.
15	Diabelski Kamień Głaz narzutowy	30.06.1980	Rozporządzenie Nr 28 Wojewody Lubuskiego z dnia 19 maja 2006 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody. (Dz. Urz. Woj. Lubuskiego nr 38 poz. 828 z 5.06.2006 r.)	<u>Obwód Dziętrzychowice</u> Dz. nr 1049 Znajduje się przy drodze leśnej.

9.4. Obszary chronionego krajobrazu.

Na terenie Gminy zlokalizowane są następujące obszary chronionego krajobrazu:

Lp.	Nazwa obszaru chronionego krajobrazu	Data utworzenia	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Obręb ewidencyjny
1	Obszar chronionego krajobrazu o nazwie „Bory Dolnośląskie”	21.06.1985	Uchwała Nr VII/49/85 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze z dnia 21 czerwca 1985 r. w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa zielonogórskiego. (Dz. Urz. z dnia 28 czerwca 1985 r. Nr 7, poz. 188)	Całkowita powierzchnia 21092,66 ha, położony na terenie Gminy Przewóz w powiecie żarskim, na terenie Gminy Gozdnicza, Gminy Iłowa, Gminy Małomice, Gminy i miasta Żagań, Gminy Wymiarki w powiecie żagańskim w województwie lubuskim
2	Dolina Bobru	08.09.2003	Rozporządzenie Nr 14 Wojewody Lubuskiego z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie określenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa lubuskiego. (Dz. Urz. Województwa Lubuskiego Nr 47, poz. 820 z dnia 25.07.2003 r.) Zmiana studium zainicjowana uchwałą Nr XXXV/256/14 Rady Gminy Żagań z dnia 23 kwietnia 2014 r., dokonuje aktualizacji studium w zakresie form ochrony przyrody występujących w granicach zmiany studium w zakresie zagospodarowania przestrzennego.	Obszar zlokalizowany jest w gminach: Dąbie, Żagań, Bobrowice, Krosno Odrzańskie, Małomice, Nowogród Bobrzański, Szprotawa, miasto Żagań i zajmuje łączną powierzchnię 13.162 ha.
3	Dolina Brzeźnicy	08.09.2003	Rozporządzenie Nr 14 Wojewody Lubuskiego z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie określenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa lubuskiego. (Dz. Urz. Województwa Lubuskiego roku Nr 9, poz. 172 z dnia 28.02.2005 r.)	Położony na terenie Gminy Brzeźnica i Gminy Żagań w powiecie żagańskim oraz Gminy Nowogród Bobrzański w powiecie zielonogórskim w województwie lubuskim.
4	OBSZAR NATURA 2000		DECYZJA KOMISJI z dnia 12 grudnia 2008 r. przyjmująca na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG drugi zaktualizowany wykaz terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2008) 8039)(2009/93/WE (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 43 str. 63 z dnia 13.02.2009 r.)	Żagań (wiejska), Małomice (miejsko-wiejska), Nowogrodziec (miejsko-wiejska), Osiecznica (wiejska)
	Dolina Dolnej Kwisy		DECYZJA KOMISJI z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny. (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE) (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33 str. 146	Żagań (miejska), Żagań (wiejska), Małomice (miejsko-wiejska), Szprotawa (miejsko-wiejska)
	Małomickie Łęgi			

			z dnia 02.08.2011 r.)	
	Dolina Dolnego Bobru		DECYZJA KOMISJI z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny. (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669)(2011/64/UE) (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 33 str. 146 z dnia 02.08.2011 r.)	Żagań (miejska), Żagań (wiejska), Nowogród Bobrzański (miejsko-wiejska), Dąbie (wiejska), Bobrowice (wiejska)
	Bory Dolnośląskie	13.10.2007	Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 05.09.2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000.	Żagań (miejska), Niegostawice (wiejska), Gromadka (wiejska), Radwanice (wiejska), Bolesławiec (wiejska), Wymiarki (wiejska), Węgliniec (miejsko-wiejska), Iłowa (miejsko-wiejska), Przewóz (wiejska), Przemków (miejsko-wiejska), Żagań (wiejska), Małomice (miejsko-wiejska), Nowogrodzic (miejsko-wiejska), Chocianów (miejsko-wiejska), Szprotawa (miejsko-wiejska), Gozdnicza (miejska), Trzebiel (wiejska), Chojnów, etc(wiejska), Pieńsk (miejsko-wiejska), Osiecznica (wiejska)
5	Północny obszar Gminy		Rozporządzeniem Nr 6 Wojewody Zielonogórskiego z dnia 10 lipca 1996r. (Dziennik Urzędowy województwa Zielonogórskiego Nr 12, poz.117)	Północny obszar Gminy o powierzchni ok. 400 ha obejmuje zespół leśny

9.5. MPZP - zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, obszary ochrony konserwatorskiej.

Na terenie Gminy Żagań zostały wyznaczone Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego¹⁰⁴. Ustalenia w MPZP posiadają status prawa miejscowego, w świetle art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i stanowią formę ochrony prawnej zabytków. W uchwałach dot. uchwalenia MPZP zawarte są zasady kształtowania przestrzeni oraz niezbędne ustalenia związane z inwestycjami przy obiektach zabytkowych, obiektach wpisanych do GEZ-u. W Gminie Żagań wyróżnia się następujące MPZP:

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna. (uchwała nr XIX/142/20 Rady Gminy Żagań z dnia 17 czerwca 2020r. w sprawie przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna; uchwała

¹⁰⁴ Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

nr XXXII/210/21 Rady Gminy Żagań z dnia 15 czerwca 2021r. w sprawie zmiany uchwały przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna).

W ramach prac nad miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna, należy uwzględnić kwestie związane z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego.

Miejscowego plan zagospodarowania przestrzennego – obręb Gryżyce, gmina Żagań. (uchwała nr XXIX/203/17 Rady Gminy Żagań z dnia 30 listopada 2017r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – obręb Gryżyce, gmina Żagań).

W MPZP wyznaczono następujące zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego:

- wyznacza się nieprzekraczalne linie zabudowy, zwymiarowane na rysunku planu – od 4 m do 18 m,
- nieprzekraczalne linie zabudowy nie wykazane na rysunku planu muszą być zgodne z przepisami odrębnymi, w tym przeciwpożarowymi,
- na wykończenie elewacji budynków ustala się stosowanie: drewna, tynków, cegły licowej, ceramicznych materiałów licowych, kamienia naturalnego,
- zakazuje się stosowania na wykończenie elewacji budynków materiałów z PVC,
- w zakresie kształtowania kolorystyki budynków ustala się stosowanie kolorów pastelowych tj. niejaskrawych,
- lokalizowanie obiektów stałych lub czasowych o wysokości równej i większej niż 50 m n.p.t. musi się odbywać zgodnie z przepisami odrębnymi.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Stary Żagań i Pożarów, gmina Żagań. (uchwała nr XXII/155/17 Rady Gminy Żagań z dnia 13 lutego 2017r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Stary Żagań i Pożarów, gmina Żagań.)

W MPZP wyznaczono następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- wyznacza się strefę „OW” stanowisk archeologicznych: nr AZP 144/68-12/późne średniowiecze – nowożytność, nr AZP 58/68-12/kultura pomorska, nr AZP 59/68-12/ wczesne średniowiecze, nr AZP 64/68-12 /kultura łużycka, nr AZP 66/68-12/ kultura łużycka, zgodnie z rysunkiem planu, w której obowiązuje wymóg przeprowadzenia badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi,
- wyznacza się strefę ochronną od obiektu wpisanego do rejestru zabytków – kościoła filialnego pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w miejscowości Stary Żagań, nr rejestru L-679/A, znajdującego się poza granicami planu – zgodnie z rysunkiem planu, w której obowiązuje: zakaz prowadzenia prac lub działań o dużej ingerencji w środowisko mających wpływ na obiekt wpisany do rejestru zabytków, zakaz użycia środków strzałowych lub innych metod wydobywania złóż, negatywnie wpływających na obiekt wpisany do rejestru zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo.(uchwała nr XVIII/127/16 Rady Gminy Żagań z dnia 13 września 2016r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo)

W MPZP wyznaczono następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- wyznacza się nieprzekraczalne linie zabudowy, zgodnie z rysunkiem planu,
- nieprzekraczalne linie zabudowy nie wykazane na rysunku planu muszą być zgodne z przepisami odrębnymi, w tym przeciwpożarowymi,
- dopuszcza się zabudowę na wewnętrznych granicach pomiędzy działkami w obrębie danego terenu,
- na wykończenie elewacji budynków ustala się stosowanie: tynków, cegły licowej, ceramicznych materiałów licowych, kamienia naturalnego, konglomeratów, elementów stalowych, szkła,
- ustala się zasady kształtowania kolorystyki budynków: stosowanie kolorów pastelowych tj. niejaskrawych; dopuszczenie stosowania indywidualnej kolorystyki obiektów; zakaz fragmentarycznych zmian kolorystyki poszczególnych kondygnacji elewacji budynku,

- lokalizowanie obiektów stałych lub czasowych o wysokości równej i większej niż 50 m npt. musi się odbywać zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo (uchwała nr XXXI/215/09 Rady Gminy Żagań z dnia 28 września 2009r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo) W MPZP wyznaczono następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- kto w trakcie robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia, niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Żagań. Wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie,

- na terenach znajdujących się w zasięgu udokumentowanych stanowisk archeologicznych, przed rozpoczęciem prac budowlanych i ziemnych należy przeprowadzić badania archeologiczne oraz zabezpieczyć nadzory archeologiczne, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, obręb Gryżyce gmina Żagań. (uchwała nr X/62/07 Rady Gminy Żagań z dnia 26 listopada 2007r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, obręb Gryżyce gmina Żagań.) W MPZP wyznaczono następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- kto w trakcie robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia, niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Żagań. Wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie,

- na terenach znajdujących się w zasięgu udokumentowanych stanowisk archeologicznych, przed rozpoczęciem prac budowlanych i ziemnych należy przeprowadzić badania archeologiczne oraz zabezpieczyć nadzory archeologiczne, zgodnie z przepisami odrębnymi,

- ogrodzenia działek przeznaczonych pod działalność gospodarczą muszą być zgodne z przepisami odrębnymi,

- ustala się obowiązek parkowania pojazdów w obrębie własnej nieruchomości,

- realizacja ustaleń planu musi uwzględniać potrzeby osób niepełnosprawnych, zgodnie z obowiązującymi przepisami odrębnymi.

Plan zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi Gryżyce (uchwała nr XLII/202/06 Rady Gminy Żagań z dnia 26 października 2006r. w sprawie uchwalenia planu zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi Gryżyce.)

W MPZP wyznaczono następujące ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- kto w trakcie robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany: wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia, niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, Wójta Gminy Żagań. Wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie,

- projektowana zabudowa formą, gabarytami materiałami użytymi do wykończenia zewnętrznego musi nawiązywać do krajobrazu kulturowego Gminy,

- na pokrycie dachów projektowanych obiektów budowlanych w obszarach o symbolach RM należy stosować dachówkę ceramiczną, lub inne materiały drobnowymiarowe, wyłącznie w odcieniach brązu i czerwieni, na budowlanych obiektach usługowych dopuszcza się stosowanie blachodachówki,

- ustala się pastelową kolorystykę elewacji z wyłączeniem fioleto.

Na terenie Gminy Żagań znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczone przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków obejmują one następujące miejscowości:

Bożnów

Wyznaczone strefy ochrony w Bożnowie obejmują:

- Strefę ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Bożnów - strefa A
- Strefę ochrony zespołu folwarcznego
- Strefę ochrony zespołu kościelnego
- Strefę ochrony cmentarza

Dzietrzychowice

Wyznaczone strefy ochrony w Dzietrzychowicach obejmują:

- Strefę ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Dzietrzychowice - strefa A
- Strefę ochrony zespołu folwarcznego
- Strefa ochrony parku
- Strefę ochrony zespołu kościelnego
- Strefę ochrony cmentarza

Gorzupia Dolna

Wyznaczone strefy ochrony w Gorzupii Dolnej obejmują:

- Strefę ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Gorzupia Dolna - strefa A
- Strefę ochrony zespołu folwarcznego

- Strefa ochrony parku
- Strefę ochrony zespołu kościelnego
- Strefę ochrony cmentarza

Nieradza

Wyznaczone strefy ochrony w Nieradzy obejmują:

- Strefę ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Nieradza – strefa A

Trzebów

Wyznaczone strefy ochrony w Gorzupi Dolnej obejmują:

- Strefę ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Trzebów - strefa A
- Strefę ochrony cmentarza

10. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT)

Analiza SWOT¹⁰⁵ wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony i promocji.

MOCNE STRONY

- Duża koncentracja różnorodnych obiektów zabytkowych na terenie Gminy Żagań: zespoły dworskie, zespoły pałacowe, parki krajobrazowe.
- Lokalizacja wyjątkowych zabytków techniki na terenie Gminy Żagań: Elektrownia wodna Grajówka w Gryżycach, Elektrownia Gorzupia I.
- Zachowane zabytki architektury sakralnej.
- Niepowtarzalne walory kulturowe i krajobrazowe.
- Atrakcyjne szlaki turystyczno-kulturowe umożliwiające uprawianie turystyki wodnej, pieszej, konnej.
- Bliskie położenie miasta Żagań jako strefy buforowej, związanej z infrastrukturą kulturowo-turystyczną.
- Potencjał intelektualny mieszkańców Gminy Żagań, m.in.: miłośników historii zaangażowanych w odkrywanie i opisywanie historii Gminy.

¹⁰⁵ S (Strengths) – mocne strony: wszystko to co stanowi atut, przewagę, zaletę przedmiotu analizy,
W (Weaknesses) – słabe strony: wszystko to co stanowi słabość, barierę, wadę, przedmiotu analizy,
O (Opportunities) – szanse: wszystko to co stwarza dla przedmiotu analizy szansę korzystnej zmiany,
T (Threats) – zagrożenia: wszystko to co stwarza dla przedmiotu analizy niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

- Działalność grup artystycznych promujących dziedzictwo kulturowe.
- Działalność Kół Gospodyń Wiejskich.
- Zachowane czytelne historyczne układy ruralistyczne.
- Członkostwo i współpraca z Lokalną Grupą Działania Bory Dolnośląskie.
- Gminna Ewidencja Zabytków.
- System Informacji Przestrzennej Gminy Żagań.
- Skuteczność władz jednostki samorządu terytorialnego w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, w tym z funduszy UE.
- Uchwała Rady Gminy Żagań w sprawie przyznawania środków na prace remontowo – budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

SŁABE STRONY

- Zły stan techniczny obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się przede wszystkim w rękach prywatnych np.: zespół pałacowy w Bukowinie Bobrzańskiej, Dietrichowicach, Jeleninie Górnym, etc.
 - Brak sukcesywnie przeprowadzanych remontów obiektów zabytkowych przez prywatnych właścicieli.
 - Obiekty sakralne wymagające przeprowadzenia modernizacji oraz prac remontowo-budowlanych.
 - Zły stan zachowania budynków gospodarczych będących częścią zespołów folwarcznych.
 - Niewystarczający zakres stałego przeprowadzania prac pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych w parkach będących częścią zespołów pałacowych lub dworskich.
 - Brak środków finansowych na przeprowadzanie prac remontowo-budowlanych obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków, będących w posiadaniu prywatnych właścicieli, wspólnot mieszkaniowych.
 - Brak prawnych możliwości kontroli i nadzorowania działań remontowo-budowlanych przeprowadzanych przez prywatnych właścicieli przy obiektach wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz zlokalizowanych w historycznym układzie ruralistycznym, odbywających się niezgodnie z zaleceniami lub z pominięciem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
 - Niska świadomość społeczna odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego.
 - Niewystarczająca wiedza dotycząca pozyskania środków zewnętrznych na przeprowadzenie prac ratowniczych, remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych.
 - Niewystarczające dofinansowanie instytucji pozarządowych, działających w zakresie związanym z promocją dziedzictwa kulturowego.
 - Niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa na terenie Gminy Żagań.
 - Brak zagranicznego partnera umożliwiającego współpracę m.in. w zakresie wspólnych projektów promujących dziedzictwo kulturowe czy też wymianę doświadczeń związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych.
 - Niewystarczająca liczba opracowanych Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego uwzględniających zasady ochrony dziedzictwa kulturowego.

SZANSE

- Możliwość pozyskania środków finansowych z funduszy unijnych, w ramach programów operacyjnych oraz programów funkcjonujących przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w celu przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, jak również uzyskanie funduszy na projekty promujące dziedzictwo kulturowe regionu przez organy administracji samorządowej.
- Właściwa adaptacja obiektów zabytkowych, historycznych na cele związane z propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu.
- Wprowadzanie obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków w celu objęcia ich ochroną.

- Promowanie w publikacjach, broszurach właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przy obiektach zabytkowych.
- Udział w szkoleniach organizowanych m.in. przez Narodowy Instytut Dziedzictwa dla pracowników samorządu lokalnego.
- Organizacja paneli dyskusyjnych dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych, związanych z upowszechnieniem wiedzy na temat możliwości pozyskiwania funduszy unijnych na przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych.
- Możliwość utworzenia nowych szlaków turystycznych i rowerowych, obejmujących tradycje historyczne, zabytki, ciekawe historycznie miejsca oraz punkty widokowe. Promocja i właściwe oznakowanie tych szlaków.
- Potencjał twórczy miejscowych artystów, rzemieślników.
- Promowanie lokalnych produktów.
- Rozwinięcie i wypromowanie potencjału turystycznego oraz bazy noclegowej jako atrakcyjnej i kameralnej oferty względem większego ośrodka turystycznego - miasta Żagań.
- Prezentowanie dziedzictwa kulturowego, bazy agroturystycznej przy wykorzystaniu technik informatycznych oraz ich publikacja na stronie internetowej Gminy Żagań.
- Wzrastające zainteresowanie społeczeństwa związane z możliwością bezpiecznego organizowania wakacji lub pobytów kilkudniowych w gospodarstwach agroturystycznych.
- Uwzględnienie kwestii zachowania dziedzictwa kulturowego w dokumentach planistycznych i rozwojowych opracowywanych przez jednostkę samorządu terytorialnego.

ZAGROŻENIA

- Brak przeprowadzanych remontów obiektów zabytkowych przez prywatnych właścicieli, prowadzący do całkowitej degradacji obiektu, a następnie do ruiny.
- Postępująca degradacja niezabezpieczonych obiektów zabytkowych.
- Przeprowadzanie remontów obiektów wpisanych do GEZ lub zabytkowych bez porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Negatywne nastawienie części prywatnych właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa, ale jako źródło konfliktów rodzących represje oraz ograniczenia.
- Komplikacje wynikające ze wspólnej własności zabytkowej wpływające na przeprowadzanie prac remontowo-budowlanych¹⁰⁶
- Niestabilność i luki legislacyjne dotyczące m.in.: sfery finansowej, ochrony zasobów przyrodniczo-kulturowych, zarządzania gospodarką przestrzenną.
- Rosnąca komercjalizacja w sferze wykorzystania i adaptacji zabytków.
- Rozwój budownictwa zakłócający pierwotną, historyczną zabudowę wsi.

11. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ, ZADANIA ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2022 – 2025

11.1. Założenia programowe.

Fundamentalnym założeniem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022-2025 jest określenie strategii w oparciu o zdefiniowanie priorytetów i kierunków działań zmierzających do wykreowania atrakcyjnej Gminy, dynamizującej procesy kulturotwórcze, zachęcającej do uprawiania turystyki kulturowej, wreszcie Gminy przyjaznej dla życia, realizowania pasji i odpoczynku jej mieszkańców. W niniejszej propozycji zestawu działań wiodącym elementem decyzyjnym są prawa własności. Większość wymienionych

¹⁰⁶ Nieruchomość może mieć kilku właścicieli. Np. w kamienicy część mieszkań należy do wspólnoty mieszkaniowej/spółdzielni, a część do gminy (tzw. mieszkania komunalne).

zadań dotyczy w szczególności samorządu terytorialnego. Natomiast prywatni właściciele, wspólnoty mieszkaniowe oraz władze kościelne zachęcane są do rozważenia ujętych w Programie zadań.

PRIORYTET I

**ZACHOWANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GWARANCJĄ
ATRAKCYJNEGO WIZERUNKU GMINY**

KIERUNKI DZIAŁAŃ

1. Prowadzenie prac remontowo-budowlanych zapobiegających degradacji tkanki zabytkowej.

2. Zachowanie historycznych układów ruralistycznych.

3. Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych związana z ochroną i trwałym zachowaniem dziedzictwa kulturowego.

4. Wdrażanie działań i narzędzi pozwalających na prawną ochronę dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

PRIOTYTET II

**DOKUMENTACJA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ
POSZERZANIE ŚWIADOMOŚCI ZWIĄZANEJ Z OCHRONĄ ZABYTKÓW**

KIERUNKI DZIAŁAŃ

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.

Budowanie świadomości lokalnej społeczności związanej z koniecznością ochrony dziedzictwa kulturowego.

Badania oraz specjalistyczne opracowania zasobów dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego.

PRIORYTET III

**WYEKSPONOWANIE DZIEDZICTWA PRZYRODNICZO-KULTUROWEGO JAKO
PRODUKTU TURYSTYCZNEGO GMINY ORAZ MIEJSCA ATRAKCYJNEGO DLA
JEJ MIESZKAŃCÓW**

KIERUNKI DZIAŁAŃ

1. Promowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.

2. Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

**3. Działania zwiększające estetykę przestrzeni sołectw współtworzących
Gminę.**

PRIORYTET I**ZACHOWANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GWARANCJĄ ATRAKCYJNEGO
WIZERUNKU GMINY**

Kierunek działania 1: Prowadzenie prac remontowo – budowlanych zapobiegających degradacji tkanki zabytkowej.

Rewitalizacja i konserwacja zabytków sakralnych:

- Kościół parafialny pw. św. Augustyna ob. pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Bożnowie – zabezpieczenie dużych ubytków w tynku elewacji zewnętrznej,

- Kaplica w Bożnowie (G)¹⁰⁷- wykonanie obróbki blacharskiej elementów dachu, remont sufitu wewnątrz obiektu, malowanie elewacji wewnętrznych,

- Kościół Filialny pw. Matki Bożej Różańcowej w Bukowinie Bobrzańskiej – konserwacja/impregnacja drewnianych elewacji wieży oraz wymiana uszkodzonych elementów,

¹⁰⁷ (G) Budynek należący do Gminy.

- Kościół pw. św. Augustyna w Chrobrowie – założenie prawidłowych odpływów rynnowych,
- Kościół pw. Jana Chrzciciela w Dietrzychowicach – należy rozważyć: malowanie elewacji zewnętrznych z zastosowaniem odpowiednich gruntów; założenie opaski żwirowej wokół kościoła uniemożliwiającej podciąganie wilgoci oraz podchodzenie zieleni trawy do muru,
- Kościół filialny pw. św. Jerzego w Gorzupi Dolnej – remont elewacji zewnętrznych z zastosowaniem prawidłowych materiałów do wyjściowego mieszanego materiału budulcowego (cegła, kamień, zaprawa wapienna, piasek), założenie izolacji poziomej (odwodnień wokół kościoła) uniemożliwiających podciąg wilgoci w mury kościoła oraz opaski wokół kościoła uniemożliwiającej bezpośrednie podchodzenie zieleni/trawy pod ściany muru,
- Kościół filialny Wniebowzięcia NMP w Rudawicy – założenie izolacji pionowej i poziomej, renowacja więzy – szczególnie uwzględniającą część drewnianą,
- Plebania – należy rozważyć założenie izolacji pionowej i poziomej budynku, remont dachu wraz z systemem odprowadzającym wodę deszczową,
- Kościół pw. św. Jadwigi w Starej Koperni – przeprowadzanie prac remontowych uwzględniających remont dachu wraz z właściwym systemem odprowadzania wody, założenie izolacji pionowej i poziomej wokół świątyni, założenie opaski wokół świątyni, remont elewacji zewnętrznych,
- Dzwonnica, budynek bramny w Starej Koperni – założenie odpowiedniego systemu odprowadzającego wodę wokół obiektu (np. opaska wokół obiektu, izolacja pionowa i pozioma), założenie nowych tynków oraz przeprowadzenie prac renowacyjnych związanych z częścią drewnianą.

Pielęgnacja i rewitalizacja cmentarzy:

- Cmentarz ewangelicki w Dybowie - przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych i porządkowych,
- Kontynuacja działań związanych z pielęgnacją zieleni i utrzymaniem porządku na cmentarzach podlegających Gminie Żagań.

Rewitalizacja i konserwacja obiektów architektury rezydencjonalnej: pałace, dwory, zamki oraz zabezpieczenie ruin przed niebezpieczeństwem wypadku:

- Barokowe skrzydło pałacu w Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej – usunięcie eternitu z dachu, zabezpieczenie popękanych murów,
- Wieża mieszkalna - ruina Zamku w Dietrzychowicach – należy zamknąć wejście do obiektu oraz zakryć wejście do piwnic. Ewentualnie ogrodzić obiekt i rozważyć umieszczenie tablicy WSTĘP WZBRONIONY,
- Pałac w Dietrzychowicach – rozważenie założenia izolacji pionowej i poziomej oraz remontu elewacji zewnętrznych,
- Pałac w Dybowie – rozważenie remontu schodów,
- Pałac w Jeleninie Górnym - remont elewacji zewnętrznych, założenie izolacji pionowej i poziomej, wykonanie prawidłowego orynnowania obiektu, etc.,
- Dwór w Starym Żaganiu – remont elewacji zewnętrznej, założenie izolacji pionowej i poziomej oraz remont dachu.

Przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych, modernizacyjnych, adaptacyjnych budynków gospodarczych folwarków dworskich/ pałacowych:

- Budynki gospodarcze folwarku w Bożnowie: stodoła – położenie izolacji pionowej oraz drenażu po stronie elewacji zachodniej; obora - położenie nowych tynków zgodnie z pierwotną artykulacją; chlewnia, stajnia – położenie nowych tynków; budynek mieszkalno-administracyjny (G) – wyburzenie szczytów oraz usunięcie spalonych elementów konstrukcyjnych w celu zabezpieczenia obiektu, położenie nowego dachu, elementów konstrukcyjnych dachu, założenie instalacji elektrycznej, wykonanie remontu elewacji, etc.,
- Budynki gospodarcze folwarku w Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej – zabezpieczenie budynków gospodarczych przed ich dalszą degradacją. Ewentualna adaptacja budynków gospodarczych na pełnienie funkcji hotelarskich,

- Budynki gospodarcze folwarku w Chrobrowie – budynek inwentarski z częścią mieszkalną 6d - remont dachu, założenie orywnowania oraz wykonanie izolacji pionowej i poziomej; budynek inwentarski cielętnik (ob. świetlica G) – remont dachu, wykonanie orywnowania, remont wewnątrz obiektu; budynek bramny, spichlerz 6b (G) – rozważyć remont obiektu, adaptacja części obiektu na potrzeby związane z funkcjonowaniem świetlicy; stajnia – mieszkanie, stangreta (ob. dom mieszkalny G) – założenie nowego orywnowania lub wyprostowanie i oczyszczenie istniejącego z zalegających w nim liści, remont elewacji wraz założeniem izolacji pionowej, poziomej, zabezpieczenie luźnych dachówek w daszku oraz uzupełnienie brakujących; spichlerz – sugeruje się wykonanie izolacji pionowych i poziomych obiektu w celu zabezpieczenia budynku przed zawilgoceniem,

- Budynki gospodarcze folwarku św. Ducha w Dzietrychowicach: zabezpieczenie budynków gospodarczych przed ich dalszą degradacją,

- Budynki gospodarcze tzw. folwarku Górnego przy pałacu w Dzietrychowicach: owczarnia/ obora/ chlewnia – wykonanie remontu dachu, ewentualnie zabezpieczenie zawalonej części dachu przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych,

- Budynki gospodarcze folwarku w Jeleninie Górnym. Kolonia mieszkalna: dom nr 135 (G w części) – remont dachu, ewentualne wykonanie izolacji pionowej i poziomej oraz remont elewacji,

- Budynki gospodarcze folwarku w Rudawicy d. Dobre: Budynek mieszkalny nr 88 (G) kapitalny remont lub ewentualne wyburzenie obiektu zgodnie z wytycznymi WKZ.

Prace remontowe obiektów zabudowy ruralistycznej wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków:

- Budynek mieszkalny, Bożnów 111 (G) – remont dachu części należącej do Gminy,

- Budynek gospodarczy – obora, Bożnów 111(G) – remont dachu części należącej do Gminy (należy zabezpieczyć luźne dachówki przy wejściu do obory, stanowią zagrożenie dla życia i zdrowia użytkowników),

- Budynek mieszkalny, Pożarów 15 (G) – remont dachu, wymiana instalacji elektrycznej,

- Świetlica, Bożnów 56 (G) – prace remontowe wewnątrz i na zewnątrz obiektu,

- Szkoła, Jelenin 69 a (G) – malowanie elewacji,

- Remiza, Jelenin 58 (G) – remont dachu, wymiana bramy.

Rewitalizacja i modernizacja założeń parkowych:

- Park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym w Bukowinie Bobrzańskiej (G) – kontynuacja prac pielęgnacyjnych w parku,

- Park krajobrazowy w zespole pałacowo – folwarcznym w Chrobrowie – przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych oraz porządkujących teren parku,

- Park krajobrazowy w zespole pałacowo – folwarcznym w Dzietrychowicach – przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych w parku oraz odsłonięcie i zabezpieczenie pozostałości elementów małej architektury,

- Park krajobrazowy w zespole pałacowo – folwarcznym w Jeleninie Dolnym – przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych w parku obejmujących usunięcie samosiewów, drzew oraz krzewów, uzupełnienie brakujących nasadzeń, uczytelnienie ścieżek oraz odsłonięcie polany widokowej za pałacem, oczyszczenie strumienia, regulacja linii brzegowej kanału,

- Park krajobrazowy w zespole pałacowo-folwarcznym w Jeleninie Górnym – przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych i porządkowych w parku polegających na usunięciu samosiewów drzew i krzewów, uzupełnieniu brakujących nasadzeń. Należy uczytelnić ścieżki oraz uporządkować teren przed pałacem, przeprowadzić remont podjazdu z odtworzeniem rabat kwiatowych i boskietów,

- Park w zespole folwarcznym w Miodnicy 75 – przeprowadzenie prac pielęgnacyjnych i porządkowych w parku polegających na usunięciu samosiewów drzew i krzewów,

Kontynuacja działań jednostki samorządu terytorialnego w zakresie pozyskiwania środków unijnych – na zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego.

Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych będących własnością Gminy.

Kontynuacja działań polegająca na przyznawaniu dotacji wynikająca z uchwały w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań.

Kierunek działania 2: Zachowanie historycznych układów ruralistycznych.

- Zachowanie ładu przestrzennego poszczególnych sołectw poprzez zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa,
- Uwzględnianie w projektach dot. rewitalizacji odtworzenia historycznych nawierzchni ulic i ciągów pieszych oraz obiektów małej architektury (studnie, słupy, etc),
- Ewentualna weryfikacja i uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wyznaczonych granic historycznych układów ruralistycznych,
- Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych wsi o wartościach kulturowych,
- Zachowanie i przestrzeganie zasad mających na celu zachowanie historycznej kompozycji danego układu polegających na stosowaniu odpowiednich materiałów, gabarytów czy też formy architektonicznej wyszczególnionych w uchwałach przyjmujących miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy oraz w pozostałych dokumentach planistycznych.

Kierunek działania 3: Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych związana z ochroną i trwałym zachowaniem dziedzictwa kulturowego.

- Organizowanie spotkań dla właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu dialog w zakresie realizacji projektów związanych z rewitalizacją, renowacją, ewentualną adaptacją obiektów zabytkowych, możliwości finansowania, etc.,
- Publikacja materiałów informacyjnych, wspomagających prowadzenie prac remontowo-budowlanych, na stronie internetowej Gminy,
- Zorganizowanie spotkania z pracownikami WKZ celem zbudowania wspólnej płaszczyzny wymiany informacji.

Kierunek działania 4: Wdrażanie działań i narzędzi związanych z prawną ochroną dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

- Sukcesywne opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy dla sołectw nieposiadających planów oraz uwzględnienie w nich zaleceń wynikających ze Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań co do wyznaczenia stref ochrony konserwatorskiej, obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków, stanowisk archeologicznych, etc.,
- Ewentualna weryfikacja obowiązujących dokumentów planistycznych uwzględniająca zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- Uzupełnianie i wprowadzanie nowych obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz weryfikacja GEZ-u uwzględniająca wyłączenie obiektów, które utraciły wartość historyczną lub zostały wyburzone. (Niezbędna decyzja WKZ),
- Opracowanie wniosków dotyczących wpisu obszarów, założeń do wojewódzkiego rejestru zabytków, czy też uznania obiektów i obszarów jako pomników przyrody,
- Oznaczenie obiektów zabytkowych międzynarodowym znakiem ochrony dóbr kultury, przyjętym w ramach Konwencji Haskiej,
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji).

PRIORYTET II

DOKUMENTACJA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ POSZERZANIE ŚWIADOMOŚCI ZWIĄZANEJ Z OCHRONĄ ZABYTEKÓW

Kierunek działania 1: Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.

- Wspieranie działań edukacyjno-badawczych prowadzonych przez Gminną Bibliotekę Publiczną,

- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych,
- Wyznaczenie nagrody za prace licencjackie, magisterskie upowszechniające dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze Gminy,
- Współpraca i wspieranie organizacji pozarządowych badających historię Gminy i regionu oraz lokalnych historyków i badaczy,
- Publikowanie na stronie internetowej Urzędu Gminy artykułów, reportaży wywiadów, związanych z historią regionu, opracowanych przez lokalnych badaczy, historyków,
- Inicjowanie oraz udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa.
- Kontynuowanie i promowanie tematyki ochrony dziedzictwa w systemie edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym Gminy Żagań,
- Rozważenie wyodrębnienia pomieszczeń (np.: świetlica w Chrobrowie) celem adaptacji na sale wystawiennicze, prezentujące regionalną historię oraz tradycję,
- Udział pracowników jednostki samorządu terytorialnego w szkoleniach organizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa lub inne organizacje rządowe, celem podniesienia kwalifikacji i wiedzy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, pozyskiwania funduszy unijnych na prace remontowo – budowlane, etc.

Kierunek działania 2: Budowanie świadomości lokalnej społeczności związanej z koniecznością ochrony dziedzictwa kulturowego.

- Organizowanie spotkań z mieszkańcami zrewitalizowanych obiektów zabytkowych będących własnością Gminy w celu budowania świadomości i odpowiedzialności za ich obecny stan zachowania,
- Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także działań uwzględniających zagospodarowanie obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo na stronie internetowej Urzędu Gminy. Rozważenie stworzenia odpowiedniej zakładki na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- Informowanie mieszkańców Gminy Żagań o aktach wandalizmu dotyczących obiektów zabytkowych na stronie internetowej Gminy.

Kierunek działania 3: Badania oraz specjalistyczne opracowania zasobów dziedzictwa kulturowo – przyrodniczego.

- Podjęcie dyskusji panelowej i rozważenie opracowania Gminnego Programu Rewitalizacji,
- Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- Opracowanie inwentaryzacji obiektów przyrodniczych.
- Rozważenie opracowania publikacji w formie książki/albumu analizującej zasoby zabytkowe Gminy Żagań: założenia pałacowo – parkowe z zapleczem gospodarczym, historyczne miejsca, zabytki sakralne, zabytki techniki, krzyże pokutne, etc.
- Opracowanie dokumentacji historycznej związanej z planowaną inwestycją budynku mieszkalno-administracyjnego nr 1 w Bożnowie.
- Rozważenie finansowania wykonania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych.
- Przeprowadzenie kwerendy, celem zgromadzenia informacji dot. posiadania przez lokalnych mieszkańców pamiątek historycznych, przedmiotów - celem ich ewentualnego użycia w salach wystawienniczych.

PRIORYTET III

WYEKSPONOWANIE DZIEDZICTWA PRZYRODNICZO-KULTUROWEGO JAKO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO GMINY ORAZ MIEJSCA ATRAKCYJNEGO DLA JEJ MIESZKAŃCÓW

Kierunek działania 1. Promowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.

- Kontynuacja oraz organizowanie nowych, bezpłatnych imprez o charakterze kulturalnym, historycznym, sportowym na otwartej przestrzeni, angażującej lokalną społeczność,
- Umieszczanie informacji o wydarzeniach kulturalnych na stronie internetowej Gminy Żagań,
- Organizowanie jarmarków promujących lokalnych artystów, rzemieślników oraz lokalne produkty: chleby, miody, wędliny, etc.,
- Popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu,
- Wydawanie mapek, folderów, materiałów promujących dziedzictwo kulturowe,
- Kontynuacja współpracy z Lokalną Grupą Działania Bory Dolnośląskie związanej z popularyzacją zasobów kulturowo – przyrodniczych regionu,
- Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych), obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa przyrodniczo – kulturowego Gminy,
- Udostępnianie aplikacji multimedialnej na urządzenia przenośne, informującej m.in. o wydarzeniach kulturalnych, zabytkach, szlakach turystycznych, bazie turystycznej i gastronomicznej,
- Rozważenie opracowania cyfrowej mapy zabytków Gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego oraz opublikowanie jej na stronie internetowej Urzędu Gminy.

Kierunek działania 2. Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

- Wspieranie mieszkańców w zakresie tworzenia bazy agroturystycznej oraz gastronomicznej,
- Wyznaczanie i oznakowanie nowych i istniejących szlaków turystycznych,
- Uzupełnienie strony internetowej gminy o informacje dotyczące szlaków turystycznych, kajakowych, konnych, rowerowych, etc. np. w formie interaktywnej mapy,
- Tworzenie przestrzeni dla lokalnej społeczności sprzyjającej aktywnej formie wypoczynku (siłownie na otwartym powietrzu, place zabaw, etc.),
- Wykorzystanie obiektów zabytkowych w tworzenie produktów turystycznych lub obsługę ruchu turystycznego.

Kierunek działania 3. Działania zwiększające estetykę przestrzeni sołectw współtworzących Gminę.

- Kontynuacja zadań zwiększających estetykę sołectw polegających na umieszczenie kompozycji roślinnych, rabatów kwietnych, ławek, etc.
- Iluminacja najcenniejszych obiektów zabytkowych, szczególnie tych, które tworzą dominanty na terenie Gminy.
- Porządkowanie i rewaloryzacja gminnych skwerów, parków, miejsc pamięci i cmentarzy.
- Zachęcanie mieszkańców poszczególnych sołectw do uporządkowania terenu wokół swoich domostw w formie konkursu.

11.2. Monitoring i weryfikacja wyznaczonych kierunków działań jak i zadań.

W celu realizacji ww. priorytetów należy podjąć działania, które będą sukcesywnie realizowane i monitorowane w okresie 4 lat. Aby osiągnąć jak najlepsze efekty ustala się poniższy zestaw mierników, pozwalający na elastyczne zarządzanie, umożliwiające wprowadzenie zmian i korekt, wynikających z bieżących potrzeb lub innych losowych sytuacji, z jednoczesną obserwacją wyników.

P. I - ZACHOWANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GWARANCJĄ ATRAKCYJNEGO WIZERUNKU GMINY

P. I/Kd.1 - Prowadzenie prac remontowo – budowlanych zapobiegających degradacji tkanki zabytkowej.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zrewitalizowanych obiektów zabytkowych: pałace, dwory, folwarki, parki, miejsca pamięci, etc.	2
Liczba zrewitalizowanych obiektów będących własnością Gminy Żagań,	1

wpisanych do GEZ-u.	
Ilość przyjętych wniosków dotycząca przyznania dotacji wynikająca z uchwały Gminy Żagań w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań.	4
Liczba uporządkowanych i zagospodarowanych cmentarzy.	4
Ilość zaadaptowanych budynków zabytkowych na pełnienie potrzeb kulturalno-oświatowych.	1
Liczba złożonych wniosków dotyczących pozyskania środków UE na projekty z zakresu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego.	2
Ilość skontrolowanych zrewitalizowanych i użytkowanych obiektów będących własnością Gminy.	4

P. I/Kd.2 Zachowanie historycznych układów ruralistycznych.

Miernik	Ilość w skali 4 lat w trakcie obowiązywania planu
Ilość zweryfikowanych i nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględniająca wyznaczone historyczne układy ruralistyczne	

P. I/Kd.3 Współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych związana z ochroną i trwałym zachowaniem dziedzictwa kulturowego.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych obejmujących swoją tematyką możliwości rewitalizacji oraz adaptacji obiektów zabytkowych, przykładowe realizacje, możliwości finansowania, etc.	2
Ilość ulotek, folderów promujących właściwie przeprowadzane remonty w obiektach zabytkowych, informujących o możliwościach pozyskania wsparcia finansowego.	1

P. I/Kd.4 Wdrażanie działań i narzędzi związanych z prawną ochroną dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Weryfikacja i opracowanie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego Gminy Żagań uwzględniających elementy z zakresu ochrony zasobów kulturowo-przyrodniczych: pałace, dwory, parki, zabytki sakralne, aleje zabytkowe, cmentarze, stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej, etc.	4
Monitoring GEZ-u, ewentualne wprowadzenie nowych elementów, weryfikacja.	w trakcie obowiązywania planu
Liczba złożonych wniosków dotyczących wpisu obiektów zabytkowych: pałace, dwory, kościoły oraz obszary zabytkowe do wojewódzkiego rejestru zabytków, czy też uznanie obiektów i obszarów jako pomników przyrody.	1
Liczba tablic umieszczonych przy pomnikach przyrody lub odświeżenie oznaczeń.	Objęcie tablicami wszystkich pomników przyrody
Liczba umieszczonych znaków na zabytkach.	10

P. II DOKUMENTACJA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ POSZERZANIE ŚWIADOMOŚCI ZWIĄZANEJ Z OCHRONĄ ZABYTEKÓW**P. II/Kd.1 Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.**

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych lub współorganizowanych konkursów, związanych z zachowaniem, ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego.	2
Ilość szkoleń organizowanych dla pracowników Urzędu Gminy Żagań we współpracy z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze, NID-em lub z inną instytucją.	1

Liczba pracowników Urzędu Gminy Żagań biorących udział w szkoleniach, konferencjach z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.	4
Liczba utworzonych sal wystawienniczych eksponująca historię regionu, lokalne pamiątki, tradycję, rzemiosło, rękodzielnictwo, etc.	1
Proces uaktualniania strony internetowej Gminy Żagań o informacje dotyczące historii, działań badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym, wyników konkursów.	w trakcie obowiązywania planu

P. II/Kd. 2 Budowanie świadomości lokalnej społeczności związanej z koniecznością ochrony dziedzictwa kulturowego.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych spotkań z użytkownikami wyremontowanych obiektów zabytkowych, będących własnością Gminy, w celu ograniczenia aktów wandalizmu i zbudowania wspólnej odpowiedzialności za miejsce zamieszkania.	1
Ilość zamieszczonych projektów propagujących dobre praktyki związane z przeprowadzaniem prac remontowo-budowlanych przy obiektach zabytkowych przez prywatnych właścicieli.	4

P.III WYEKSPONOWANIE DZIEDZICTWA PRZYRODNICZO-KULTUROWEGO JAKO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO GMINY ORAZ MIEJSCA ATRAKCYJNEGO DLA JEJ MIESZKAŃCÓW

P. III/Kd.1 Promowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych cyklicznych imprez.	2
Liczba zorganizowanych konkursów, wystaw.	2
Ilość odnowionych oraz nowych tablic umieszczonych przy zabytkach, informujących o historii obiektu.	4
Liczba broszur, folderów, przewodników, promujących dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze regionu.	2

P. III/Kd.2 Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba utworzonych szlaków turystycznych.	2
Ilość uporządkowanych i odświeżonych (znaki) szlaków turystycznych.	1
Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury, służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej jak również umożliwiająca spędzanie czasu wolnego dostosowana do rodzin z dziećmi: place zabaw, siłownie na wolnym powietrzu, wiaty, ławki, etc.	2
Liczba tablic informujących o atrakcjach turystycznych.	2
Liczba opracowanych interaktywnych map uwzględniających, min.: szlaki turystyczne, kajakowe, rowerowe, konne, zabytki, punkty widokowe, etc.	1

P. III/Kd.3 Działania zwiększające estetykę przestrzeni sołectw współtworzących Gminę.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Porządkowanie skwerów i bulwarów wiejskich.	1
Liczba wykonanych iluminacji obiektów zabytkowych.	1
Działania porządkujące estetykę sołectw przeprowadzane kompleksowo, w tym m.in.: odświeżenie małej architektury, nowe kompozycje kwiatowe, etc.	w trakcie obowiązywania planu

Realizacja Programu jest procesem długofalowym. Po upływie dwóch lat sprawozdanie z realizacji wyznaczonych zadań sporządzi komórka organizacyjna urzędu, koordynująca realizację Programu, a następnie

przedstawi ją burmistrzowi/wójtowi. Po akceptacji ocena zostanie przedłożona Radzie Gminy, będzie ona jednocześnie stanowić punkt wyjścia do wprowadzania uzasadnionych zmian i usprawniania programu. Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022 – 2025, która uwzględni wskaźniki odnoszące się do wytyczonych zadań.

12. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2022-2025.

Zakłada się, że zadania określone w Programie będą wykonywane za pomocą następujących podstawowych instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, tworzenie parków kulturowych, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);

- finansowych – m.in. współfinansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich, jak również dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

- koordynacji – m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi oraz z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;

- społecznych – m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;

- kontrolnych – m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

13. FINANSOWANIE PROJEKTÓW ZWIĄZANYCH Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY ŻAGAŃ.

Wszelkie działania umożliwiające realizację celów zmierzających do zachowania, ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego wymagają określonych nakładów finansowych. Oprócz planowania merytorycznego przedsięwzięć należy właściwie rozpoznać zakwalifikowany zakres zadań, który będzie mógł uzyskać wsparcie finansowe w ramach odpowiedniego, zewnętrznego źródła finansowania. Niniejszy przegląd programów może pełnić funkcję zarówno dydaktyczno-opiniującą jak też inspirującą do podjęcia działań. Przedstawione propozycje źródeł finansowania są skierowane głównie do jednostki samorządu terytorialnego, lecz w ramach niektórych programów o dofinansowanie mogą ubiegać się właściciele zabytków, fundacje czy instytucje kultury, etc.

Pomoc finansową można otrzymać z następujących źródeł:

- Budżet Gminy Żagań – dotacje,
- Środki Samorządu Województwa Lubuskiego oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Budżet państwa,
- Fundusze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny,
- Fundusze Unii Europejskiej – związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.

13.1. Dotacje budżetu Gminy Żagań.

Z budżetu Gminy Żagań mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze Gminy Żagań, co reguluje uchwała nr XXIX/142/05 Rady Gminy Żagań z dnia 30 czerwca 2005 roku w sprawie określenia zasad i trybu udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty

budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań niestanowiących własność Gminy z późn. zm.¹⁰⁸.

Uchwała określa warunki oraz tryb udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytku, tryb postępowania z wnioskiem o udzielenie dotacji, sposób rozliczenia dotacji, rodzaj dokumentów niezbędny do rozpatrzenia wniosku o udzielenie dotacji oraz postanowienia jakie powinna zawierać umowa o udzielenie dotacji. O udzielenie dotacji przy zabytku wpisanym do rejestru może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych. Wnioskodawca do wniosku musi dołączyć:

- dokument potwierdzający posiadanie przez wnioskodawcę tytułu prawnego do władania zabytkiem,
- decyzję o wpisie do rejestru zabytków,
- określenie prac, na które ma być udzielona dotacja, termin ich wykonania,
- kosztorys ofertowy prac, z uwzględnieniem cen zakupu materiałów niezbędnych do ich przeprowadzenia.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Przekazanie dotacji następuje na podstawie umowy określającej w szczególności: zakres planowanych prac i termin ich realizacji, wysokość udzielonej dotacji oraz termin i tryb jej płatności, tryb kontroli wykonania umowy – zadania, sposób rozliczenia dotacji, warunki i sposób niewykorzystanej dotacji albo dotacji wykorzystanej niezgodnie z przeznaczeniem, wysokość wkładu własnego, termin złożenia sprawozdania z wykonania zadania wniosku. Przekazanie dotacji nastąpi w dwóch ratach; pierwsza – zaliczkowo – przed podjęciem prac w wysokości nie większej niż 70%, druga – pozostała część dotacji po zakończeniu wszystkich prac, na wykonanie których została przyznana dotacja i przyjęciu rozliczenia. Wnioski o dotację składa się do dnia 15 kwietnia roku, w którym dotacja ma być udzielona. Termin składania wniosków upływa 30 września.

13.2. Środki Samorządu Województwa Lubuskiego oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Kolejną możliwością otrzymania dotacji na wykonanie prac przy zabytkach są środki uruchomione przez Samorząd Województwa Lubuskiego oraz Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- Dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa lubuskiego.

Zasady udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa lubuskiego, określa uchwała nr XXXI/296/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 22 października 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa lubuskiego. Z budżetu Województwa Lubuskiego mogą być udzielane dotacje celowe, na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie województwa lubuskiego. O dotacje może ubiegać się każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub stan zachowania zabytku wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100%

¹⁰⁸ Uchwała nr XXXVIII/188/06 Rady Gminy Żagań z dnia 28 czerwca 2006r. w sprawie zmiany w uchwale nr XXIX/142/05 Rady Gminy Żagań z dnia 30 czerwca 2005 określenia zasad i trybu udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań niestanowiących własność Gminy. Uchwała Nr XXXI/1146/05 Rady Gminy Żagań z dnia 5 września 2005r. w sprawie zmiany w Uchwale Nr XXIX/142/05 Rady Gminy Żagań z dnia 30 czerwca 2005 określenia zasad i trybu udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Gminy Żagań niestanowiących własność Gminy.

nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Wnioski wraz z załącznikami należy składać w terminie do 31 stycznia każdego roku kalendarzowego¹⁰⁹.

- Otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego w 2022r.

Zarząd Województwa Lubuskiego na podstawie art. 11 ust. 1 pkt. 1 i ust. 2 oraz art. 13 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020r., poz. 1057 z późn. zm.) w dniu 25 stycznia 2022 roku podjął uchwałę w sprawie ogłoszenia otwartego konkursu ofert na wsparcie w 2022 roku realizacji zadań publicznych Województwa Lubuskiego w obszarze kultury wynikającego z „Programu współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi w 2022 roku”. Na realizację ww. zadań przeznaczono środki w wysokości 120.000 zł. Maksymalna kwota dofinansowania pojedynczego projektu może wynieść do 10.000 zł¹¹⁰.

W ramach konkursu przewiduje się dofinansowanie następujących zadań:

- organizowanie wydarzeń kulturalnych tj. festiwali konkursów, przeglądów, koncertów, spektakli, pokazów filmowych, plenerów, warsztatów, konferencji, seminariów, wystaw historycznych, muzealnych, artystycznych i innych imprez mających znaczenie dla polskiej i regionalnej kultury i sztuki ich promocja;

- wspieranie twórczości i tradycji ludowej w tym ochronę unikalnych i znikających zawodów;

- wspieranie zawodowego i amatorskiego ruchu artystycznego;

- działania na rzecz ochrony i propagowania kultur mniejszości narodowych,

- wspieranie działań związanych z rozwojem talentów, pasji dzieci i młodzieży m.in. organizacja warsztatów, plenerów, spotkań konkursów, przeglądów, itp.;

- promocja kultury i dziedzictwa narodowego regionu poprzez niekomercyjne, niskonakładowe publikacje i wydawnictwa.

Dotacja nie może być przeznaczona na działania inwestycyjne.

- Dotacje w trybie art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Dofinansowanie na projekty dot. m.in. promocji i zachowania dziedzictwa kulturowego można otrzymać w ramach trybu art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie¹¹¹.

- Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru udzielona przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z art. 73 ustawy z dnia 23.07.2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2021r., poz. 710): osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,

- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,

- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,

- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,

¹⁰⁹ https://www.lubuskie.pl/cms/155/dotacje_na_zabytki.

¹¹⁰ https://bip.lubuskie.pl/878/4274/Ogloszenie_otwartego_konkursu_ofert_na_wsparcie_w_2022_roku_realizacji_zadan_publicznych_Wojewodztwa_Lubuskiego_w_obszarze_kultury/
Należy monitorować każdy rok planowanych konkursów ofert ogłaszanych na stronie bip-u Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego

¹¹¹ https://bip.lubuskie.pl/190/Druki_do_pobrania/.

- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje udzielane są przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków¹¹². Wnioski o dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone, składa się do dnia 30 listopada roku poprzedzającego wykonanie prac przy zabytku, w przypadku prac, które mają zostać przeprowadzone. Wnioski o dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku, składa się do dnia 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona.

13.3. Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Budżet państwa.

Dofinansowanie mogą otrzymać projekty w ramach Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - na podstawie Zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2019 r. w sprawie wytycznych do Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Terminy naborów wniosków są ogłaszane na stronie urzędu na każdy kolejny rok. W niniejszej analizie wskazano na rodzaj zadań objętych dofinansowaniem w ramach poszczególnych Programów. Szczegółowe wytyczne znajduje się w warunkach i specyfikacji związanej z otrzymaniem dotacji opublikowanej na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Badanie polskich strat wojennych. Priorytetem będą projekty kompleksowe, realizowane ponad standardowymi ramami bieżącej działalności wnioskodawców, umożliwiające miarodajne ustalenie skali i zakresu strat wojennych poszczególnych instytucji. Projekty istotne dla realizacji celów programu, mają wprowadzać nową jakość dotyczącą badania polskich strat wojennych, ze szczególnym naciskiem na ich multidyscyplinarność, w tym analizę konserwatorską zachowanych obiektów, badanie źródeł pod kątem pochodzenia obiektów, ich wojennych i powojennych losów oraz zachowanej ikonografii. Integralną częścią programu będą również działania z zakresu popularyzacji wyników przeprowadzonych badań poprzez ich publikację oraz organizację konferencji naukowych.

Groby i cmentarze wojenne w kraju.

Dofinansowanie otrzymają następujące rodzaje zadań: utrzymanie, zapewnienie właściwego stanu lub urządzenie grobu lub cmentarza wojennego; zadania badawcze, dokumentacyjne, edukacyjne i po-

¹¹² <https://www.lwkz.pl/page/show/id/33>.

pularyzatorskie, zadanie multidyscyplinarne, zadania związane z infrastrukturą grobów i cmentarzy wojennych¹¹³.

Infrastruktura domów kultury.

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- roboty budowlane, w tym rozbudowa, nadbudowa, przebudowa, remont, wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, realizowane wyłącznie w już istniejących obiektach budowlanych oraz zakup wyposażenia na potrzeby prowadzenia edukacji kulturalnej,

- zakup wyposażenia na potrzeby prowadzenia edukacji kulturalnej,

- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko.

W ramach programu wprowadzona została możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu.

O dofinansowanie mogą ubiegać się domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury; biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki; jednostki samorządu terytorialnego - wyłącznie jako organy prowadzące dla podmiotów.¹¹⁴

Kultura ludowa i tradycyjna.

W ramach programu kwalifikują się następujące rodzaje działań: dokumentacja, archiwizacja i jak najszersze udostępnianie unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultur tradycyjnych¹¹⁵.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju.

Dofinansowanie otrzymają następujące rodzaje zadań: zapewnienie właściwego stanu miejsca pamięci narodowej i trwałego upamiętnienia; zadania dokumentacyjne, edukacyjne i popularyzatorskie; zadania multidyscyplinarne oraz związane z infrastrukturą miejsc pamięci¹¹⁶.

Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą. Wsparciem zostaną objęte następujące działania: prace badawcze i poszukiwawcze, których efektem winna być weryfikacja informacji na temat nieoznaczonych mogił wojennych znajdujących się poza granicami Rzeczypospolitej z zamiarem ich właściwego upamiętnienia, gromadzenie danych biograficznych i innego rodzaju danych historycznych oraz tworzenie baz danych i inwentaryzacja, kwerendy, przygotowanie dokumentacji niezbędnej do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich i rewaloryzacyjnych przy miejscu ważnym dla polskiej Pamięci Narodowej.¹¹⁷

Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.

Dofinansowanie zostanie udzielone na następujące działania: rewaloryzacja, prace remontowo-konserwatorskie oraz ratunkowe i zabezpieczające w zabytkach polskich lub z Polską związanych znajdujących się poza granicami kraju; rewaloryzacja, prace remontowe i konserwatorskie oraz ratunkowe i zabezpieczające zabytkowych cmentarzy cywilnych oraz cywilnych grobów polskich poza granicami kraju; dokumentowanie polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badania naukowe, kwerendy oraz prace inwentaryzacyjne i digitalizacyjne, upamiętnianie wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z polskim dziedzictwem kulturowym za granicą; upowszechnianie wiedzy (w tym: publikacje, konferencje, wystawy itp.) o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą poprzez projekty realizowane w Polsce bądź poza jej granicami; zadania multidyscyplinarne łączące wybrane spośród opisanych wyżej działań¹¹⁸.

Ochrona zabytków.

¹¹³ <https://www.gov.pl/web/kultura/groby-i-cmentarze-wojenne-w-kraju3>.

¹¹⁴ <https://www.gov.pl/web/kultura/infrastruktura-domow-kultury4>.

¹¹⁵ <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna4>.

¹¹⁶ <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju3>.

¹¹⁷ <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica4>.

¹¹⁸ <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica4>.

Wsparciem w ramach Programu objęte zostaną zadania obejmujące: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych); prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków); prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie¹¹⁹.

Ochrona zabytków archeologicznych.

Wsparcie otrzymują zadania, których termin realizacji został przewidziany na jeden rok - tzw. zadania jednoroczne polegające na weryfikacji terenowej zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, opracowanie wraz z obowiązkową publikacją książkową wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Natomiast zadania wieloletnie również przewidują ten sam typ działań obejmujący weryfikację terenową zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz opracowanie wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych¹²⁰.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Wsparciem zostaną objęte następujące zadania: ochrona i zachowania dziedzictwa kulturowego, budowa, rozbudowa, przebudowa, remont infrastruktury kultury oraz infrastruktury szkolnictwa artystycznego; realizacja międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych; wydatki niekwalifikowane związane bezpośrednio z kulturą, ujęte w umowie o dofinansowanie w ramach programów europejskich (niemożliwe do odzyskania oraz niefinansowane z innych źródeł)¹²¹.

Wspieranie działań muzealnych.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się zadania polegające na: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji stałych wystaw muzealnych; tworzenie stałych wystaw; publikacji bezpłatnych katalogów do wystaw bądź zbiorów; konserwacji; wyposażaniu pracowni konserwatorskich; tworzeniu wystaw wirtualnych¹²².

O dofinansowanie projektów dot. działań z zakresu zachowania i promocji dziedzictwa kultury można się również ubiegać w ramach pozostałych Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Czasopisma, Edukacja artystyczna, Edukacja kulturalna, Film, Infrastruktura Kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Kultura cyfrowa, Kultura dostępna, Literatura, Muzyczny ślad, Muzyka, Narodowa Kolekcja Sztuki Współczesnej, Partnerstwo dla książki, Promocja czytelnictwa, Promocja kultury polskiej za granicą, Rozwój sektorów kreatywnych, Sztuki wizualne, Taniec, Teatr, Wspieranie działań muzealnych, Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży, Zamówienia kompozytorskie, Wspieranie archiwów i bibliotek poza krajem, Ballady i romanse. Szczegółowe wytyczne co do terminu naboru, zakresu działań oraz beneficjentów znajdują się na stronie internetowej ministerstwa: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2022>.

13.4. Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji - Fundusz Kościelny.

¹¹⁹ <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow4>.

¹²⁰ <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych4>.

¹²¹ <https://www.gov.pl/web/kultura/promesa-dla-kultury2>.

¹²² <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych4>.

Fundusz Kościelny¹²³ został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 roku o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2022 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Dotacje z Funduszu Kościelnego mogą zostać przyznane na realizację m.in. następujących zadań:

- dotacje na wspomniany cel przeznaczone będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki);

- prowadzenie zakładów dla sierot, starców, osób upośledzonych fizycznie lub umysłowo oraz innych kategorii osób potrzebujących opieki,

- prowadzenie szpitali i innych zakładów leczniczych oraz aptek,

- organizowanie pomocy w zakresie ochrony macierzyństwa,

- organizowanie pomocy sierotom, osobom dotkniętym klęskami żywiołowymi i epidemiami, ofiarom wojennym, znajdującym się w trudnym położeniu materialnym lub zdrowotnym rodzinom i osobom, w tym pozbawionym wolności,

- prowadzenie żłobków, ochronek, burs i schronisk,

- udzielanie pomocy w zapewnianiu wypoczynku dzieciom i młodzieży znajdującym się w potrzebie,

- krzewienie idei pomocy bliźnim i postaw społecznych temu sprzyjających,

- przekazywanie za granicę pomocy ofiarom klęsk żywiołowych i osobom znajdującym się w szczególnej potrzebie.

O dofinansowanie na ww. zadania z Funduszu Kościelnego mogą ubiegać się kościelne osoby prawne.

13.5. Fundusze Unii Europejskiej – związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.

Programy strukturalne Unii Europejskiej stwarzają możliwość pozyskiwania funduszy ze środków Unii Europejskiej na realizację projektów z obszaru kultury oraz przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków. Należą do nich m.in.:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027. Projekt.

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich/LEADER.

- Program Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021-2027. Projekt.

- Fundusz Małych Projektów w ramach Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021-2027.

- Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- Fundusz Wyszehradzki.

Informacje dot. regulaminów i terminu składania wniosków znajdują się na stronach internetowych ministerstwa odpowiedzialnego za pilotaż ww. Programów.

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027. Projekt.

¹²³ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

Dofinansowanie projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego oraz naturalnego mogą otrzymać zadania realizowane w oparciu o Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021 – 2027. Obecnie dokument znajduje się w fazie projektu i dyskusji. Należy monitorować ewentualne zmiany merytoryczne, które mogą wpłynąć na zakres wyznaczonych działania inwestycyjnych¹²⁴.

Dziedzictwo naturalne bywa niejednokrotnie integralną częścią zasobów kulturowych W ramach Priorytetu II: Zielone lubuskie, celu szczegółowego (VII): Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia dofinansowanie otrzymają projekty, których celem będzie zachowanie i poprawa stanu gatunków i siedlisk oraz ochrona ekosystemów, a także ochrona i przywracanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych w szczególności na obszarach objętych różnymi formami ochrony przyrody oraz terenach zurbanizowanych. Projekty obejmują: wsparcie parków krajobrazowych i rezerwatów, które nie pokrywają się z obszarami Natura 2000; opracowanie dokumentów planistycznych dla obszarów chronionych - parki krajobrazowe i rezerваты (nie pokrywające się z obszarami Natura 2000); projekty w zakresie tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej na obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime np. banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki. Beneficjentem są: jednostki samorządu terytorialnego (JST) i ich związki, stowarzyszenia i porozumienia, spółki prawa handlowego będące własnością JST, organizacje pozarządowe, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne, państwowe jednostki budżetowe realizujące zadania z zakresu monitoringu środowiska, uczelnie/szkoły wyższe oraz ich spółki celowe, jednostki naukowe, jednostki badawczo-rozwojowe, przedsiębiorstwa (MŚP),

Działania zasadniczo skierowane na ochronę dziedzictwa kulturowego, poprawę ich stanu zachowania oraz rozwój infrastruktury turystycznej realizowane będą w ramach Priorytetu IV Infrastruktura społeczna, cel szczegółowy (VI): Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Dofinansowanie otrzymają projekty obejmujące: zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego; konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja; rozwój infrastruktury kultury; rozwój infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. szkoły artystyczne, teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea) – wspieranie zaplecza dla utrzymania niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rzemiosła i dawnych zawodów) – podmioty prowadzone lub nadzorowane na szczeblu regionalnym; rozwój turystycznych szlaków tematycznych i produktów turystycznych (odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych regionu); projekty dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki, wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych. Elementem powyżej opisanych typów projektów mogą być działania dotyczące ułatwienia dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Beneficjenci to: podmioty prowadzone lub nadzorowane na poziomie regionalnym, europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT).

Kontynuacja ww. projektów z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego realizowana jest w ramach Priorytetu VI. Lokalne lubuskie, cel szczegółowy (II) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie. Należy zauważyć iż, głównym źródłem finansowania działań na rzecz obszarów wiejskich będzie nadal program rozwoju obszarów wiejskich, a wsparcie w ramach programu regionalnego będzie miało charakter uzupełniający i realizowany z poszanowaniem demarkacji między funduszami. Działania dedykowane obszarom wiejskim w tym celu szczegółowym będą realizowane poprzez wykorzystanie strategii terytorialnych, w tym programów rewitalizacji oraz lokalnych strategii rozwoju/planów działania. Wsparcie wynikające z tzw. strategii terytorialnych, otrzymają projekty mające na celu: odnowę wsi (wspieranie budowania tożsamości lokalnej i zachowanie wiejskiego dziedzictwa kulturowego i krajobrazu); zagospodarowanie przestrzeni publicznych, w tym rozwój przestrzeni dla mieszkańców; rozwijanie oferty z obszaru turystyki i rekreacji; konserwację zabytków ruchomych i digitalizacja zasobów dziedzictwa

¹²⁴ Zazwyczaj projekt nie odbiega od treści przyjętego w całości Programu. <https://rpo.lubuskie.pl/documents/10184/428857/Projekt+FEWL.pdf/eda4af3d-1156-4618-b05a-976f372d1f56>.

kulturowego; restaurację i adaptację obiektów dziedzictwa kulturowego i naturalnego; wsparcie instytucji kultury, rozwój infrastruktury kultury; inne określone w strategii terytorialnej, lokalnej strategii rozwoju. Beneficjenci uprawnieni do otrzymania wsparcia to: jednostki samorządu terytorialnego (JST), ich związki, stowarzyszenia i porozumienia, w tym LGD, organizacje non profit, jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną, organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa (MŚP) i ich związki i stowarzyszenia, europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT).

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Komisja Europejska decyzją z 31 sierpnia 2021 roku (C (2021) 6553), zaakceptowała strategiczną zmianę Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 wprowadzającą m. in. okres przejściowy dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2021-2022. Wprowadzony okres przejściowy wydłuża implementację PROW 2014 – 2020 o 2 lata. W tym okresie planowana jest kontynuacja wdrażania zdecydowanej większości obecnie istniejących instrumentów wsparcia oraz utworzenie dwóch nowych instrumentów w ramach Programu, tj.: działanie „Zarządzanie ryzykiem” oraz operacje typu „Zarządzanie zasobami wodnymi na gruntach rolnych” w ramach działania „Inwestycje w środki trwałe”

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich dofinansowaniem zostały objęte m.in. projekty związane z zachowaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego. W działaniu M07 – Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich wyszczególniono następujące poddziałania mają na względzie realizację ww. celu¹²⁵:

Poddziałanie 2: Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej, w tym: ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego. Na obszarach wiejskich znajdują się pojedyncze obiekty zabytkowe, zespoły pałacowo – ogrodowe, zespoły folwarczne, układy tradycyjnej zabudowy ulegające stopniowej lub całkowitej degradacji, realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego ma przyczynić się do ich zachowania. Wsparcie w ramach tego typu operacji otrzymają zadania mające na względzie: odnawianie lub poprawę stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego, zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST.

Poddziałanie 3: Inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury w następujących obszarach, w tym: inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne. Mieszkańcy obszarów wiejskich, w porównaniu do mieszkańców miast, mają słaby dostęp do podstawowych usług kulturalnych. Infrastruktura kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana. Realizacja inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne zapewni odpowiednie warunki do organizowania i animowania uczestnictwa społeczności wiejskiej w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych czy integracyjnych. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Kształtowanie przestrzeni publicznej. W wielu miejscowościach wiejskich rozwój przestrzenny nie następuje w oparciu o spójną koncepcję rozwoju przestrzennego, przez co miejscowości przestają być atrakcyjne dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Inwestycje dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej mają podnieść atrakcyjność obszarów wiejskich i promować rozwój przestrzenny w oparciu o zasady kształtowania polityki przestrzennej. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Nabór na poszczególne projekty jest ogłaszany na stronie: <http://prow.lubuskie.pl/> lub na stronie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego. Należy monitorować ww. strony.

Dofinansowanie wynosi: do 500 tys. zł na miejscowość w okresie realizacji Programu, łącznie na inwestycje realizowane w ramach ochrony i budownictwa oraz inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne

¹²⁵ <http://prow.lubuskie.pl/o-programie/prow-dokument-programowy/>.

i kształtowanie przestrzeni publicznej. Kwota dofinansowania w okresie funkcjonowania Programu może ulec zmianie.

LEADER

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 obejmuje narzędzie zdefiniowane jako Program „LEADER”, który jest wspierany ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) a rozwój lokalny kierowany będzie przez społeczność (RLKS). Leader jest oddolnym podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez lokalne grupy działania (LGD), polegającym na opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR). Gmina Żagań należy do LGD „Bory Dolnośląskie”, w ramach której opracowano dokument: Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność przygotowaną w celu realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014 – 2020 z perspektywą do 2024 roku dla obszaru gmin wiejskich: Żary, Wymiarki, Przewóz, Żagań, Małomice, Iłowa, Gozdnicza, Osiecznica, Węgliniec, Pieńsk (zwanego dalej obszarem działania LGD). Stowarzyszenie LGD Bory Dolnośląskie ubiega o środki finansowe w ramach PROW/Leader poddziałania 19.2 Wsparcie realizacji operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Projekty związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego realizowane będą na podstawie konsultacji społecznej w formie Grantu. W ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność wsparciem objęte będą działania: wzmacniające aktywność społeczność, mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu oraz wzmocnienie potencjału organizacji pozarządowych. Realizacja inicjatyw lokalnych jest odpowiedzialnością na przedstawioną w diagnozie skalę niedoboru w zakresie aktywności społecznej. W ramach tego przedsięwzięcia realizowane będą działania w zakresie rozwoju ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej, wraz z zachowaniem dziedzictwa lokalnego, a także wzmacniające kapitał społeczny. Granty będą dofinansowane w 100%. Z udziału w grantach wykluczono sektor finansów publicznych. Pula środków na ten cel wynosi łącznie 104.238,01euro. Poziom dofinansowania będzie się mieścić w granicach 5-30 tysięcy zł. Uprawnionymi do ubiegania się o wsparcie w ramach projektów grantowych są: osoby prawne, jeżeli siedziba tej osoby lub jej oddziału znajduje się na obszarze wiejskim objętym LSR oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną.

Kolejne projekty są związane z rozwojem ofert turystycznych w regionie. Dotyczą projektu współpracy, w ramach którego zamierza się utworzyć partnerstwo lokalne i ponadregionalne gotowe do wzajemnej współpracy, organizacji, promocji i profesjonalizacji swych działań w celu utworzenia przemyślanych i przetestowanych pakietów turystyczno-rekreacyjnej oferty pobytowej dla mieszkańców i turystów – koszt 156005,84 euro dofinansowanie 100%. Nabór na poszczególne projekty jest ogłaszany na stronie: <https://www.bory.org.pl/lgd/harmonogram/>

Program Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021 – 2027. Projekt.

Ramy czasowe Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia - Polska 2014 – 2020 uległy zakończeniu. Obecnie opracowano projekt Programu. INTERREG VA Brandenburgia – Polska 2021 – 2027. Programem objęto całe województwo lubuskie, w tym podregiony (NUTS3) gorzowski i zielonogórski. Niemiecka część obszaru to powiaty (NUTS3) Märkisch – Oderland, Oder-Spree oraz Spree-Neiße/Sprjewja-Nysa a także miasta na prawach powiatów (NUTS3) Frankfurt n. Odrą oraz Cottbus/Chóšebuz (po polsku: Chociebuż) w kraju związkowym Brandenburgia. Działania z zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego zostały ujęte w Priorytecie 3: Atrakcyjne pogranicze – edukacja, kultura i turystyka w Celu szczegółowym 4.6: Wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

Działania obejmują:

- transgraniczne projekty artystyczne i kulturalne;
- transgraniczne promowanie i propagowanie ofert kulturalnych i turystycznych, w tym opracowywanie i wprowadzanie wielojęzycznych, dostępnych transgranicznie ofert oraz opracowywanie i wprowadzanie ofert inkluzyjnych, które w szczególności mają również na celu niwelowanie istniejących barier;
- transgraniczne tworzenie sieci organizacji turystycznych i usługodawców turystycznych w tym tworzenie i dalszy rozwój transgranicznych sieci tematycznych w dziedzinie kultury i turystyki oraz opracowywanie strategii i koncepcji zrównoważonego rozwoju turystyki transgranicznej;

- opracowanie aplikacji/rozwiązań cyfrowych służących informacji i dostępności ofert kulturalnych i turystycznych, również formaty cyfrowe;
- transgraniczna wymiana wiedzy i kompetencji oraz wspieranie transferu dobrych praktyk, w szczególności w zakresie problematyki turystyki zrównoważonej i inkluzyjnej, wzmocnienia lokalnych struktur gospodarczych, zaangażowania i aktywizacji lokalnych społeczności oraz wymagań i oczekiwań gości z kraju sąsiada;
- transgraniczne działania na rzecz innowacji społecznych w związku z transgraniczną ofertą turystyczną i kulturalną;
- transgraniczne działania na rzecz zachowania i udostępniania wspólnego dziedzictwa kulturowego oraz upowszechnianie wiedzy o kulturze i historii kraju sąsiada, promowanie wspólnej kultury pamięci;
- transgraniczne działania na rzecz powiązania i modernizacji infrastruktury szlaków turystycznych, w szczególności w zakresie turystyki rowerowej i wodnej;
- małe projekty kulturalne i turystyczne oraz lokalne spotkania, łącznie z wymianą twórców kultury i dostawców usług turystycznych.

Beneficjenci to: jednostki samorządu terytorialnego (samorzady lokalne i regionalne); federacje i organizacje turystyczne, dostawcy usług turystycznych; placówki, instytucje i twórcy kultury; osoby korzystające z ofert turystycznych i kulturalnych; instytucje i organizacje społeczeństwa obywatelskiego, instytucje i organizacje publiczne; mieszkańcy obszaru objętego Programem. Projekty muszą być realizowane w międzynarodowym partnerstwie i muszą mieć charakter transgraniczny. Budżet Programu to 88 mln. EUR euro z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego¹²⁶.

Fundusz Małych Projektów w Euroregionie „Sprewa-Nysa-Bóbr” .

Euroregion „Sprewa-Nysa-Bóbr” po polskiej stronie obejmuje południową i środkową część województwa lubuskiego, w skład której wchodzi powiaty oraz ich gminy: Krośnieński, Nowosolski, Świebodziński, Wschowski, Zielonogórski, Żagański, Żarski, gmina Cybinka i Torzym oraz gmina Zbąszyń, która należy do województwa wielkopolskiego. Po stronie niemieckiej Euroregion obejmuje powiat Sprewa-Nysa oraz miasto Cottbus. Fundusz finansuje przedsięwzięcia m.in. w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego realizowane przez lokalne samorzady i organizacje pozarządowe z partnerami z Niemiec. Dofinansowanie z EFRR wynosi do 85% wartości wydatków kwalifikowalnych projektu. Wysokość dofinansowania projektu to maksymalnie 15 tys. euro lub 25 tys. euro dla projektów, które mają szczególne znaczenie dla współpracy polsko-niemieckiej. W związku z pracami nad Projektem Programu Współpracy INTERREG VA Brandenburgia – Polska 2021-2027, w ramach którego realizowany jest Fundusz Małych Projektów należy monitorować stronę: [www:euroregion-snb.pl](http://www.euroregion-snb.pl), na której zostaną opublikowane dokumenty programowe oraz nabór wniosków.

Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, czyli Fundusze norweskie i EOG, to bezzwrotna pomoc, którą przyznają beneficjentom Norwegia, Islandia i Liechtenstein. Kolejna, IV perspektywa 2021-2027 nie została jeszcze sprecyzowana. Należy monitorować stronę funduszy: <https://www.eog.gov.pl>.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki (International Visegrad Fund – IVF) powstał na mocy podpisanego w 2000r. przez premierów rządów państw V4 Statutu i jest jedyną zinstytucjonalizowaną formą współpracy wyszehradzkiej. Posiada status organizacji międzynarodowej, której Sekretariat znajduje się w Bratysławie. Celem funduszu jest wspieranie krajów z Grupy Wyszehradzkiej czyli Czech, Węgier, Polski i Słowacji oraz Ukrainy wraz z integracją tych państw z Unią Europejską. Fundusz kładzie nacisk na cztery aspekty: innowacyjność, wymiar regionalny, młodzież, zrównoważony rozwój. Dotacje udzielane są na projekty z dziedziny kultury, nauki, turystyki oraz innych obszarów określonych w zaproszeniach do składania wniosków publikowanych na stronie internetowej Funduszu. O wsparcie ubiegać się mogą osoby fizyczne lub prawne, z wyjątkiem organizacji i instytucji administracji centralnej. Preferowane są projekty realizowane przez organizacje non-profit oraz instytucje publiczne (np. szkoły i uniwersytety, instytuty badawcze). Można ubiegać się o wsparcie finansowe IVF dla projektów w ramach trzech programów grantowych:

¹²⁶ https://www.ewt.gov.pl/media/105333/Projekt_Programu_Brandenburgia_Polska_2021_2027_08122021.pdf.

- Granty Wyszehradzkie (Visegrad Grants) – projekt powinien zakładać współpracę co najmniej 3 krajów grupy wyszehradzkiej. Wniosek o dofinansowanie musi być zgodny z jednym z siedmiu tematów ogólnych funduszu.

- Granty Wyszehradzkie Plus (Visegrad+ Grants) – projekt musi być realizowany przez 3 lub 4 kraje V4 wraz z jednym państwem z Unii Europejskiej lub Zachodnich Bałkanów. Projekt powinien odnosić się do jednego z siedmiu celów funduszu i powinien być realizowany w regionie partnerstwa wschodniego UE lub na Zachodnich Bałkanach.

- Strategiczne Granty Wyszehradzkie (Strategic Grants) – wniosek o dofinansowanie musi zakładać współpracę czterech krajów F4. Projekt powinien uwzględniać jeden z rocznych priorytetów strategicznych grupy wyszehradzkiej, takich jak: Brexit – implikacje dla V4, Inteligentne rozwiązania dla inteligentnego regionu, Promocja V4.

W ramach funduszu zdefiniowane są następujące Obszary wsparcia:

- Kultura i wspólna tożsamość (Culture and Common Identity),
- Edukacja i budowanie potencjału (Education and Capacity Building),
- Innowacje, badania i rozwój, przedsiębiorczość (Innovation, R&D, Entrepreneurship),
- Wartości demokratyczne, media (Democratic Values and the Media),
- Polityka publiczna i partnerstwa instytucjonalne (Public Policy and Institutional Partnership),
- Rozwój lokalny, przedsiębiorczość, turystyka (Regional Development, Environment and Tourism),
- Rozwój społeczny (Social Development).

Każdy projekt powinien być związany z jednym lub dwoma obszarami tematycznymi programu. Wnioski o dofinansowanie mogą składać organizacje, w tym organizacje pozarządowe, społeczne, władze lokalne i gminne. Akceptowane są też wnioski od szkół publicznych, uniwersytetów, instytutów badawczych jak również instytucji publicznych. Instytucje rządowe (przykładowo Instytut Polski) jak i osoby fizyczne, nie mogą starać się o dofinansowanie. Całkowity okres trwania projektu powinien wynosić maksymalnie 18 miesięcy, w odniesieniu do grantów strategicznych – powinien trwać od 12 do 36 miesięcy. Wszystkie granty mają stałe terminy aplikowania – 1 lutego, 1 czerwca oraz 1 października. Dofinansowanie może pokryć 100% budżetu projektu przy wykorzystaniu 15% kosztów ogólnych.

BIBLIOGRAFIA:

Opracowania:

- Bielinis-Kopeć Barbara, Zabytkowe Parki Województwa Lubuskiego, Zielona Góra 2013.
- Bielinis-Kopeć Barbara, Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Zielona Góra 2007.
- Boryna Maciej, Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, Zapomniane historie, miejsca i ludzie, Szprotawa 2010.
- Czas architekturą zapisany, Zabytki woj. zielonogórskiego, red. Iwona Peryt - Gierasimczuk, Zielona Góra 1998.
- Drozdowski Jan, Głazy narzutowe koło Marysina, [w:] Wędrujemy, Informator Turystyczno-Krajoznawczy, Nr 1, Zielona Góra 1984.
- Jagiełło Jakub, Sowa Adam, Zapomniane miejsca lubuskie, Warszawa 2018.
- Janowicz Henryk, Boryna Maciej, Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań. Jelenin-Szprotawa 2014.
- Kowalski Stanisław, Zabytki środkowego Nadodrza, Zielona Góra 1976.
- Kowalski Stanisław, Zabytki województwa zielonogórskiego, Zielona Góra 1987.
- Kowalski Stanisław, Zabytki architektury województwa lubuskiego, Zielona Góra 2010.
- Koziółek Krzysztof, Niezwykłe tajemnice ziemi Żagańskiej, Żagań 2015.
- Krajniak Wiktor, Dzieje energetyki wodnej w dorzeczu Bobru, Zielona Góra - Żagań 2019.

- Kwiatkowska Anna, Krzyże Pokutne, [w:] Wędrujemy, Informator Turystyczno-Krajoznawczy, Nr 27, Zielona Góra 1998.
- Mandziej Maria, Miodnica osada pogranicza, Żagań 2013.
- Mandziej Maria, Kronika wydarzeń od XII do XXI wieku spisana przez Marię Mandziej, Żagań 2007.
- Powiat Żagański na dawnej karcie pocztowej, Starostwo Powiatowe w Żaganiu, (brak roku).
- Sowa Adam, Atlas niesamowitych miejsc w Powiecie Żagańskim, Starostwo Powiatowe w Żaganiu, (brak roku).
- Szymańska-Dereń Małgorzata, Śladami księżnej Doroty, Powiat Żagański, Kwidzyń 2014.
- Tyrzch Zdzisław, Wojtucki Daniel, Krzyże ze Starej Koperni k. Żagania, [w:] Pomniki Dawnego Prawa", Z. 3, 2008.
- Wojecki Mieczysław, Kamienne zabytki dawnego prawa, [w:] Szlakiem krzyży pokutnych po obu stronach Odry, Lubuska Regionalna Organizacja Turystyczna "Lotur", Zielona Góra 2011.
- Wojecki Mieczysław, Szlak kamiennych krzyży pokutnych w województwie lubuskim, [w:] Turystyka kulturowa w regionie lubuskim, red. Kazimierzczak Marek, Sulechów 2012.
- Zarzycki Robert, Piękno Ziemi Żagańskiej, Katowice 2008.
- Zdrenka Joachim, Powiat Żagański do 1815 r., Corpus Inscriptionum Poloniae, Z. 13, T. X, Toruń 2013.
- Żagań w historii Śląska, red. Werner Bein, Hieronim Szczegóła, Żagań 1997.

Zeszyty Żagańskie:

- Janicki Zbigniew, Żagańska Kasztelania, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 1, Żagań 2002.
- Łazarz Marek, Żagańskie lato czyli "Czterej pancerni i pies" , [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 4, Żagań 2004.
- Świątek Marian, Marysin - Folwark św. Anny, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 1, Żagań 2002.
- Świątek Marian, Historia żagańskich przedmieść - Gryźyce, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 10, Żagań 2014.
- Świątek Marian, Historia żagańskich przedmieść - Stary Żagań, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 11, Żagań 2015.

Przewodniki:

- Powiat Żagański. Książęca Kraina. Ilustrowany przewodnik, Beata Pawlikowska, Maciej Boryna, Ewa Wierchosławska, Mariusz Leszczyński, Jelenia Góra 2009.
- Garbacz Krzysztof, Szlakiem zabytkowych miast. Przewodnik po południowej części woj. lubuskiego, Zielona Góra 2005.
- Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, T. II, Zielona Góra 2012.

Strony internetowe:

- <https://isap.sejm.gov.pl/>
- <https://www.gov.pl/web/kulturaisport/programy-mkidn-2022>
- http://www.wzs.wzp.pl/sites/default/files/files/19683/89272000_1412985316_Koncepcja_Przestrzennego_Zagospodarowania_Kraju_2030.pdf
- <http://polska2030.pl/dlugookresowa-strategia-rozwoju-kraju-polska-2030-trzecia-fala-nowoczesnosci/>
- https://files.lubuskie.pl/sites/1/wiadomosci/16252/files/program_opieki.pdf
- https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf
- <http://www.turystykakulturowa.eu/?id=place&nr=78&txt=1>
- https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf
- <https://zamkilubuskie.pl/gorzupia-gornaober-gorpe-obecnie-miodnica/>

- <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/498>
- <https://zamiklubuskie.pl/miodnicamednitz/>
- <https://zamiklubuskie.pl/stara-koperniakupper/>
- <http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/zagan%20dzietrzychowice.html>
- <http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/zagan%20jelenin.html>
- <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/430>
- <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/498>
- <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/505>
- http://www.militarni.pl/?lang=1&cat=136&art_id=74
- <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/768>
- <https://pgeco.pl/Nasze-obiekty/Elektrownie-wodne/Grajowka>
- <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/search.jsf>
- https://www.lubuskie.pl/cms/155/dotacje_na_zabytki
- https://bip.lubuskie.pl/878/4274/Ogloszenie_otwartego_konkursu_ofert_na_wsparcie_w_2022_roku_realizacji_zadan_publicznych_Wojewodztwa_Lubuskiego_w_obszarze_kultury/
- <https://www.lwkz.pl/page/show/id/33>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/groby-i-cmentarze-wojenne-w-kraju3>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/infrastruktura-domow-kultury4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju3>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/promesa-dla-kultury2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych4>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/promesa-dla-kultury2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych4>
- <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>
- <https://rpo.lubuskie.pl/documents/10184/428857/Projekt+FEWL.pdf/eda4af3d-1156-4618-b05a-976f372d1f56>
- <http://prow.lubuskie.pl/o-programie/prow-dokument-programowy/>
- https://www.ewt.gov.pl/media/105333/Projekt_Programu_Brandenburgia_Polska_2021_2027
- <https://www.eog.gov.pl/08122021.pdf>
- <https://www.euroregion-snb.pl>
- <https://www.visegradfund.org/>